

ТРАГ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година XXII књига XXII свеска LXXXV март 2026

85

Јавна библиотека „Данило Киш” Врбас

ТРАГ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Јавна библиотека „Данило Киш”, Врбас

За издавача

Мирјана Баста

Главни и одговорни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић,
Драгица Ужарева, Никола Шанта,
Данило Јокановић и Павле Орбовић

Досадашњи уредници

Ђорђо Сладоје (2005–2009), Небојша Деветак (2010–2017)

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш”, Врбас
21460 Врбас, Маршала Тита 87
e-mail: tragvrbas@gmail.com,
www.vrbasbiblioteka.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрација на корицама

Матија Радовић

Скулптура „Бик у камену”, 2021. (25x11x15cm)

*Часопис се финансира из буџета општине Врбас и
Секретаријата за културу АП Војводине*

САДРЖАЈ

пјраї поезије

Милутин Ж. ПАВЛОВ.....	5
Здравко МИОВЧИЋ.....	12
Жељка АВРИЋ.....	17
Миљан ДЕСПОТОВИЋ.....	22
Борис ЛАЗИЋ.....	28
Јованка НИКОЛИЋ.....	33
Јевросима РИСТОВИЋ.....	42
Предраг РАДАК.....	44

пјраї прозе

Љиљана ЛУКИЋ.....	47
Жељка ГАВРИЛОВИЋ.....	53
Милица Јефтимијевић ЛИЛИЋ.....	59
Нина СИМИЋ.....	62
Весна САЛАПУРА.....	66

пјраї на пјраїу

Татјана КНЕЖЕВИЋ.....	71
Јелена Комнен САВИН.....	81
Ратомир Рале ДАМЈАНОВИЋ.....	95

пјраї дрџиџ

Зузана КУГЛЕРОВА.....	100
Поли МУКАНОВА.....	107

п̄раі δ'оје

Милица БЕЗМАРЕВИЋ..... 114

п̄раі ишчиіп̄авања

Мирослав АЛЕКСИЋ..... 116

Павле ЗЕЉИЋ..... 120

Валентина ЧИЗМАР..... 125

Марија СТОЈИЋ..... 134

Мирјана Штефанички АНТОНИЋ..... 139

Сенахид НЕЗИРОВИЋ..... 142

Велимир КНЕЖЕВИЋ..... 144

Јадранка БЈЕДОВ..... 147

Љиљана Ђурђевић СТОЈКОВИЋ..... 150

п̄раі наслеђа

Владимир УВАЛИН..... 152

Милутин Ж. ПАВЛОВ

СЛУТНО ЗВОНО

*НОЋИ ИЗ
БУДНИХ МИНУТА*

Самоћу можеш запоставити
али она тебе неће
тачно зна у минут на јастуку
ка чијем сну ће ти глава
и брине о томе
да ли си залио цвеће
и колико те из заседе вреба
нечија нишанска справа

Ово су сабласни дани
када јесен развејава путе
довољно јасно
да не знаш на коју ћеш страну
и када ветар фијуком прође
кроз багремове гране
разлетеће се над видиком птице
као светлост жуте
Угледаћеш на ширини неба
тмину и широку рану
над којом се разлећу
крилато веселе вране

Многе ноћи
остале су иза будних минута
у вратима на чијем кућном прагу
чекала је мати
Тек у погледу сненом
махне нечија рука
а мисао благо челом промине забринута
И само чујеш и збираш
како секунди постају сати
Из облачног клатна
Злати се кап реченичног знака

И самоћа никако
из вреле мисли да ишчили
гнезди се у срцу
да не пулсира себе саму мраком
као црни мрав
по кожи уснуло мили
и нестаје с тобом у потрази
за сунчаним зраком
тамо далеко иза
где смо некада били

*СЕН МАТЕРЕ
НА БЕЛОМ ЗИДУ*

Да ли ме још увек чекаш
испод ониже стрехе
на кућном прагу широм отворених врата
Мати
да ти пред напаћеним шакама
избораних брига
проспем сва своја покајања
за учињене грехе
белог света у памети
док ми сенку месечина крати
над пепелом приче
о тајнама изгубљених књига

И слутно звоно
са црквеног торња јавља
колико нема
сенке твоје на рубу јутарњег полутара
док поштар на бициклу
разноси писма свилене тишине
и чујем твој шапат
Сине
огрни штофани капут
гадно се неко невреме спрема

*ЈЕСЕЊИ
ОСМЕХ*

Не питам која те јесен слуги
над клатном багремове гране
Небо се тмурним облацима мути
У гракталим јатима круже вране

Увели сат опалим лисјем жути
и гдекоји кишни минут зађе сликом
у минуле дане
са твојим осмехнутим ликом

*ЗАВИЧАЈНИ
ПРТЉАГ*

Ма куд да пођем носим у пети багрема трн
уклети отисак стопе гледа ме као усијање
себи самом свилено сам осенчено црн
видим где умножено зло сазвежђа иште покајање
док сабласни крик зенитом свелости слугим:
Шта ли се то збива на хоризонту несрећног пута
и чију јесен ветар витла лисјем жути
и ко зна у чијој зени пун месец небеским оком колута
Бунцама сабрано пејзажне црте широм отвореног длана
Успутно прахом записујем секунде давно разасуте
и тако у седмој секунди судњег ми дана
везујем гајтаном белих облака сате у минуте
Над граном багрема гаврана грак крилато се врн
Да ме сети колико у мени опстаје багрема трн

*ПРИСЕТ
ТРАГА У ТРАГАЊУ*

*На кулиси
урамљени
рукописи
усамљени.*

Никада се срели нисмо
На средокраћи бело сцветалих шљива
рашчитавам зеленим травама написано писмо
и видим те како осмехом лебдиш изнад далеких њива

Мислима тонем у облаке вртно зрелог воћњака
а ти ме призиваш судбински румена као крв
да се снађем на рубу залутног ружичњака
када ме узнемиром походи сумње црв

На црном платну млечно бојиш сате у минуте
и ма колико слика смутна била
ја ћутим загладан у очи твоје врело узвинуте
јер знам да си добра вила мисаоних крила

Трагам за тобом багрем грану
завичаја
из очаја
украј куће са капијом гавран боје
где маслчак оцветава отворену рану
с тугом што се срели нисмо око моје

ТИХА ОПОРУКА

Не тугуј кћери
пред ситном тајном укроћене звери
све је давано пре нас
речено углас
уз врисак
и крик
милиметарски срачунато по космичкој мери
да нам душевни лик
мења облик
и стих написани јесте мађионичарски трик
на небу хартије беле
слик
као шарено теле
у штали
када смо пред кућним јаслама били наивни и мали

ГЛАСНИ БЕЛЕГ

Нема ситних сетно
празних речи
неосетно
слутном буком
са азбуком

слог нам бежи
режи
словну рану да залечи
клечи
и ваздухом врежи

Гласом пером
вером
и невером
реченични рој
Нема цену звекет
реченични крој
из мочваре крекет

Нису књиге
упрегнути словни коњи у таљиге
блебетања
записано има бриге
стања

*НЕУРОЗА
ФИЛМА У БОЈИ
НА ЛИСНАТОЈ ГРАНИ*

Крени лево спрам белог дуда
угледаћеш на лиснатој грани свилену бубу
имаће те утисак да си филмски снимак Холивуда
и бићеш изгубљени коњаник на равничарском рубу
њиве која пуном ширином хрли у дубоко плавило

Широм перспективом јавиће се плава лађа
управо то јесте мој завичајни *Титаник* где се совило
мастилом над белом свеском описног безнађа

Однекуд закотрљаће орах из кљуна гракталог гаврана
и уместо ораха језгра јавиће се папир голи
згужвано ситних слова минулог самостана
и ништа:
схватићеш тихо да живот јесте све оно што боли
на дну неугаслог мрестилишта

*НЕИМАРИ
НАПИСАНИХ РЕЧЕНИЦА*

Андре Малро¹ и сва та књижевна братија
Волт Витмена² травара
и витешки оклопних љускара
знају којим се кишним облаком хартија лечи

Оловака копљаници
заводници
развратници
и крадљивци
усамљено дрежде у вагону на станици
транс – путници

Жудно мотре
људе
док претачу сате у секунде
и отре
се које слово
за реч тешку као олово
о папире
е мој сире
стигли глумци и статисти
нешто свире
реченицом речи шире
у немире

¹Андре Малро (1901–1976), француски књижевник, романописац, есејиста, истричар уметности.

²Волт Витмен (1819–1892), амерички песник, писао стихове неконвенционалних форми, утицао на модерност лирике, заносни лирик збирке *Влати траве*.

ХАМЛЕТ
У ВРТУ КАЛЕМЉЕНИХ РУЖА

Никада није било да можеш бити
ни бити како си био
а да црви не буду сити
и коме и зашто скривати
колико је тешко збивати
ма куда мисао збио
уклета животна робијо
рођењем себе си самог у земљу забио
ни корен траве неће те скрити
увек ће мрак светлост ловити
Около су осенчени лавиринти
глинени крчаг о главу ће ти обити
питање јесте: којој ћеш се приклонити финти

Скулптура *Плод у камену*, 26x23x18, 2024.

Здравко МИОВЧИЋ

ИМАЊЕ У ВОЈКОВИЋИМА

Од куће, шупе и гараже,
Воћњака, штале, малињака,
Њиве и баште, и најдраже
Баце што ноћу зари из мрака,
Оста ливада и тек два-три
Стабла, затрављен плац и леје,
А душа, грешна, и сад снатри
Да, као некад, исто све је.

Понекад се, у сну, ту вратим
И сједнем за сто испод лозе
Па слушам како теку сати
Уз тек понеки мекет козе,
Шуштање крушке преко пута
И жабљи крекет из даљине,
Док се небом мјесец колута
И везе шаре ноћне хаљине.

Чувам да ништа не омете
Блажени санак мојих ближњих
По којем покров лахор плете –
А знам да још су за мном брижни
И да и они кришом слазе
У кућу које више нема
Низ мјесечасте михољ-стазе
Док наоколо све дријема...

Како је тихо, задрхтим
Над палимпсестом ливаде,
Кад се из сна и смрти
Бескућном дому прикраде
Душа што тражи завичај
И драге благе гласове,
Да се са својим заприча
У глуве ноћне часове.

ВОЈКОВИЋИ 128

Адреса које нема више.
Са ње се можда сад враћају
Писма која ми неко пише,
Рачуни што се не плаћају.

Једино још ме та адреса
Са бројем сто двадесет и осам
Подсјећа да то што и сад јесам
Не значи да знам гдје сам и ко сам.

Ту живи кућа, коју ватра
Збриса са земље, из катастра,
И дишу њени укућани
У успомене ушушкани.

Све чешће и ја свраћам у сну
Кад год се драга сјећања згусну
Да са студентом философије
Поразговарам и попијем:

Разговори од одломака
Не могу да се у цјелину
Стопе, већ попут ћорсокака
Свршавају у шутње вину.

А некад опет са основцем
Задаћу учим, словце по словце,
Па с њим у првог фићу сједам
SA 422-27.

Причам му шта ми је значило
Када бих кришом, као и он,
Дирао волан, гас, квачило
Мислећи да је фићо камион

(Ујаков плави фап с кабином
У коју може да стане свашта,
Уз блискост чежња за даљином
О којој дјечак и сад машта)

Некад у неко глуво вече
Свратим – с екрана жубор тече:
Шлагер сезоне, Песма лета,
Па и ја с њима, сретан и сјетан,

Слушам и живо полемишем
Ко ће вечерас да побиједи...
А онда схватим: то опет пишем
Сам себи писмо што блиједи

Што од година, што од несна,
Од заорава и од сјете
И од нечега што још не зна
Ни овај старац ни оно дијете.

СРЕЋНЕ УЛИЦЕ

Срећне улице не одлазе,
У њима срећни људи остају
Ту, гдје животи не пролазе,
Већ смјерно, блиско и тихо трају.

Срећне улице су без ограда,
На њима Звезда и Партизан
Играју као сред Београда
Дерби „на мале” ал’ сваки дан.

Срећне улице имају своје
Сретове крушке и навике,
Одрасле што ту причају, стоје,
Када се врате из фабрике.

Срећне улице губе душе
Кад дођу асвалт, аута, жице,
Када се крушке крај њих сруше,
Када утихну утакмице.

Срећна улица у пјесму уђе
Тек када више не постоји,
Када осјетиш да је туђе
Све што си у њој сматрао својим.

Тако и некад безимена
Улица гдје сам одрастао,
У Пенелопин вез скривена
Откако сам се с њом растао,

Једино што ме у њој нико
Не чека више, што је (ко зна?)
Јер нисам био ту (толико!)
Можда нећу ни да препознам.

ДРАГИ ДАЛЕКИ ДАНИ

Дјечачке драге нелагоде
И пубертетска искушења,
Несналажења и губљења
Тла, кад се у град из села оде;

Године кад се кали челик
И рађа личност из превирања,
Кад је осјећај да си велик
Жуљ твог и туђег нервирања;

Љубави прве, гимназијске,
Неузвраћене и скриване,
Прве цигаре и ракијске
Чаше наискап испијане;

И прве пјесме у којима
Нечег наивно-тужног има,
Нечег што душа губи потом
У трагању за дубљим животом.

Далеки драги дани несвели
Када у сваком од нас Јесењин
Пожели бар стих да напише...
И онда дуго ништа више,

Све док, стари већ, не схватимо
Чему смо баш тад близу били,
А не можемо да се вратимо
Јер смо се успут изгубили.

ЖЕЋ

Не знам чиме бих платио
Ту радост што се осети
Кад те све живо подсети
Да си се кући вратио

Да си ту међу својима
Мада са страшним питањем
Да ли уопште још има
Ичега што би имањем

Могоа икад назвати
И ту и међу речима
Које си стиго казати

Јер све је ветар и лишће:
Живот и неизлечива
Жеђ за лепотом и Збишњем

Скулптура *Орао у камену*, 26x12x19, 2024.

Жељка АВРИЋ

0–24

6:00

устајеш тежак смркнут и дрзак
према животу а себи мрзак

сапет зловољом искашљеш псовку
милосно делиш уравниловку

ко ти је коме си или ниси
по реду списку по бабу сиси

забадаш реч ко нож у лебац
богорадиш скидаш га са неба

рафално косиш и бљујеш страву
јер су ти криви или у праву

док те не сплави сопствено смеће
око тебе су хрпе све веће

ако и паднеш та још те има –
чујеш се – сикћеш испод руина

12:00

вучеш се као казаљке сата
ухлебљен између рукохвата

са маском помпом без све шале
ово је доба за ритуале

никуд не журиш да проћи могу
ти дани исти крадени богу

16:00

без даха журно затвараш врата
скривен од ока великог брата

скидаш одело умиваш лице
кобељаш се наг из кошуљице

док ти у глави мисао рује
срећом слобода коначно ту је

узалуд јер и кад скинеш кринку
у теби опет виде личинку

20:00

има ли те где у овом мраку
запео у ком си ћорсокаку

у слепој улици чудног флуида
којој је име четири зида

и где ћеш срести глуву тишину
и задах мемле рђу прашину

од чега лако падаш у бољку
заједно с болом у своју шкољку

00:00

док тмина цури са собног зида
зурим у окно, празан, безвидан

бескрајне часове несванице
закуцане у свод таванице

с које ме мотри позната слика
вечног дужника и губитника

РЕМЕНСКЕ

Поплава

та страшна сила подмуклог беса
која покуља из земног спазма
гладна је крви и жељна меса
ђаволска ствар је божанска казна

кад се на немоћна плећа сручи
помамно пљусне у главу груди –
тај потоп дивљи и бесомучни
што личи мутним страстима људи

Смог

у граду магли улице базде
одоздо плесан одозго чади
облаци дима небеса бразде
надиру оаци у армади

тешке индустрије која кашље
сувом грозницом из наших плућа
о где су сада негдашње рашље
да шикне живот усред беспућа

Лед

омамљујуће је ово доба
и ја у њему – примерак редак
тако ми топла поларна соба
дремам испод наслага леда

сном граница којем не постоји
све су функције на равној црти
јавом ништа да ме удостоји
спавај животе у лепој смрти

Суша

лежимо лењо на тој јари
дахћемо псећи док пржи звездан
праћакамо се у млакој бари
а на уму нам плаветни бездан

па кад се пројави нагон грешни
и зацилика стомачно звонце
сморени јаром ал' ипак јешни
није нам вруће уз пуне лонце

Олуја

из ничега се невреме створи
проломљен пљусак убиствен ветар
мед се у трену у жуч претвори
гађамо тачно у епицентар

мирно бришући из постојања
све што бејасмо до ове буре
дивног ли праска слатког дивљања
рушимо олујно без цензуре

МОЛИТВА

та студен са њеног нежног лица
и осмех који ме у прах мрви
прадавни сан су и несваница
усрдна молитва младе крви

која чезне да милости има
она у којој царује зима

МАЛЕ ПЕСМЕ О ТИШИНИ

1.

Растанци подсећају на умирање.
Опроштајне речи на посмртни говор.
Зато треба отићи брзо.
Без освртања.
Без сувишних речи.
Затворити врата за собом.
Привући капке.
Не дизати прашину.
У растанак треба отићи тихо.
Биће то достојанствена смрт.

2.

Неће се осврнути на твоје негодовање.
На протест лучког радника. Револт пиљарице.
На улици узвикују пароле. Штрајкују глађу.
Живи спаљују на тргу.
Поред њих равнодушно цури време.
Неправда није његова ствар.
Твоје одсуство их неће узнемирити.
Схватиће да те нема.
Кад им на питање одговори тишина.

3.

Тишина у којој станујемо
је нарастајуће тесто.
Лепак за муве. Живо благо.
Једемо је три пута дневно.
Некада она једе нас.
Прати нас у стопу.
Леже са нама у постељу.
Живот у њој је неподношљива празнина.
Она оштри језик нашом немоћи.
Ако зевне прогутаће нас.

4.

Када је Велику Тишину прекинуо
Велики Прасак настао је Пут.
На њему се појавио човек.
За њим је дошло много људи.
Замрсили су језике. Посејали смрт.
То је трајало и трајало и трајало.
После другог Праска је настала
равна црта.
Тишином још одјекује
минута ћутања.

Милијан ДЕСПОТОВИЋ

КУЋИЛО

ОДНОСИМ КЉУЧ

Осмех као мали пожар плови небом
у оној звезди која боји чађаву ноћ,
и са извора доноси росу
на стидљиве образе.

Понека лептирица претекне мој поглед
и нестаје, као кад склапам очи пред сан,
док позајмљујем мало ноћно сунце
загледан у тебе,
у хаљину коју држиш у руци.

Харфо моја! Уморан спуштам главу
на твоје раме посуто белином изнутра
и белином споља,
слушајући плодну, невину музику.

У зору, ти љубиш кораке који одлазе
на руб звезди спуштен у детелину,
док цвркут голубице заговара поглед.

Знаш ли да ја односим и кључ од сећања,
али и то је живот: већ га песма иште,
може пролазност бити и безболна
кад се угаси моје мало ноћно сунце.

ЛАЖНА ПТИЦА

Букадину

Наше се вене разливају болно,
од предака вазда посвећене,
кљују нас орлушине чије око не води разум
а ми неопрезни пружамо руку таквој птици.

Јао лобањи, којом змија кружи
и на ум капа несрећом преживеле лажи:
пастир ће једном тојагом пресвислом
прекинути тај круг и на штапу га однети.

А ако апсурд успостави тишину света
хоће ли човек одсутношћу бити човек
или ће планета кренути васионом изгубљена
као орлушине без станишта?

Заустави то неизвесно кретање
да сиђе звезда у наше топле биваке
и врати светлост која гмазове слепи,
нек нас обасја и крвави нож свари.

НЕКА ЧУЈУ

Постајеш папирната сенка.
Сасвим.

А сад ће јесен,
мемла се спрема
да уклони глас,
мудра казивања
и онако ништа не значе,
потом,
па ни лажне сузе пре.

Зато не плачем,
спуштам добру звезду у тај сан,
а иверје које пада
бришем прекомерним погледом
и качим прелазна знамења.

Ћутим.
Нека ме чују.

НАДИН БУНАР

гаснуло се, нешто у срцу мом
Нада Ацић

Над бунар у Подшумљу, Загорка се нагла.
Њена мокра звезда, дубока и невина,
отвори душу у постељи жедне воде,
скочи за болом, у вечност оде.

– Распи се сва по лицу оног у води,
где ли је већ отишао? – рекла је себи,
не могав да исплаче, ретке сенке, ноћне,
у којима њега, више и не би!

За њом је заплакала једна рањена рима,
невина као рука засуте воде,
што ноћу благослов монахиње прима,
да се никад, такве љубави, не догоде!

Ни песме, ни казивара, ни бунара, више.
Набрекла вода ћути, наново песму пише,
бол, сан и сећање, тишином сриче,
погледу који допире до непца неба, они сличе.

У Врњачкој Бањи, 29. септембра 2014.

ОКТОБАРСКА

Јеретик, пребијених прстију,
кези се на Моцарта
иза клавира октобра,
у руци држим капу московљанку,
ветар ми је већ однео главу.

Низ раздељак опет спуштају сечиво,
гори нам брате, гори дом,
а коњаник не креће на пут,
загледан на југ, пипа своја ребра: боли!

Разочили нас поново, обезумили већ,
уранијум од Сол... иде за тешким речима,
непромишљеним речима.

Излијте их у олово и једном себе
изведите на двобој,
убијте у вама оно што није ваше,
док оно није убило вас.

Избегавајући
да притисне последњу дирку,
јеретик је заћутао.

Слушам ту ћутњу и стрепим.

1999.

ПУТ ДО КОГА ТИ НИЈЕ

За Чезареа Павезеа

Нико те познати неће
кад стигнеш у вечни дом
у коме је просуто вино, вода,
у коме је ваздух загушљив.

Сви гласови и сузе које те прате,
остају напољу и одлазе.
Враћају се тамо као тишина.
Тишина је најгушће
насељен залив живота.

Ту не продире ветар, нити страх,
коначно смисао не налази себе.
То је пут на који не идеш
нити га можеш одложити.

ПРЕПОЗНАТИ КУЋИЛО

Са овог длана шаљем птицу
да брани плавет неба
од погубљења човека од човека.

Кљун јој је пун мастила,
превише је писмена крвљу исписано
а људи звери у Невидим
бацаше сверазум.

Јаме су пуне књига
од крви и језика
а сви смо
у тој кући-души, исти.

Под истом звездом
мајка нас зачала,
отворила врата кућила.

Који то богови данас кажу
да нисмо браћа,
ко једност нашу отрави
да се из корова духа
не препознајемо?

Је ли то пут ка
проверљивој отуђености?
Камо идемо ми,
којима једино још птица
плавет брани?

ПОРЕКЛО

Корени су прибежиште,
ако га заборавите
онда је то почетак
последњег обреда
у коме ће ваш дух
учинити нишчима.

Трси се тога,
какво порекло –
казаће ти онај
коме је род умро,
који већ лута
носећи сенку напред.

Не може се пут једара неба
ако тамо немаш саговорника,
не може се без корена.

Кад-тад, црне птице
вратиће вас да научите
како се корен чува.

УКРШТЕН САН

(Или: није песма угодна творцу варке)

Бранку Миљковићу

Јутрос је кренула на пут,
отргла се гласу и дрхтавој руци,
ризикуюћи од опасности које вребају песму.

Надодали су јој крик са много речи
и гледам како тешко дише
док цртам мапе,
верујући да ће туда проћи.

Смех капље, таман толико,
колико и стрепња,
а папир са кога је кренула кези се,
кажу, то је реакција на прилике,
у које се умешала и издвојила
препознајући речи
које су наивног читача
водиле у зачарани круг.

Она је у свој дневник унела жртве,
из њеног срца сад се регенеришу,
отварају тестамент по коме процес није завршен.

Свест је патријарх праве песме,
цивилизација мора прихватити ову комуникацију:
зло се злим враћа,
доброта доброты отвара врата,
а песма опомиње да је изукрштан сан.

Борис ЛАЗИЋ

УСПЕЊСКА ЦРКВА

Зорану,
Post Festum

Замисли једну антологију пост/југословенских снова,
односно
Кошмара, из пера наших водећих писаца
Или сасвим случајних пролазника
Замисли упоредну студију таквих списа

Рекох, да ли пријатељу,
Док стајасмо, мирни, на корак од гроба
Стефана Стефановића, чија рана смрт, непогрешиво
Предсказује Бранкову
А дешава се четврт века раније

Ко што „Ђачки растанак” има стихове као пресликане из
„Песме Терлаичеве посвећене премилом својем Отечеству”,
За коју, песник сам, рече, да у њој *мађара*.

„О, Терлајичу, где гроб твој?
Ужасна даљина!” Усклину Лукијан, који архивирао је,
За нас, сваки тај стих.

Неколико дана узастопце пролажах
Кроз старо језгро Новог Сада
Загледан у капије, у порте. Полагах длане на каменове,
На оно пар ретких споменика које стари
Уграбише од Аустрије, а у рухо их доба новог, лепршавог
Исковаше. Волим да руком прелазим преко дела
Уметничког, преко удара длета, од времена, нагриженог,
У покушају да разаберам датум, име, звање
Погребеног.

Рококо.

Толико сам заволео стихове тих песника да сам се,
Ради њих, дао на поновљено учење
Латинског, руско-словенског, на прелиставање
Старих архива, раних бројева *Летописа Матице српске*
Где упоредо стоје историје и стихови класичара:
Ништа ми није било тешко
Ради пар тих раних песника, тих стихова записиваних
И везиваних у свеске, а још одраније
По рубовима молитвеника, псалтира, рачуноводствених
записника,
Ђачких свесака, па чак и правих, правцатих, тисканих
Збирки поезије, ради тих раних, веселих усклика
Младежи подизаној на версу Хоратија
И на версу Катула (мора да је неко,
Међ Карловчанима читао, крадом, баш њега)!
Зар Непознати Карловачки магистар из 1734.
О Фрушкој и Ђацима не пева као што певаће Бранко?

Најлепше су шетње на Подбари, тамо најгушће
Је багрење. Подсећа ме на село, мада вијуга, као лађа,
Што није случај с мајчиним насељем, испод Тителског брега.
Онамо,
Све је под конач. Као гробља, каснија. Набројиш ли
Цркве, новосадске, набројао си и пар тих старих породица,
пар хералдика,
Лепи, клесани камен надгробних споменика уграђених у
црквени
Зид. Уопште ми не представља проблем
То певање на више језика.

Кокто негде каже да је књижевно родољубље
Снажно колико и родно и да више песника, пореклом
Из иначе разних крајева света, а који живе у истом граду,
Могу да деле истоветну естетику, исти фанатизам,
Макар им земље биле у рату, макар им се крвила браћа.
Што је довољно за певање.

Зар такви нису Класичари, од Карловаца до Пеште и Халеа?
Зар нису такви аеди који ствараху на латинском,
Језику заједничке баштине?

Све лепо и отмено у Новом Саду одише складом и размером
Тих старих латиниста.
Ради њих у оригиналу читих хексаметар и Службу.

Мудар је Лесковац.

Код данашњих песника се тачно зна ко влада с колико језика,
Ко и колико влада властитим.
Ретко који стихом домаша докле и песник чији остаци,
Земни, почивају на корак од монтажне гараже
(Иначе правог правца тог ругла),
Тик уз Српско народно позориште. Немио рам за отмено
црквено здање.

Изнова се препуштам ритмици тих стихова.
Замишљам, Зоране, да Сефан одрастао је на обали мора,
Требало би, огроман је то замах,
Огроман напор, спевати оду, а тако млад.
Мора да је, бар на неки начин, био у додиру с пучином!

Огромно искуство паљења и паљења ватри!
Дуж обале

Панонија! Степа! Шајке!

Слободно наброј те цркве, та гробља, те лађе, и набројаћеш
Рани појас који оптаче град, приступне путеве,
Капије у рај!

Алмашка, Николајевска, Саборна, Успењска, Јованска
Данас ишчезла
(С њом и земни остаци Орфелина),
Слободно крочи у те лађе,
Другачији тамо је ход.

У обред сам, ко ће да се разуме.
Сама моја појава говори о томе колико се у тај
Обред не разумем. Али лакоћа с којом
Му приступам иста је као и када пређем улицу и случајно,
Мимогред, положим око на јерменски споменик,
Свод синагоге.
Непосредан и властит сам као и кад приђем
Било коме. Као кад приђе ми ко било.

Имао сам двадесет година када сам, на Сајму књига,
Непознат себи, купио Disa. Идуће јесени пуним педесету,
А у међувремену, објављујем, на језику Бодлера, поезију
Disa.

И још има људи који не верују у Творачки промисао,
Милост уобличења.

Једини грех Црњанског је у томе што је више волео
Џона Дона од Елиота. Али ствар је у томе што и данас
Џон Дон звучи модерније!
Тако мени и ви, Рани песници, весници препорода, звучите
Модерније, учевније! То и јесте!

Има их који мисле да ако стих није једак, ако свако словце
Не лучи отров довољан да потамани генерацију-две мајстора
певача,
То није поезија. Има их, који не схватају чему лирска песма!

Ствар је у томе да песма Ничему не служи.
Песма је самој себи сврха.

И самој себи лек.

О сажимању:

– *Стих треба да буде јасан ко хемијска формула!*
– *Каква црна хемија! Поезија је алхемија!*

(Дијалог у метроу
Између Бориса и Радивоја
Чест је и враћа се, кадгод, док лутам, сам, кроз улице
Новосадске).

О сажимању.
Убаци ту негде и себе клинца док газиш по трави у
Дунавском парку
сеновитом
И чудиш се толиком зеленилу

Усред Пустаре!

Замисли једну антологију пост/југословенских снова/
кошмара
Из пера наших водећих писаца
Или сасвим случајних пролазника, замисли, Стефане,
Оду на рат ратова

Над собом

Посматрај овај град, ову целину,
Узми као да реч је о граду било ком, средини
Било којој, упитај се, има ли места за нас, који не трпимо
Глупост
Јер, сви су фанатици исти, и сви су непријатељи живота
Ма се како звали.

Десети део преоста од старих натписа, мислим да се и
гроб твој
Случајно сачува јер почиваш тик уз храм
Другде се друго преорало, најстарије гробнице, оне су
преоране,
раскопане, плоче раскопане, добро је и оволико

Ко на Приморју:
Парче зида, маслињак, комад два из Катула, Сапфе, преостаје
У склопу модерног шеталишта
И нашег сећања. Претвараше, другде, паганске храмове у
цркве

А овде,
Пишу на латинском, објављују у Халеу, у Бечу, у Пешти,
Воде естетске распре с колегама из удаљених покрајина
царства

И царстава
Најразноврснијих

Аргонаутика плови низ Истер и Саву
У Карловце и Фрушку им стижу париски,
санкт-петербуршки часописи
Доспевају путници из далека

Лукијан разбија печат за печатом, отвара коверат за ковертом
Размишља, одговара
Стих је уметак у епистоларној форми
Анахорете из Шишатовца

Као највећи међу авангардистима, Мушицки
За живота не објављује
Ниједан спис

Све иде кроз шапат, од уха до уха, од ђака до ђака
Из броја у број *Летописа*
Својим делом зрачи на читава поколења
То је онај за кога критичар на гласу век касније рече да
„С њим је умрло и његово дело”
Па ако је тај и толики труд био залудан
Чији ли је то жив и крепак, зар критика?

Новосадски плочик стар је, врло стар
Памти
Грђе су чизме у њему одјекнуле па замукле,
Камоли празно слово критика

И ти, Стефане, спадаш међу оне који имали су срећу да га
сретну

Полемишу или се с њим сложе
Одмах изабрао си говорни идиом као средство певања и
мишљења

Одмах пружио значајно дело

По лексици, сликама, мисаоном успону
Слом бонапартизма у теби нађе одјека колико и код
Гласа народољупца

Сећам се, читаву једну школску годину нам је учитељица,
У школи Робеспјер, у Сен Денију, говорила о Березини
Показивала слике каруца, топова, коњаника што пропадају и
пропадају

кроз лед
И топе се у Березини

„La Bérézina!”, „La Bérézina!”, и данас је у њих усклик којим
Пропрате свеопшту, наглу пропаст

Коју забележи *Летопис*.

Замисли једну антологију пост/југословенских снова
кошмара

Из пера наших водећих писаца
Или сасвим случајних пролазника, замисли, Стефане,
Оду над

Пропуштеном приликом

Али треба ту да се замисли и много више башта, дворишта,
Цвећњака, воћки и дрвореда, много више ниских,
Баштенских зидова
сличних по својој сврси кречњачким зидовима краљевих
плантажа

Бресака на Горњем Монтреју
Где одрастах
Те ситних, обрадивих парцела, уз сами град, уз ободу,
прилазе
Много више поља, ораница, и више видика, више
пространстава.

Бетон оптаче ово мало травњака, травице која ти ђикља око
гроба.

У то су време и кућице мање, другојаче су капије, тротоари,
радње које
красе барокни лукови zgodни јер пружају заштиту од кише,
ветра и сунца,
елементи које у урбану праксу враћа брутализам, али не и
свугде и на

уједначени начин,
У то је време град једноставнији, сливенији, некако простији
а љупкији

Међутим знање, ваше је знање, како се мени чини,
Темељније и дубље од данашњег

Постајеш песник оног дана кад схваташ шта све од очију
скрива

Академска критика, дух времена, школска лектира
Рађаш се као песник тек при додиру с поезијом пре поезије,
А како то другачије да назовем него баштином

Ви сте за мене били као предео из бајки, оно
Иза седам гора и седам река,
Стефане!

Говорило се – дотле, а даље нема, нема ничега
Кад оно, тек одатле може да се зайтије, дубок бунар,
Дубљи него што мислиш!
Ђерам у Локу!

И тако кренеш на путовање кад, на једној од тих пољана, ти.
На другој, твоји професори. Тамо опоненти.
Овде-онде неко девојче које у руци држи сунцобран
И споро хода дуж обале реке. То је она којој, с вечери,
Читаш своје стихове.

Све се склапа.
Град има мноштво имена, а покрет руке је само један,
Исписује:
С колико ви језика располажете! С колико идиома, образаца,
Традиција, лектира!
У једном и једином граду
Разговоре, по потреби, водите на више, често
супротстављених,
Језика! То се прелива од вас и до најудаљенијих села!
Мисао прати те финесе, осећа превоје, тачно слуги где израз
је сливен,

Одраз учтивог општења а где крут, и израз је
Глупака. Вратиће се Андрић на такве упоредне студије
нарави и менталитета.

И путујете! Колико ли само путујете! Од граничара до
писара,
Од попа и ђате до трговца и официра,
Једни да тамо оставе кости, други да оданде донесу
сећања на
Крајолике и грађевине.

Ђорђе Рибар/Ђорџ Фишер!
Распоп из Карловаца!
Од слома Првог српског устанка до пада Алама, у Тексасу
Од 1813. до 1836.
Присутан је на свим фронтovima
И на свим континентима!

Распоп и пустилов!
Бунтовник се из бунтовника рађа!
Колико биографија
И колико географија
Стаје
У психологији једног јединог човека!

А ТЕК ЦРНИЛА

Читајући описе латино-америчких фашиста
Роберта Болање не могу да се отмам утиску да то
Чилеанац описује силовите лудак
Револуције и Контрареволуције
Општи метеж рата и окупације
И како се то све ломи преко леђа цивила
Има у *Удаљеној звезди* нечега од Ђиласа
Од Ђиласа који гледајући доље на друмове
(По причи)
Пуца у непознатог човека у путника
У намерника у твог у мога оца
Што хита дому свом чеду свом
Прилике ратне су несигурност општа
Завладала је – име погубљеног не зна се
По свој прилици Ђилас пуца у самог Христа
Има тих трагова садизма на сваком кораку
Тај пир, тај рат, рат и пир је садиста
А када се ствари слегну, а садисти наставе
Да раде за Службу, за Органе, за Ред
И поредак, та смрт, силовита, та погубљења
Пуцање у бегунца као у зеца
Кд онај што запуца у Слабоумна
У Слабоумна али у Иностранна
Те стече Похвале и Признања
Остављају трагове
Трагове жудње за понављањем
Покрета, за обредним прочишћењем,
За клањем. О, фасцинација
Над кланицом!
Има тих трагова
У крајичку ока убице, у одломцима
Кажњеничке прозе, савести напола
Изгризене, напола равнодушне
У покрету руке
Убице, у стрпљивом држању убице
Који стока је што уме да трпи, да чека,
Да издржи, с прстом на орозу, бар
У машти, у машти га свакако држи

На орозу, и чека, док промиче кроз
Крајолик, док крајолик промиче кроз
Њега, мирнодопске су прилике,
Кажњеничке су
Док му се издалека примиче
Намерник, звани Ко Било, звани Христ, док посматра
Свет гледајући кроз затворске решетке
Гледајући доље на друмове
Док повлачи ороз, док га повлачи
У сласт га повлачи и пуца у човека, у
Слабоумна, у Христа мог,
Из чисте забаве

Замисли једну антологију пост/југословенских снова/
кошмара
Из пера наших водећих писаца
Или сасвим случајних пролазника, замисли, Стефане,
Оду на рат

Оду на рат, над
Собом
Замисли упоредну студију таквих списа
Беснила, умног

Упоредну метафору
Анафору
Асонанцу
Упоредни студиј тематско-мотивских кругова
Упоредну тонску-силабичку струју
Структурну основу сказа и
Његове рамификације
Замисли:
Проветравање одаја
Ширум отворених врата и прозора психе у процесу певања

ТИХА ПУСТИЊА

Волим гробља
Из не знам ког разлога их волим
Можда и зато што потичем из града из
Разуђених, растегљивих насеља
Где гробља су оазе тишине и зеленила
Ретка места у којима влада
Мир (његов привид) који ништа не ремети
Варајдинско, надалеко чувено,
Никад ме се није дојмило, рецимо,
Колико улице тог града
Али сам зато знао данима да ходам кроз

Алеје Новог гробља
 И читам глифе
 Земунско, или католичко на футошком путу
 Пуни су трагова преображавања из
 Царства у царство
 Са плоча читаш као са старих гравира
 Или из фуснота
 Најсавременијих, ерудитних, издања;
 Монтрејско опкољено је бетоном:
 Зачудан приказ у мору воћњака и удерица
 Следеће, на Пер Лашезу, обрасло биљем
 Враћа ме у стварност
 Родног града, одређује ми место и припадност.
 Порекло: најраније дечачке слике везане за
 Гимарове гвоздене биљке,
 Гротла метроа. Острвљани своје мртве чувају иза куће
 Њихове су баштице Баштице/гробнице,
 Чак и по смрти, клинци деди дубе над главом
 Урна Метерлинка се негде загубила
 Настањивао је чудовишан дворца растегнут
 Изнад хриди крај Нице
 И, по смрти, непажљив неко
 Замени вазу за вазу
 Па се загуби
 Комичан тренутак у иначе доста свечаном животопису
 Не одлазим на гробља да бих свесно обилазио мртве
 Не идем тамо ради
 Мудрости мртвих
 Треба ми мало мира, тренутак тишине, окрепе
 Да умакнем вреви, склоним се од гужве
 А, уз то, и нешто вајарског, клесарског рада
 (За мене се и градски призори одвијају у декору
 И волим декор сам)
 Једном сам пропешачио Нови Сад ишавши од гробља до
 гробља,
 Налазећи их тамо где сам им се најмање надао:
 Иза блока, усред блока, следећег разасуте
 По насељима, разасутим
 Кô кад сам читао имена и грбове са плоча
 Уграђених у свих пет цркава барокних и православних
 А најбоље и најлепше, гробље је
 Крај којег читав свој век пролазим,
 Заточен у градском превозу кô у пловћем ковчегу,
 Од Клисе до Центра и назад, а да га нисам поштено ни
 обишао

(Тамо ме, на крају баладе, чекају колеге,
 Да похвале или покуде, како ко, моје стихове).

У Ници, 2017–2025.

Јованка НИКОЛИЋ

БОЛНИЧКИ ШАЛТЕР

људи корачају кашљуцну
застану провере глас
задену прамен исправе рукав
обришу чело задрхте
сагну се савију прегну
поклоне моле моле
отвор прозор окно рупу
за термин
без термина са термином
за милост поглед преглед утеху
тихо пред брлогом јазбином кућом
да не буде мече лисиче главче
бојажљиво пред земном пукотином
да змијски сан притајен гас
пламен ил тутањ не узбуне

отуд вреба негација
лестве са једним кораком у
дођите сутра догодине никад
отуд вреба милост што такне
тек неке угодне пољске љиљане
остали клањају и моле отвор
шалтерски болнички поклонички
целивајући стакло дахом маглећи

одлазе са светилишта кајалишта
мироточиви шалтер олтар отвор
пролије усрднима по сузу
људи корачају застану поклоне се
чудотворни шалтер алтер алтер ер
шапћу болнички ходници
батом надајућих ходчасника
батом безнадежних људи

БРАТИМИР

Братимир скупљао хлеб по смећу
и трапио га по дворишту.
Мале трапове бележио
поломљеним штипалкама
да не би кò кер
њушио закопану кост.

Трапови провирали мравима.

Кад огладни прво налази
ломљену штипалку,
прстом загребе земљу
и кад му се мрави
успузају до надланице
одлази до избушеног губерра,
буши, буши оно место
којим се покривао брат
и грца – у миру брат, у рату тат!

Новом рупом глад
распреди по цревима
и сети се сваке коре хлеба
и коцке шећера
коју му брат пред носом оте
док марширале су војске гладне.
За Братимира отад
ни брат ни мир!
Ратује ваздан с губерром
ситом мрављом војском
опкољен.

БУЊИШТЕ

Крај буњишта живе
жене спуштених образа
и испраних дланова.
У град иду само до доктора
на црвено слово,
код 'женског' ни тад.
Около њих штекћу трактори,
пропињу се париши.
Заору смрзнуту ледину,
ошину неуздрхтале сапи.
Из жена теку нечисте воде,

с буњишта певају цветале тикве.
Труле роднице пуне белог семена
кô тикве жуте распопућене
на буњишту узреле,
на буњишту увеле.

ЦИСТОСКОПИЈА

Крстарење по приватним ординацијама
не даје увек савршене погледе
на скривене обалске лепоте
и милозвучне шумове природе.
Заглавите каткад
у муљевитом рукавцу
непочишћене крви и урина.
И за тили час капетан вас обори,
незавидно гледате
како вас везује,
признате страх,
а он држи руку-кормило
топло утешно
на колену
вашем
један трен дуже,
заправо два трена,
ипак три проклета трена дуже.
Док слузокожа љашти
пред очима му
лази језа место пређашње
наизглед утехе.
Копрцање је кратко
али довољно за уплив
опасних бактерија.
Следи дављење, дно, потом изрон.
И кад је већ цели муљевити рукавац
избачен из организма
ни тад не зовете обалску стражу
јер дубоко верујете
у науку, медицину и опрост.

ЕКГ

Меланија клима,
клима главом
у кардио-чекаоници.
Не укључује се
у одбројавање пацијената,
не једе, не грицка,
не шушка кесицом
јер чекање је доручак,
ручак и ужина.
Не пушта клипове на најјаче,
не мрмља, не уздише,
не богорада.
Не иде до тоалета,
тоалет мирисом дотрчи до ње.
Меланија клима,
безгласно каже ДА чекању
и повремено протегне ноге,
зна да докторка
никог вратити неће.
Меланија клима
и исписује правилан
електрокардиограм,
дрема и стабилизује пулс.
Њено је да растерети систем
не долазећи пречесто
на контроле.

СНУКЕР

Напад жучи је разасут кластер
црвених кугли по
зеленој чоји
са прекуцавањем црне
преко леђне мантинеле
све док те троцифрени фрејм
не доведе до хитне
где кажу да ниси енглески
пацијент из Шефилда
и нецентлменски те пошаљу
на исцељујућу шетњу
по чекаоници.

Јевросима РИСТОВИЋ

ИЗ ПОЕМЕ ТРИ Е

1.
Евбеја, (Εύβοια) у рађењу све је
Земља се у мени окретала
улазило, излазило море
са својим космосима
Едипсос (Αἰδηψός) засејан лековитим
изворима, изобиље чији род беру
небројене душе, небројени привиди
Играју се из свих дубина
донети минерали у часовник
који у нашим костима куца
Из хиљаду метара дубине долази лек
нама који смо из хиљаду метара
дубине свог бића скупљали болест
Животи претворени у водотоке
облици нада, облици бола, ходали су
Егеј (Αἴγαίο Πέλαγος)
богатством говора врела опијен
свим цветањима би циљ
Εὐφροσύνη наше је име

2.
Пустих изворе да утрљавају
свој мелем у моју кожу
и реч да прође кроз мене као пламен
Пустих три залеђене Мораве донете
са севера да лече своју утрнулоост
Страст мора, осине гнездо додирних
Почех живети између таласа
између редова касија
на периферији мора, окућници палми
Настајох већ као простор отворен
за нове тајне историје, напитака у коме
ће се измешати светови свих капи
свих нестајања и настајања огрев
Испиће ме ово сиње море – говорих јуну

3.

Дубоко, где море своје непочитано
писмо снује настаје лек
горе где смо трошан дан, ми крхки
захватамо чаврљање те воде
и пијемо њене непознате формуле
Полако се обзнањују минерали у нама
све се испуњава новим светом
Врела везу лице острва, сваки дан другачије
као да у њима тече крв свих тама
и да се наш крвоток са њима спаја
Пламен који зри у зеници огледала морског
хипнотише скуп свих наших рана
Дубоко у мени сене предака живе
за дан обиласка места где су делови
њих и њихове младости разасути

4.

Измиче ноћ своје столице
топе се привиди на летњем сунцу
отварају се очи, почиње буђење
Позајмљујем дане од овог острва
од лептира расцветалих као мимозе
цвркут слова туђег језика
на гранама нара у нама израслог
Прошла ми је ноћ на испуцалим
длановима обала
тражећи своје лице од пене
на саборима таласа луталица
откинутих од мора као богумиле
Ноћас су на белом папиру
на мртвом простору острва у мени
захукале мале сове
Носим знак на челу
голети пошумљене тугом

5.

Трајали су одласци, трајали су растанци
само се нада лечила у болесним водама
Едипсосу и светлео шапат росе у јутру
Сан се сливао и пушио са наших
усамљених, голих, грешних, литица
Негде са пристаништа спирани су одласци
под налетом небеске кише
Ветрови су смотавали сенке еукалиптусу
шапате из гарига насејавали по острву
махуне светлости још неотворене

Предраг РАДАК

БЕЗ МАШТЕ

Нема више маште
Умире се од досаде
Презир је тај због чега чиниш глупости
За тебе је то као пораз
Несрећа која те узела у свој посед
Идеш све даље већ отупео од свих удараца
Тако су танушне везе између нас
Дах
Радо би се потпуно отворио али плашиш се
У хитњи долазиш
Задајеш тако мало времена за решења
Трзаји су све блажи али мириси богато распусни
Гордост и самосвест
Како је то некада лепо звучало
Сада су чак и цветовима тешке главе
Преко река и кроз отворена врата чује се смех
А некада се ту баш добро певало
Видиш премазују рушевине лековитим мелемом
Не можеш да заспиш целу ноћ
Остао си син дивљих земаља
Море пред којим је затворен пут
Блед пролазиш поред златом опточених лица
Отворен си као никада пре
Тада због неверства учињених
у грлу давиш старе лажи

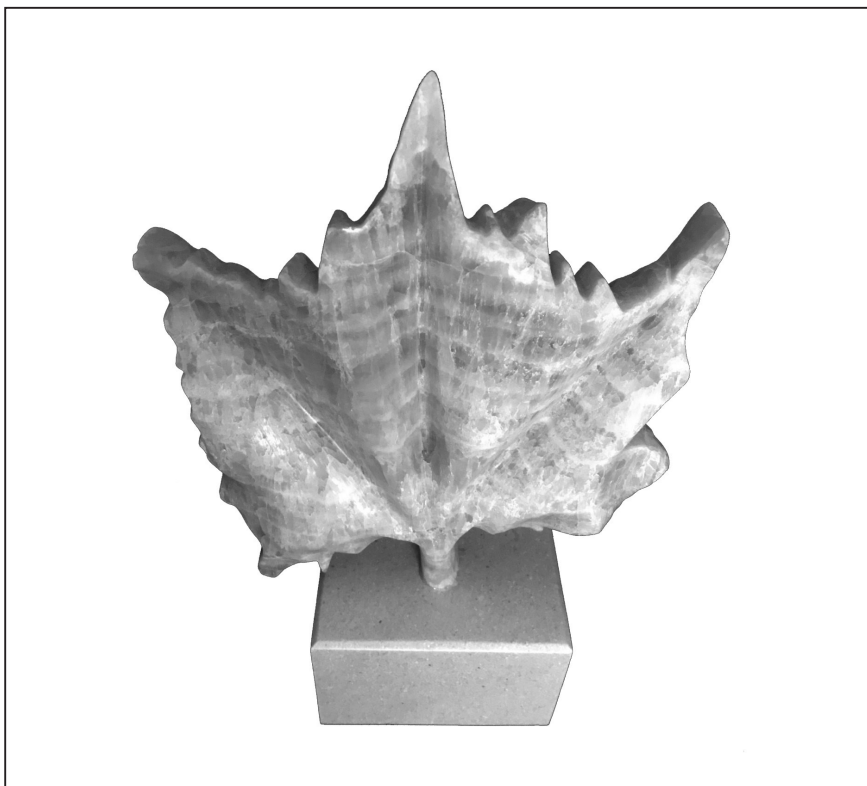
ТЕТУРАМО СЕ

Несигурни у простору тетурамо
или ми –
мноштво радије мењамо за индивидуалност
А онда, пуни сјаја, један по један
враћамо се и њушимо ваздух својим њушкицама
Зашто би се неко на тебе осврнуо
прастарог си народа – тек дрхтај
Слух ти је осетљив да пробуди још нешто поноса
Некада смо били заједно
вероватно је то довољно
Некима су и даље руке пуне цвећа
мисле да су видовити
за све оно што долази сутра
Зато се склањам, да ми уста не прихвате
Тело ми ветар није
Па када те спомену, уздрхтим
Када изговоре твоје име
још једаном, ти се приближим
Нећу те гласом одати
бојим се и ћутања
али бих пошао стопама твојим
И зато, мој драги граде
отвори своја сребрна уста
да ти у њих удахнем
часове заједничког буђења
јер бојим се да нема ничег бољег у животу
Све остало је презир
према оковима хладне воде и леду

ИМЕ

Једино имену време не може ништа
Може годинама да се плази
а да га учитељица не укори
Време је неваспитано али недодирљиво
Зидан или на златној подлози
или у калу излучевина — исто је
То ће рећи мајка и жена
Као и огризак зреле јабуке
Не баш истим тоналитетом
нити гласом пијаним десет недеља
И када се кријем испод вела
лове ме својим познатим тоном
Идентитет не може да се нагризе

Писао бих само љубавне песме
надао се да ће ми име другачије звучати
али писао сам увек истим рукописом
Љубав можда мења форме
али име остаје
као сенка без сунца
Ако се слова истроше
креће на пут
и без гласа

Скулптура *Лист у камену* 23x11x29, 2021.

Љиљана ЛУКИЋ

ЊЕН БОЛКОНСКИ

Ко од нас зна у чије смо све ушли снове, у чије мисли, чије разговоре? Јавимо се као блесак у нечијој свести и ишчезнемо из ње попут нечујне магле. И што је најгоре никад нећемо сазнати у чији смо живот ушли или за тренутак или за стално. Тако живот буде и прође, те много тога остаје несазнатљиво, запретано у можданим вијугама. А и куда бисмо дошли кад би све тајне биле откривене и све мисли прочитане! Ако, уз помоћ парапсихологије или умјетне интелигенције, једног дана и то буде могуће, изгубиће се чар тајне. А онда, шта ће нам онда бити интересантно?!

Лидија је покушавала да заспи уљуљкујући се у клопарање точкова. Било је пријатно у топлом купеу, у коме су две постарије жене дремале, наслоњене једна на другу. Кроз прозор се видела снежна белина која је реметила тамнозелену боју црногоричног дрвећа или местимично оголене стене. Дан је био помало сунчан; облаци су се гомилали на небу претећи новим снежним падавинама.

У Лидијиној глави био је прави кошмар. Мешале су јој се слике онога чему се враћала и онога што је напустила. Видела је у мислима зајапурене обрашчиће Зорице и Зорана и питала се хоће ли Петар довести децу на станицу. Чинило јој се да осећа топли дечији дах на свом лицу и да чује њихово умиљато тепање. Замишљала је Петра како јој се смеши и прилази да се с њом загрли и пољуби. У истом тренутку пред очи јој изађе Никола и бол јој стеже груди. Видела га је у тренутку кад је силазио с говорнице и погледом као да тражи некога у сали. „Није могуће”, прошаптала је, „прошло је толико година. Да ли ју је приметио? Али не, како би?” Сагла је главу. Осећала је само бат свог срца у тренутку док су јој навирале успомене.

„Видела је” како лежећи на гумену душеку посматра људе око себе. Гледа их погледом осамнаестогодишње девојке коју мајка држи у „кавезу” и којој тетка ни ту, на плажи, не да да се помакне ни корак од ње. Лидија се досађује. Око ње свуда ври живот, људи причају, довикују се, деца галаме, али у Лидијином срцу је празно. Невољно одговара на теткина питања („Шта јој је?” – чуди се тетка) и зуре некуд око себе тупим, безвољним погледом. Очи јој

се за тренутак задрже на неком лицу, на неком покрету, на неком предмету, али све то као да не допире до Лидијине свести толико јој је то обично, незанимљиво да би се најрадије препустила дремежу који јој омогућава да ипак нађе задовољство у шареним бојама које јој се, услед сунца, стварају испред полузтворених очних капака.

Тог лета Лидија је први пут на мору. Желела је да буде у друштву својих вршњака, али јој мајка, прерано остарела удовица, то није дозволила. Послала ју је на море да прави друштво тетки, мајчиној сестри, пензионерки, која је на крај срца и којој све смета. Навече се чује песма из омладинског кампа и Лидија се сва претвара у уво. Радо би пошла међу своје вршњаке, али тетку и не пита: зна да јој неће дозволити. Зато седи уз тетку, негде на некој клупи уз море и чека кад ће музика из хотела надјачати ону из омладинског кампа јер је хотел близу, а камп нешто подаље. То је тренутак кад се тетка диже са клупе и говори да је време да њих две иду на спавање. Лидија се лено покреће за тетком, проклињући дан кад је пристала да с њом пође на море.

Но већ сутрадан, поранивши на плажу (тетка је тврдила да онај ко рано устаје, дуго живи) Лидија је заборављала на вечерње непријатности. Чинило јој се тада да је сав свет њен. Лежећи на гумену душеку, постављала се тако да гледа људе око себе, да размишља о њима, да измишља њихове кратке биографије. Хватала је делове њиховог разговора који је до ње допирео, посматрала особе које су у њему учествовале и покушавала да одреди ко су ти људи, којих професија, каквих нарави. Желела је да сваком сазна име, да се упозна с њима, али многе од њих видела је само једанпут, а неки су стално долазили трудећи се да заузму увек исто место. Лидија их је гледала како долазе на плажу носећи торбе, душеке, пешкире, како једу сендвиче или воће, мажу се разним уљима или кремама за плажу.

Али убрзо Лидији је и то досадило. Постала је раздражљива и расејана. Нису је више занимала лица људи, па ни жена, као и оне беспрекорне пути, која је излагала своје тело, недалеко од Лидије, сунцу са бескрајном стрпљивошћу у виду неког ритуала. Лидија није више кришом гледала ни у младића и девојку који су, пуни нежности, миловали једно друго, на велико теткино згражавање.

И баш тада, кад јој је све досадило, а највише теткино чангризање, Лидији привуче пажњу једно ново лице. Прво што је угледала, биле су продорне зелене очи на лицу обасјаном осмехом. Након лица угледала је силуету високог, витког младића који је управо излазио из воде. Његове очи сусретоше се са њеним, он се насмеши, стресе главом капљице воде које су му се сливале низ чело и оде негде низ плажу. Док Лидија устаде с душека да га потражи погледом, њега већ није било и чинило јој се да је у земљу пропао.

И у току тог дана и сутрадан Лидија је узалуд погледом тражила младог човека кога је угледала у тренутку кад је излазио из воде, али њега није било. Са зебњом се питала да ли је он, можда, отпутовао или отишао на другу плажу. Желела је да обиђе сва места за купање, али ко би знао колико ту има плажа! Сем тога тетка је није пуштала никуд од себе говорећи да девојци не доликује да иде сама.

Два дана се није појављивао непознати младић на плажи, а трећег га је Лидија угледала ненадано око подне. У време ручка посетиоци су се разредили и Лидији се учини да је неко посматра. Погледи јој се сусретоше с истим оним зеленим очима које је угледала пре два дана. „Болконски”, прошапта Лидија и сва се стресе као од неке струје. Никад касније, а колико је пута мислила о томе, није могла да открије зашто га је тако назвала. Можда зато што јој се свиђао Толстојев јунак с тим именом из романа *Рат и мир*. Али знала је да је Толстојев јунак „леп, млад човек, омањег раста”. Овај је био висок и Лидија га је кришом посматрала у тренутку кад леже на пешкир и узе у руке књигу. Питала се шта ли он то чита тако предано и жалила што није ближе да прочита бар наслов с корица. Као за пакост тетка је почела да се жали на мигрену због које су морале напустити плажу и вратити се у хотел.

Лидија је била бесна. Проклињала је теткину мигрену и питала се како ли се зове младић с плаже и чиме ли се он бави. Починјала је да верује да је он студент премда је на махове помишљала и да је нешто старији. Жалила је што није подигао поглед с књиге и слала дођавола све књиге овог света. Иако је волела да чита, Лидија никад није читала књиге на плажи. Драже јој је било да чита у осами своје собе јер је тада могла у потпуности да се концентрише и ужива у читању.

Од тог дана настао је преокрет у Лидијином летовању. О досади више није било говора. Све мисли биле су јој усмерене на високог, витког младића који је тако ненадано ушао у њен живот. Питала се каква то сила завлада човеком да све подреди некоме, а ни име му не зна. Будила се с помишљу да ли ће угледати непознатог и на плажи намештала душек тако да има прегледан поглед на све стране. За време обеда у хотелу, стално је гледала да ли ће, можда, он проћи. Истим мислима била је обузета и када би навече излазила с тетком у шетњу. Непознати је ушао не само у њене мисли него и снове. Сањала га је скоро сваке ноћи, али увек некако чудног, тајанственог, видећи га само на тренутак.

Иако је наредних дана горела од жеље да види непознатог, Лидија није имала ту срећу. Зато су теткина запиткивања остајала без одговора, тако да је тетка уздисала и говорила шта је то она Богу згрешила те јој даде да се на летовању мучи „с оваквим намћором”. „Јадна Лело”, апострофирала је сама себе, „шта ти би да поведеш са собом овакву дружбеницу. Нит збори нит ромори!”

Лидија је најпре мислила да се повери тетци, али је одустала од те одлуке. Питала се да ли је тетка била икад заљубљена и сама себи давала одречан одговор. Али ма како било у погледу теткине заљубљености, Лидија није могла да јој се повери и из разлога јер младићу са плаже није знала ни име. Видела га је само двапут и тешила се речима „трећа срећа”, али тај трећи сусрет никако није долазио.

Лежећи или седећи на плажи, Лидији је понекад болно замирало срце јер би јој се од некога причинио „њен Болконски”, али пошто је видела да није тако, почела је да убеђује себе да је „Болконски” сигурно отпутовао. Тако су тренутке наде да ће га видети замењивали

тренуци очајања да до њиховог виђења више никад неће доћи. Те дилеме су је толико заокупљале, да је постала силно раздражљива и дрска према тетки. Понекад, схвативши то, извињавала се за своје понашање, а понекад само ћутала мислећи да ни њу живот не мази и да јој је однио „Болконског” чим га је упознала, или боље речено то није ни успела него се све завршило само на два виђења; а што је најгоре није била сигурна да ли јој се он насмешио или је уопште није ни приметио.

Та Лидијина размишљања прелазила су у праву мору у тренуцима кад је она замишљала да се „Болконском” морало нешто страшно десити кад се више не појављује на плажи. Можда се угушио у мору, можда га је напао морски пас, можда га је усмртио неко од оних странаца који тако бесомучно возе кола. Можда је у некој болници тешко болестан и никог нема да га обиђе јер је, то је једино добро видела, на плажи био сам. Долазило јој је да иде од човека до човека да пита да ли је виђен такав и такав младић, али се трзала на помисао да би је сви сматрали неурачунљивом, јер ко је она том младићу и шта јој даје за право да брине о потпуно непознатом човеку.

Таква размишљања довела су Лидију у право очајање. Понекад се питала да ли је тај младић заиста стваран или плод њене маште. Изгледало јој је да је то само фатаморгана која се јавља у пустињи, а шта је њен живот него духовна пустиња? Но срећом, стигао је и дан када је тетка одлучила да се врате кући и Лидија је с тог леговања понела само прегршт болних успомена.

Те јесени Лидија се уписала на Медицински факултет у Београду и долазак у велики град донео јој је извесну промену. На улицама често јој се дешавало да се сети лика младића с мора и тада би загледала лица пролазника не би ли га угледала. Но постепено, услед великих обавеза на факултету и учења, Лидија се свог „Болконског” све мање сећала. Собу у Студентском граду делила је с две Нишлијке које су, такође, студирале медицину те су све три заједно одлазиле на предавања, на ручак у студентској мензи коју су популарно звали „Три костура” и на вечеру у Студентском граду, где су, обично, пред неким киоском, јеле виршле са сенфом.

Тако је било много учења, али и смеха, уживања у другарству које је нарочито долазило до изражаја на факултету, где су обично у паузама биле у друштву тројице Нишлија. Сви, сем Лидије, су се у тој групи међусобно познавали још из детињства, звали се надимцима и били добри другови. Лидија се испочетка мало устезала у њиховом друштву, али се убрзо уклопила у нову средину, тако да су је они почели звати „наша Лидија”. Излазили су заједно на игранке по факултетима и у Студентском граду и у свему томе она је осећала велико задовољство. Тада је била популарна италијанска песма „Марина” и Лидија је уживала играјући уз њен ритам. Своју дугу плаву косу чешљала је у пунђу названу „банана”. Купила је сандале са високим потпетицама и чинило јој се да се попела „на Килиманџаро”.

Нова средина и ново друштво просто су очарали Лидију. Била је у непрекидном узбуђењу, чинило јој се да је дотадашње године преспавала и да се пробудила у неком другом животу. Осећала се срећна у својој новој хаљини од евергласа, материјала који је тада

ушао у моду, сва некако напушорена као и њена хаљина. Запазила је да је гледају, многи су давали и комплименте поводом њеног изгледа и Лидија је дисала плућима пуним среће.

– Тако сам срећна – рекла је једанпут Петру, једном од оне тројице Нишлија с којима се дружила.

– Ах, ти мала Наташо Ростова! – одговорио јој је он и пружио јој руке смејући се.

Какво поређење! помислила је Лидија не пружајући своје руке њему.

– Добро, а шта је сад? – узвратио је Петар. – Ниси се, ваљда, увредила? Па зар је то лоше поређење?

– Не – муцала је док јој је пред очи излазио њен „Болконски”.

– Како си се само сетио Наташе Ростове?
– Не знам – чула је Петрове речи. – Чим сам те видео први пут, наметнуло ми се то само од себе. И морам ти нешто признати: кад размишљам о теби, твоје је име увек Наташа.

– Тако – погледала га је у очи и по први пут видела како су лепе и црне. Заокруживши погледом читаво лице зачудила се како није приметила до тада његову лепоту.

– Волим те – узео ју је Петар за руку и повео у амфитеатар да слушају предавање.

Од тог дана животни пут Лидијин развијао се онако како је уобичајено. Студентска љубав која је прерасла у брак, затим је, после извесног времена, уследио завршетак студија. Убрзо су се венчали и почели да живе заједно, а онда су дошла деца: најпре Зорица па Зоран. Посао за обоје у месту где су студирали пружио им је могућност усавршавања у струци. Специјализација из кардиоваскуларне хирургије, најпре за Петра, а потом и за Лидију, пружила им је задовољство за усавршавање у области коју су обоје волели.

Симпозијум организован тог децембра у Крагујевцу био је прилика да сазнају нова достигнућа на овом пољу медицине. Ипак, нису могли ићи обоје: ред је био на Лидију јер ранијих година, док су им деца била мала, увек је ишао Петар.

Ово је био први симпозијум коме је Лидија присуствовала. Желела је да што више сазна, научи, а најављена предавања угледних медицинских стручњака из земље и иностранства, била су гаранција за то. Пажљиво је пратила реферате, кореферате, дискусије и записивала све што је сматрала да је вредно пажње.

Трећег дана симпозијума Лидија је постала мало нестрпљива. Бринула се како су јој деца која су, по први пут, остала без ње. Била је сигурна да ће их Петар и његова мама добро пазити, јер је бака из Ниша специјално допутовала за ту прилику. Али и поред тога, Лидија је једва чекала да се симпозијум заврши и да крене кући. Пажња јој је већ била на измаку кад је најављен последњи реферат: „Канцерогени елементи у кардиоваскуларном систему”. Лидија се већ предомишљала да ли да оде и припреми се за путовање или да још остане, али је ипак превагнуло ово друго. Можда је на ту њену одлуку највише утицао податак да је предавач био угледни стручњак из те области који већ дуже времена живи и ради у иностранству. Због

његових обавеза овај реферат је померен на сам крај симпозијума и с обзиром на репутацију предавача, многи су с нестрпљењем очекивали то предавање. Делић тог нестрпљења пренео се и на Лидију.

У тренутку када је предавач излазио на позорницу, сала се утишала. Гледајући човека у тамном оделу који је стао пред микрофон, Лидија претрну. „Болконски!” – прође јој кроз мисли и скоро да испусти нотес са белешкама. Кад се мало прибрала од првог изненађења, могла је боље да види: то је онај младић са зеленим очима о коме је тако дуго мислила и маштала. И да чудо буде још веће, „Болконски” је подигао поглед са реферата и насмешио јој се исто онако као некада на плажи.

Лидија се потпуно ошамутила. – Није могуће, није могуће – понављала је – да ме препознао. Какав случајан сусрет! Толике године су прошле, а он је још онако витак и шармантан као што је и онда био. Никола, то је име које није знала, али се по хиљаду пута питала како се он зове. И од свих имена која су јој долазила у свест ни једно није било Никола. „Никола Шобајић”, понављала је сећајући се шта би дала некад да је то знала. Тим понављањем враћао јој се ехо неког заноса који је испочетка био буран, а сад некако смирен и тих, можда само једно болно сећање. „Видела је” ону исту плажу, на којој је угледала тог Николу, како излази из воде и гледа у њу смејући се, а затим отреса капљице воде са косе и одлази некуд.

Колико пута је у мислима одмотавала „успорени снимак” тог „филма” не верујући да ће икада више срести лице из тих „сцена”. И тад, гледајући, пред собом особу која је била главни јунак њеног „немог” филма, Лидија је помишљала како је живот чудан и какве нам све непредвидиве догађаје и доживљаје доноси. Била је свесна да се у њој пробудио неки већ давно покопан осећај, за који је мислила да је мртав, али који то у ствари није, што је показао и овај сусрет. И докле иде та моћ имагинације, којој је тако мало потребно да оживи нешто што у мислима може окупирати човека? А, ипак, да ли је то само имагинација након овог сусрета?

Из размишљања трже је снажан аплауз. Видела је како проф. др Никола излази на бочна врата сале док за њим жури неколико угледних професора. Хтела је и сама да им се придружи, да се нађе у друштву са сада проф. др Николом, да сазна да ли је се он заиста сећа или је и његов данашњи осмех само случајност. Питала се зашто јој Никола није пришао, ако ју је препознао, али се сетила да се они, заправо нису ни упознали.

Остало је све обавила некако рутински. Спаковала је кофер и пошто је карту купила још претходног дана, села у воз који ће је одвести њенима. Сумрак који се полако спуштао, освајао је све више Лидијину душу. Осећала је како је гуши бол који се убрзо излио у сузе. Није знала због чега плаче: да ли због онога што је, премда потиснуто, толико дуго живело у њеним мислима и сновима, или због онога што је стварно и што ју је годинама окруживало. Чинило јој се да се та два света сударају, да сваки тражи своје место, да желе један другог да истисну, да се боре за то, а она је немоћна да било шта учини, да да превагу било ком од њих. Или је, можда, дала самим тим што је у возу, који је стваран као и они њени, који ће је дочекати на станици.

Жељка ГАВРИЛОВИЋ

МОЈ ТАТА, ПАРТИЗАНОВАЦ

По одласку у пензију, моји родитељи су купили леп комад земље замисливши да саграде кућицу за одмор на мањем делу, а на већем да засаде башту, цвеће, дрвеће и пренесу десетак кошница које су до тада биле код очевог пријатеља у селу.

Тај леп комад земље био је тик испод једног шумовитог брдашцета, а од главног пута који води ка ваљевским планинама педесетак метар далеко. До куће је водила хладовита стаза, наткриљена дрвећем, личећи на биљни тунел, с мноштвом разноликог растиња, животињица, бубица, пужева, јежева, веверица које су скакутале с дрвета на дрво. Већ сама та стаза била је особена лепота, мени можда и најдраже место где сам, седећи на пањићу или просто на трави, читала или посматрала живот те мале заједнице помно и са дивљењем.

Уосталом, то је било једно од ретких места које ме подсећало на Рудник, планину на којој сам одрасла и која је остала најзначајније место јер ме је оваквом направило.

Била сам тек завршила академско школовање, па годину дана провела испијајући чари и неупоредивости Париза помно и усредсређено, уз едукацију из струке, да бих на крају донела одлуку да свој професионални пут ипак започнем на обичном месту, занатлијски, да преда мном буду сасвим обични људи, који траже помоћ. Из те перспективе, одаберем специјализацију уместо академског пута који 'не додирује живо месо бића' остајући на замашном корпусу знања које поучава како га треба практиковати .

Тако и урадим. За почетак се одселим од родитеља. Константиновићевско Ваљево је, наравно имало мишљење о томе, али да не кваримо причу. Седам година сам провела у изнајмљеном, пространом поткровљу које сам опремила богатом библиотеком, са истакнутим местом за књижевне посебности пронађене на левој обали Сене, код брукниста; па сликама и фотографијама са истог места, ретким комадима мобилијара и ситница које су имале тајна значења за мене. Живот који сам ту оставила, могао би бити предлог за један добар роман.

Но вратимо се у Стубо, место где су моји родитељи подигли кућицу, како се то обично каже – из снова. Отац је био директор

грађевинске фирме и за посао пројектовања је одабрао једног бескрајно даровитог техничара (бољег од 2-3 инжењера који су му било на услузи) и који је уложио сав свој изузетни дар да направи чудо. Кућа је споља гледано, деловала мала, али је унутрашње уређење било колико лепо, толико и функционално. Изнад саме куће је била хладовита шума. Мајстор-Божа је баш на тој страни, тако да гране могу ући кроз прозор, пројектовао шпајз и тоалет. Цео предњи део је била велика просторија са простором за кување, трпезаријом и дневним боравком. У самом дну, наспрам дела за кување, био је дубок плакар од ораховине, ручно рађен, који је имао поред гредне конструкције, још два дела: десни бочни и цео предњи, трокрилни. Дакле био је у углу просторије.

На спрат се ишло стримим степеницама испод којих су биле смештене ципеле, санке, алат, усисивач, даска за пеглање, обућа... – једном речју то је био дегажман (у Паризу незаобилазан део стана) – који се у Србији можда зове спремиште. Степеницама се излазило, лево на малену терасу, одакле се, посебно увече могло уживати у небу пуном звезда које у граду никада нису тако близу, чинило се, на дохват руке. Ту сам често и уснивала, спокојно седећи и हुтећи. Десно су биле две собе, једнако велике: прва је била очева и из ње се ишло у љупку собу моје мајке. Отац је био шахиста, ловац, филателиста, нумизматичар, колекционар камења и руда, с Рудника и разних других страна. Имао је лепу правничку библиотеку и, наравно, разне друге књиге, посебно неколико речника које сам од раних дана заволела. Откако се себе сећам, била сам фасцинирана речима, говором. Као дете које је тек штогод проговорило, седела сам близу мајке када би разговрала с неким и дословце понављала изречене секвенце разговора. Срећна сам што ми то нико није забрањивао.

Када сам напустила њихов стан и одселила се, отац је спаковао све речнике и енциклопедије и донео ми их на поклон. Нас двоје смо се цео живот разумели без речи. Нека остане на томе.

Мајчина соба је била опремљена фотељом за љуљање. Она је била страсни читалац. Као гимназисткиња и сама је писала и три пута добила Светосавску награду за свој књижевни састав. Поред тога, и у школи, а касније и од жена из села где су тада били, мајка је научила мноштво ручних радова. Било је, барем мени, светско чудо када сам гледала како хекла ибришмом. Знаће упућени колико је то танак и грацилан конач. Комади ибришмом сачињени били су попут морске пене. Једном сам је питала како може то тако ситно и пипаво да ради, како се не изнервира, да би ме она погледала преко наочара и рекла:

„Мене ово смирује, напротив. Ја се, рецимо, тако смирим кад требим пиринач.”

Гледала сам је и узалуд покушавала да разумем, да би она додала сасвим озбиљно

„А још кад бих могла и гриз да требим!!!”

Да, мајка је била опсесивно-компулзивна.

У том свом малом рају родитељи су проводили време од априла до октобра, уживајући у богатству које им се нудило. Преко

пута је била река Обница, имали су и своју малу плажу, а поред тога, отац је направио неку врсту туша у башти, па су се и ту могли освежавати преко дана за великих врућина. Увече би кренули према ваљевским планинама, шетали 4–5 km и враћали се на починак.

И до сада све то личи на идилу, зар не? Али, да је идила, приче не би било.

*

Мој отац је био прави навијач Партизана, срцем везан и посвећен, као и свему другом што је волео, и гледао је скоро све утакмице које је Партизан играо. И некако се сматрало да смо сви ми Партизановци. Недеља је била дан када је, обично поподне, на програму био спорт, најчешће баш фудбал. То је био дан када се отац посебно трудио да у свему помогне мајци која је до краја живота задржала навику да спрема недељни ручак, па је и посла било више. Свему што је смислила, мајка је додала и лећу питу, мој омиљени колач спремљен у великој количини како би га остало да и кући понесем. Тога дана била сам позвана као гост на ручак. Све је морало бити беспрекорно, као за госте.

После доручка прошетала сам се својом стазицом, полако, дишућу мирисе природне и опојне (лепше од оних у мајчиној красној башти, са доста ретког култивисаног цвећа), отишла до Обнице, окупала се. Ближило се време ручка. Све је било спремно под конач како је то учитељица радила сав свој век. Иако сам њихова, изнесен је посебан, као снег бео и уштиркан чаршав, угланцани еспајг и сервис.. Цвеће на столу, као нешто неизоставно. Волела је госпођа Видосава да естетизује живот – с нешто добрих и нешто не баш добрих разлога. И, коначно смо сели за сто. Мислим да је било мало људи који нису знали да на ручку код учитељице или госпође Видосаве или просто код Виде треба похвалити СВЕ. Уколико би неко прескочио, био би директно питан, фино и љубазно:

„Јесу ли вам лепе моје бечке шницле? Како Вам се допада ринфлајш? Нећа уме баш добро да одабере месо.”

Ручак је био диван, а тата и ја смо, на свако појављивање нове делиције, скоро углас причали:

„Па, како ти је ово дивно испало! Као никад до сада! Браво, нема ти равне!”

И ручак се, полако приводио крају. Отац је устао први, покупио све са стола, опрао суђе, бацио мрвице напоље, сложио све на своје место. Изгледало је као да ручка није ни било. Мајка је узела хеклерај у руке и села на диван. Спремала сам се да одем горе, у очеву хладовиту собу – ту је чак допрла и једна већа грана и кроз прозор мало провиривала унутра. Хтела сам да читам, можда мало и дремнем.

Пењући се уз степенице, крајичком ока видела сам да је отац приставио себи кафу и питао мајку да ли би она чај или сок. Све је личило на један срећан и леп дан. Прочитала сам неколико станица и већ ме је полако хватао сан када сам одоздо чула глас моје мајке:

„Шта сад имаш да гледаш тај Партизан! Знају ли они за тебе? Што ти мораш да знаш за њих?”

Очев глас нисам чула, али се њена тирада наставила:
 „Зна ли Сафет Сушић ко си ти, Неђа Гавриловић? Не зна. Зашто ти мораш због њега да се нервираш?”

И даље се очев глас није чуо. Само пренос утакмице и мајчино незауостављиво држање лекције. Било ми је дошло да сиђем и кажем јој:

„Ова кућа има довољно простора, ако ти већ немаш срца, да би могла да оставиш оца да на миру ужива у ономе што воли...”

Али знала сам да неће вредети. Отац ће добити још једног ометача, додуше најбољих намера, а мајку више ништа неће зауставити. Потипштено сам ћутала. Мислила сам: отац је од зоре до те утакмице, мирно и послушно урадио све да би заслужио да одвоји мало времена само за себе. Јер њој је сметало да буде број два, чак и за тако баналне ствари. Знали смо то. Није био фудбал у питању. Она је морала да буде у центру збивања, макар и за којекакве тривијалије и спаса није било.

А онда је, одједном, настао тајац. Мислила сам шта се десило. Пођем полако низ степенице. У трпезарији седи мајка, бесна и, не дижући главу, хекла. Телевизор је угашен. Оца нема.

Пођем напоље. У дворишту, у ауту паркираном испод хлада ораха, седи мој тата и слуша утакмицу. Није ме приметио, а ја нисам хтела ни лепом речју да му прекидам задовољство.

Враћајући се кући, возећи лагано, смешкала сам се:
 Партизан је победио!

САН МОЈЕ СЕСТРЕ

Моја сестра Нада била је посмрче. Суморног новембра 1944. у цик зоре, дошли су по његог оца, коњичког капетана поражене војске и без објашњења га одвели да му се ни до дана данашњег не зна крај: ни ко, ни где, ни зашто. Узалуд је млада студенткиња медицине, са стомаком до зуба, тражила по стратиштима свога мужа. Породила се у јануару, вратила се у родитељски дом, прекинула студије и размишљала како даље. Обележена као жена народног непријатеља, без професије (са одличним гимназијским образовањем – четири језика – француски, немачки, руски и латински), са перспективом лепе каријере, била је одједном дубоко рањена и опхвана болем. Схватила је да мора да узме судбину у своје руке и створи нови живот, најповољнији за дете и себе.

Нада је наставила да мога оца зове тата и када јој је мајка испричала зашто са поласком у први разред треба да пише своје презиме Петровић, а не Гавриловић. Не знам поуздано како јој ј то мајка објаснила, али сам касније схватила да је испричала тачно оно што се догађало када је изгубила мужа.

А ево како је то текло: Прво је положила разлику испита за позив учитељице, па потом отишла у министарство просвете које је

тада водила Митра Митровић и замолила да добије указ за запослење негде близу Ваљева, близу својих, а ипак не у месту горких успомена, али и да одредиште, по могућству, не буде далеко од града који ће напустити. Мудра и племенита Митра је дала указ за место Воћњак, близу Лознице и Крупња.

Млада учитељица је у селу вредно радила, уредила свој мали стан и пажљиво неговала Наду. И све би било добро да се 'прогон' није наставио. И тамо се чуло ко јој је био муж и почеле су невоље. Крезави поштар и увек пијани шумар, без питања су долазили, седели до касно у ноћ, покушавали да искористе положај младе и лепе жене. Жалбе директору нису вределе. Они су били партијски другови.

Ипак, колико год живот био суров, знао је и да се осмехне и пружи човеку руку. Судбина је ваљда хтела да мајка упозна младог удовца, мог оца који је живео у Крупњу. Кратко је био ожењен лепом Љубицом из Костајника, из фамилије Марковића, која је на порођају умрла и оставила му сина Момчила. Отац је морао да да дечака тетки у Костајник, остајући сам у Крупњу где је радио. Недуго потом, од туберкулозе, умро је и Момчило, мој први брат по тати. Сам и утучен, млади скојевац, наочит и мио, дружио се са мојом мајком. Дружио и заљубио, као и она. Сваки пут је маленој Нади доносио бомбоне, играо се с њом, помагао у свему. Мајци и њему се отварао пут ка срећи у новој породици коју су створили. Нада га је сматрала оцем, а мајка и спаситељем, јер су престала малтретирања месних кабадахија.

У време када је сестра полазила у први разред, била сам четворогодишње дете. Нисам сасвим разумела мајчино објашњење Нади како се све догодило, али прича ме је плашила и онеспокојавала. Могућност да и мог тату одведу, да му се нешто слично деси, да га нема, терала ми је сузе на очи и често сам проверавала је ли ту, да није и он негде одведен, да га више нећу имати.

Посматрала сам сестру. Слушала је мајку, али нисам видела ни тугу, ни сузе. Касније сам разумела да се то није ни могло очекивати, јер она је волела мог тату као свог. Ипак видело се нешто друго: повлачење, несигурност, не више тако спонтан однос са татом, иако ју је он увек исто волео. Ипак се прерано сусрела с озбиљном причом коју и одрасли тешко примају. Нисам смела да је питам ништа. Мислим да она није желела да се о томе говори, мада сам сасвим сигурна да је о томе често мислила.

Пред крај првог разреда, задихана и срећна, Нада је дотрчала до мене и рекла ми да је сањала диван сан.

– Причај! – била сам нестрпљива.

– Сањала сам нас све у шетњи, вероватно је била недеља, јер смо се попели чак на Звезду.*

– И? – била сам још нестрпљивија.

– Кад одједном иде мој тата онај што не постоји, али у сну мислиш да постоји. Каже да је дошао да ме узме да будем са њим.

– Јеси ли се обрадовала? – питам верујући да се свако свом тати радује.

– Уплашила сам се. То је био неки човек. Плашила сам се да

ме мама не натера да одем с њим. Звао ме је, али ја нисам могла да оставим нашег тату.

– Па шта је било онда?

– Замисли – сви ви сте пришли том тати, а само ја отишла са нашим.

– Не, не, не... тата никада не би оставио нас. Кажи да није тако – заплакала сам

– Али јесте. Баш тако сам сањала.

Почела сам да јецам и сузе су ме гушиле. Никада не бих оставила тату. Мислим да ни он мене и никог од нас не би оставио. Потпуно сам потиснула да је то сан моје сестре који је, својом логиком, дао доказ Нади да је тата као и пре воли. Само сам мислила док ми је бубњало у глави: „Мене тата није оставио, мене није, није, није...”

Утрчала сам у кућу и стала пред тату, дрхтећи:

– Тата, јеси ли ти мене оставио?

– Како? Па ево ме ту – загрлио ме је тата и ставио у крило. – Шта се десило, откуд ти та прича?

– Нада је сањала. Сањала је да је дошао њен тата кога нема и хтео да је узме. Она није хтела, али смо мама, Жељко и ја остали са њим. Само је Нада отишла са тобом. Је ли тако било?

– Хајдемо полако – смиривао ме је тата. – Видиш да те нисам оставио. Смири се, а ја ћу питати Наду шта је тачно сањала, можда се не сећа свега.

После три-четири дана Нада ми је показала цртеж и рекла:

– Ево, нацртала сам мој сан.

Испод једне девојчице је писало „Нада”, испод чике у средини је писало „наш тата”, а испод друге девојчице „Жељка”.

– Ево ти цртеж на поклон.

И ту би причи био крај. А ипак није. Могу да замислим како је текла. Тата је питао Наду за сан и вероватно показао задовољство што га је одабрала, а онда јој рекао:

– Само, заборавила си да је и Жељка дотрчала и пошла са нама. Хајде, нацртај нас троје, па јој дај да чува твој сан.

Милица Јефтимијевић ЛИЛИЋ

ПОКЛОЊЕНИ БИСЕР

Живот је пун неочекиваних догађаја и често нас ставља на пробу а да тога нисмо ни свесни. Но, када смо искрени у односима са ближњима и кад се заиста волимо, шта год да се деси увек смо спремни да једни другима помогнемо и да поделимо терет неочекиваних субинских удара, или би бар тако требало да буде.

За разлику од многих, они су од детињства били врло блиски. Она га је као старија сестра штитила и мазила као да је много старија од њега иако је разлика у годинама била незнатна.

Расли су окружени љубављу и пажњом родитеља који су их усмеравали једно ка другоме. Школе су завршавали са најбољим оценама и увек били пример осталима. Кад су поодрасли делили су тајне као да је реч о сестрама а не о сестри и брату. Консултовали се при избору животног партнера и увек били подршка једно другоме. Родитељи су у миру отишли на онај свет знајући да су их правилно васпитавали и да ће се подршка међу њима наставити. Сестра Дара се прва удала и добила две девојчице које је ујак Бранко обожавао као да су његове кћерке. Љубав према њима пренео је на своју изабраницу која је такође била племенита и пуна љубави. Чинило се да ће у њиховим животима све тећи како желе и да ће се блискост одржати и сад кад имају своје породице. Но, живот ретко кад иде у правцу очекиваног. Кад је већ било време за потомство код Бранка и Јулије, све је кренуло како не треба. Узалудни покушаји да се добије дете нису доносили очекивани резултат. Обоје су били врло несрећни због тога, али то је највише погађало Дару, његову сестру. Покушавала је да им помогне, налазила везе за најбоље лекаре, храбрила их. Године су пролазиле у њиховој непрекидној борби за потомство, посустајали су и почели психички да попуштају али успех је изостао. Једне вечери док су они удубљени у своје тужне мисли седели у полумраку она се изненада појавила озарена и врло расположена. Још с врата почела је да виче:

– Шта сте се ту смрачили. Палите та светла и дајте да наздравимо.

Они су се згледали. Није им била јасна њена еуфорија. Дара је сама пришла бифеу и узела флашу с вином и три чаше. Села је преко пута њих и подигла чашу.

– Решили смо проблем! Живели! Добићете дете!

Они су занемели.

Гледали су је запањено не верујући да може тако олако да изговара такве речи. Бранко је снужено погледа и тихо изусти:

– Ти си се, добра моја сестро, изгледа успут негде напила и сад не знаш шта причаш.

Она поскочи, и обоје их снажно загрли.

– Ваша сека ће вам родити дете!

Обоје су зајецали не верујући шта чују.

Она из торбе извади снимак бебе са ултразвука и стави испред њих. Ово је ваше, наше дете! То ћемо знати само ми и мој муж. Све троје су дрхтали грлећи се без речи. Јулија се после шока прва прибра.

– Хвала ти бескрајно на тако великодушном плану, али то не долази у обзир. Немамо право да то тражимо од тебе, нити да то недужно биће одвајамо од мајке, оца и сестара.

– Душо моја, ви то нисте ни тражили, а ја сам одлучила, и мој муж се сложио, а што се одвајања тиче, па нећемо се као ни до сад одвајати. Сви ћемо бити скупа и волећемо их као и до сад, наравно са овим малим додатком, рече смејући се.

Бранко је само немо стискао сестрину руку још увек не верујући у оно што чује. Углавном тајни савез би склопљен а братско-сестрински однос још дубље учвршћен и том великом тајном.

Радост се вратила у породицу.

Будућа „тетка” је по повратку кући објавила да ће ујак и ујна постати родитељи а да ће она чешће боравити код њих како би им помагала. Срећи није било краја.

Живот је потом текао у складу са најављеним догађајем и после одређеног времена стигла је још једна девојчица. Одгајали су је сви скупа и подједанко уживали у њој.

Жељана је била највољеније дете и лепо се развијала. И она је подједнако волела све око себе.

После неког времена пошла је у госте код тете и пожелела да преноћи код њих.

Пре спавања увек би прво ишла на купање. Радовала се што ће је тета окупати а онда ће све три сестре лећи скупа и задиркивати се и голицати је као најмлађу.

Тета Дара је била врло узбуђена. Припремила је купку и нежно почела да је купа причајући јој бајку о љубави брата и сестре која брату поклања свој највреднији бисер.

Жељана је с пажњом слушала и стално постављала нека питања.

Кад је бајка била готова она одлучно рече:

–Знаш тето, немој да се љутиш што ово кажем, та сека је била много добра, а ја не бих никоме дала мој бисер.

Сузе су се заискриле у тета Дариним очима и пре него што су стигле до ивице очију, нестале су.

– Поклонила би и ти кад би имала тако доброг брата – тихо прошапта за себе.

Сутрадан су тата и мама дошли по Жељану.

Она им потрча у загрљај и усхићено рече:

– Ви ме никад нисте тако добро окупали као тета!

Скулптура *Плод у камену*, 19x15x20, 2024.

Нина СИМИЋ

ТРЊЕ

Неки људи могу да почну живот из почетка, чак и у врло позним годинама. Оставе све, кућу, децу, посао, промене град и приме се у новој средини. Некад је то и грешка, пропаст, храброст или лудост.

Мајка је имала тек мало више од четрдесет кад је то покушала. Имала је већ нас двоје, мене и сестру, ја сам био пети разред, а била је већ одавно разведена и сама бринула о нама. Помагали су нас и деда и баба – њени родитељи. Отац се није интресовао, удаљен неким космичким даљинама иако у истом граду.

Били смо мала крња породица, као столица на три ноге, хоклица, можда неудобна али функционална. Те године после бомбардовања нама је кренуло мало на боље, мајка је нашла посао, материјално смо се мање мучили, а и појавио се неко у њеном животу, звао је, доносио цвеће, сачекивао је и довозио. Знали смо ми деца њега, а и његову децу која су исто живела са својом мајком пошто је и он био разведен.

Почео је да долази викендом код нас на ручак и спавање некад. Ишао је и код бабе и деде да са њима разговара. Они се нису слагали, по њима мајка се удавала једном и погрешила, то једном је сасвим довољно. Деда ми је рекао да нам очух није потребан и да може да буде и горе са њим, а и да мајка може да роди и треће дете.

За Светог Илију у граду је био вашар и он је рекао да ће довести и своју децу да идемо сви заједно на вашар. Значи, рећи ће и својој деци, сазнаће и његова бивша жена. Његов син још мокри ноћу у кревету а ћерка замуцкује.

Дан смо провели лепо, шетајући по вашару, били на рингишпили, сви смо се ми знали, али сад је било затегнуто, усиљено, сад смо имали своје супротне територијалне интресе, они њиховог оца а ми нашу мајку, који покушавају да се зближе сад свако са децом оног другог. На ручку он се трудио да буде љубазан са нама,

запиткивао ме је нешто, моја сестра је прихватила разговор, са мном је ишло теже.

Увече је одвезао своју децу кући и рекао да ће се вратити. Имао сам план, само да стигнем док мајка пере косу у купатилу.

Кад смо после, ми деца отишли у своју собу, они су још мало гледали телевизију. Чекао сам шта ће да се деси. Кад су угасили светло, чуо сам да опет устају и пале лампу. Ослушкивао сам. Он је питао мајку шта је ово у кревету.

Да ли си износила постељину напоље? Овде је неко трње?

Ма не, откуд ти то? Види стварно... – чуди се она.

Био сам разочаран да се није убо. Устали су обоје и чујем мајку како каже:

Боже, сад ћу да истресем...

– Само са моје стране... То ми је твој син ставио – рече.

– Дете је... Плаши се сваке промене...

Мајка износи постељину и тресе. Опет намештају. Чујем како каже:

– Треба да му објасниш... Ми смо слободни, млади...

– Добио је тикове однедавно...

– Због мене? Па објасни му... Синови су посесивни.

– Плашим се и ја... – рече тихо мајка.

Нису ушли код нас да ме грде. Правио сам се да спавам. Никог није ни уболо моје ружино трње. Само је пукао танак лед по коме су они ходали, два уплашена, малодушна одрасла бића...

Ујутру је мајка њега испраћала у бадемантилу. Чуо сам кад му је рекла:

– Немој више да долазиш!

Обичним трњем од руже сам одбранио нашу крњу породицу, сачувао нашу столицу на три ноге.

Кад смо устали већ су мирисали готови уштипци, све је опет било како смо навикли.

Било је то пре 25 година, сада имам своју породицу, далеко сам, мајка је сама и не знам да ли у нашој кући некад миришу уштипци.

ШАРПЛАНИНАЦ

Не знам зашто су ме оставили на ауто-путу. Прво је мој домаћин отишао или боље однели су га неки људи у белим мантилима на неком лежају, нисам могао да га одбраним, био сам затворен у шупи. После су продали моје овце о којима сам бринуо. Газда се није вратио. Онда су ме повели аутом, у тесном гепеку, мене овако великог и оставили, а да нисам знао где сам, а возила су фијукала путем. Нису се ни окренули кад сам остао сам.

Тако сам постао ничији. Испитивао сам тај терен, мирисао непознате мирисе, после сам се вукао све уморнији, гладан и жедан. Кад наиђем на неког човека у њиви, он ме се плаши иако га не дирам.

Наша је раса дискриминисана. Много смо велики, озбиљни, плаше нас се. Нисмо ни умиљати, не кевћемо нити скакућемо, као они мали чупави пси или пудлице, које воле, мазе и свуд их вуку са собом, чак их и носе као играчку. Нас кад виде мисле и да много једемо, а ми највише волимо овчје млеко. Имао сам шерпицу поред штале, чим помузе овце газдарица ми сипа. Волео сам ја овце да чувам и без тог млека. И кад год сам их касније негде видео, то ме је сећало на моју кућу и радовало.

Кад сам дошао до реке и усамљене викендице, где је једна девојка држала неку књигу, био сам већ изнемогао. Али сам бар нашао воду пре тога и напио се у реци. Она ме се није уплашила, а већи од ње су ме грдили и терали. Дала ми је неки умочен хлеб. Јео сам полако, никад нисам био халапљив, и легао ту поред чесме. Било је хлада и птице су певале и надао сам се.

Али после неколико дана и она се пакује. Долазе по њу. И тада долази још нека жена, слично и мирише, и она ме опрезно милује, причају о мени, сипа ми храну, кад полазе оставља ми још, иако сам јео. Говори ми нешто. Да ли ће се вратити? Чекао сам, јер нисам ни имао где да идем.

И дошле су обе са још неком женом. Звале су ме у ауто и ушао сам, али не као онда у гепек него са њима. Нисам се бунио, иако нисам знао где ћемо, све је боље од самоће. Тако сам мислио.

Али нису ме узеле моје познанице на које сам већ навикао, дале су ме тој трећој. Мало двориште, ја везан испод ораха. Нисам хтео да своје потребе обављам ту где спавам и једем. Ја сам чист пас, навикао на ширину, на ливаде и шуме, кад то радим ја се склоним. Сад сам трпео.

Оне су ме обилазиле. Видим питају како сам. Хоће да ме прошетају. Јасно је да ми ту није добро. Није све у храни. После нови газда, сад јесте велико двориште, има стоку, али не и овце. Газда јак, силан, одмах ме је везао испод коша, деца ме гађају, то им је смешно. Нису љубитељи моје расе и не знам зашто су ме узели. Вичу на мене. Нас нико не узима да му седимо у фотељи или да нас шета. Него да чувамо стовариште, магацин или овце, да плашимо лопове или вукове. Да радимо и зарадимо свој хлеб. Али зашто ланац? Ми волимо слободу. И не волимо наређења, ми смо достојанствени и савесни, знамо ред и сами.

Ту су чак хтели да ме убију, али она је некако сазнала и тад се појавила. Као анђео. Опет ме је сместила код неког. На неки начин ме је спасавала, али нисам био њен, а ја сам то хтео. Тек касније кад ме је мој последњи газда прошетао поред њене куће, видео сам уз капију белу ретриверку и схватио да ту за мене нема места. Неко пре мене је имао више среће и сад је лајао и бранио своје место. Нисам ништа одговорио, а могао сам да поједем ту кучку за доручак. Увек сам био мирољубив.

Тај последњи газда је изгледа некад био близак са њом. Јер у његовој кући и у дворишту још је било њеног мириса. Али он је повремено врло лоше мирисао, у ствари смрдео и тада се чудно и понашао. Ухвати га неки страх, па се са мном затвори у кућу и лежи у

неком бунилу, не пушта ме ни да изађем да пишким, нити се сећа да сам жедан. Пио је неку воду која смрди и коју ниједан пас никад не би лизнуо.

Држао је њене слике, гледао их а и ја сам их гледао. Она је долазила, доносила храну мени, а некад и њему. Он није хтео увек да отвори. И шетала ме је, односно пуштала ако сам у дворишту. Живео сам од једне њене посете до друге. Увек у приближно време. Чекао сам је. Али једном је он био љут и везао ме катанцем око врата да она не може да ме одвеже. Секирали смо се и ја и она. Ја сам се секирао и што је он тако променљив, непредвидив, и што ме закључава у кућу и што узима ту смрдљиву течност. Тако сам се и разболео, отекао ми је неки тумор на бешици. Доводила је она лекара за псе из неког удружења, али њему каже не плаћа то хуманитарно удружење за такве интервенције, једино да ме успава. Нема боље решење. Још сам био леп, велики, длака ми је још била сјајна, али почео сам да пропадам.

То је била четврта година како сам се сељакао и живео код једних, а био у ствари њен. Она ме је посећивала по туђим двориштима. Разумели смо се, а нисмо могли да нађемо решење. Хватали су ме и шинтери, хладним шмрком прали ми кавез, лежао сам на бетону, док она није дошла по мене.

А онда кад ме је газда последњи пут тако насмрђен, успорен и изгубљен, закључао са њим у кућу, легао је и умро, а ја сам остао затворен, закључан, уплашен. Чуо сам да је долазила, звала. Од шока нисам ни лануо. Долазила је поново, увече још неки људи, неки у униформама, пењали су се и лампом осветлили кроз прозор. Телевизор је још радио.

Кад су разбили врата ја сам истрчао, а они у униформи су дигли панику иако никог нисам дирао. Она ме је тешила, мазила, био сам узнемирен, звали су да ми дају неку инекцију да се смирим. Онда су њега изнели. Закључали кућу. Он изгледа никог није имао, као и ја. Имали смо нешто заједничко – несрећу и самоћу.

Остао сам у том дворишту неко време. Сваког дана је долазила да ме храни. Била је много забринута. Осећао сам да немамо више снаге ни ја ни она.

Њих две су дошле једне вечери са оним доктором. Кад ми је дао ту инекцију, она је чучала поред мене и суза јој је капнула на моју њушку. Нисам био човек, али сам знао да ме је волела. Рекла је тихо:

– Збогом, Беки!

Нисам ипак живео, а да ме нико није волео. Једног дана она ће написати причу о мени.

Весна САЛАПУРА

СУСПЕТ

Вагнер није никада излазио из стана, али тога дана је коначно решио да уместо оца оде у набавку. Требало је припремити ташну, одећу, новац, ципеле и кишобран јер је већ неколико дана падала киша. Успут се погледао у огледалу и приметио рашчупану косу. Његов отац у шездесет седмој години живота, исцрпљен од кашља, спавао је у другој соби. Обишао га је, подигао ролетне и кроз прозор видео маглу око крошњи у парку. Мјаукање напуштених мачака и брујање аутомобила му је додатно отежавало у намери да изађе из стана. Узео је кишобран и ташну и закорачио преко прага. Затим је чуо како комшија преко пута откључава врата, немо га је погледао и запутио се према излазу. Из сандучета за пошту вирио је бели коверат на коме је писало – *За Вагнера*. Не размишљајући, узео је коверат и гурнуо улазна врата зграде. Прешао је улицу не обазирјући се на аутомобиле и кроз парк је стигао до гробља гледајући ограду и бензиску пумпу. На пијаци је била гужва, осећао је смрад претрпаних контејнера, те се упутио у оближњу продавницу где је купио намирнице и брже-боље кренуо кући. Ужурбано је пролазио улицом у којој није било никог и таман пошто је угледао своју зграду и осетио велико олакшање, запео је о ивичњак и пао у локву у којој је видео одраз свога лица. Писмо које је ставио у унутрашњи џеп је испало и смочило се. Узео га је и ставио у ташну са намером да га отвори чим се врати. Ушао је у стан и полако закључао врата да не пробуди оца. Изуо се и ушао у собу носећи коверат у руци. У њему је био пресавијен папир на коме је писало: „Хвала ти што си отворио писмо. Ја могу да ти помогнем. Треба да дођеш вечерас у једанаест сати у парк испред зграде.” Изашао је из собе и ушао у кухињу. Отац који је седео за столом гледао га је са чуђењем. Само је ставио ташну са намирницама на сто и рекао: „Купио сам све.” Затим је отишао у собу. Његове мисли су се вртеле око писма док лежећи на кревету није заспао. Око осам сати увече вране су биле необично бучне у парку. Он је седео на фотелји и преплитао прстима. Чуо се звук телевизора који је гледао отац. Боље је тако, мислио је Вагнер, ићи ћу сам и у шта год да се уплетем, сам ћу бити крив. Сат у соби је споро куцао. Одлучио је да поспреми собу

како би убрзао пролазак времена. Обрисао је прашину, спремио да баца непотребне папире, јер се бавио писањем, па је имао неуспеле рукописе који су завршавали у канти за смеће. Опет се вратио на писмо. У том размишљању сат је откуцао десет и педесет пет минута. Обукао је јакну, откључао врата и изашао у ходник пун нелагоде. У пометњи потпуно је заборавио да упали светло у ходнику и замало се није стропоштао низ степенице. Потпуно сметен брзо је дошао до клупе у парку газећи преко малог моста. Када је сео на клупу осетио је како се спушта магла. Прстима је додирнуо мокру клупу од кише која је и даље падала. И таман када је устао са клупе, приметио је како неко излази из куће преко пута улице и парка и маше у његовом правцу. Пролазила је поред дрвећа и полако му се приближавала девојка косих очију, приближно истих година као и он. Срце му је снажно лупало у грудима. Поново је сео на мокру клупу, ни сам не знајући зашто. Вагнер, који је ретко био дружељубив, само је ставио руке на колена и чекао развој ситуације. Она је померила рукама своју тамну косу:

– Како си? – упитала га је док је рукама склањала прамен са косих очију.

– Добро сам – лаконски је рекао.

– Хвала ти што си дошао. Хоћу да ти помогнем.

– Али мени не треба помоћ. Ко си ти?

– Па зар ме не препознајеш? Дошла сам из Финске због тебе.

Девојка онда узе ташну коју је носила и извади телефон. После неколико тренутака показала му је профил са именом Кин и њеном сликом, на некој апликацији за упознавање. Од силног узбуђења учинило му се да му се парк и магла окрећу око главе. Док се борио да дође до даха, девојка га је нагло загрлила и додирнула рукама његово лице.

Вагнер и она су се дописивали годину дана раније. И даље му није било јасно зашто је она одлучила да дође а да му се не јави и како то да је изашла из куће преко пута његове зграде. Рекла је да је дошла како би му помогла и да је изнајмила стан у згради преко пута његове да му буде ближе. Био је зачуђен како течно говори српски језик. Како је време одмицало Вагнер је запазио да од оне тихе девојке у почетку нема ни трага. Донела му је слике са неких наступа и фасциклу са папирима објашњавајући му како треба да их потпише да би могла да му помогне. У супротном се мора одмах вратити у Финску, а то не би желела. Опијен маглом и њеним присуством, узео је из њених руку хемијску оловку и без размишљања нечитко потписао. У том тренутку веровао је да између њих постоји нешто више што се никада неће прекинути. Све слабије је чуо њен глас, док није осетио њене руке на раменима. Договорили су се да се сутра поново виде одмах после доручка.

Док је непрестано говорила, Вагнер је гледао у крошње у магли. Опростили су се брзо, загрлила га је остављајући присан осећај у његовој души. Нечујно је ушао стан, лагано се спустио на кревет и исцрпљен заспао. Пробудило га је гласно комешање испред зграде које се чуло и кроз затворен прозор. Недуго потом чуо је звоно

на вратима. Отац је отворио врата, чуо је прво тихо дошаптавање а потом и кораке у ходнику стана. Зачуђен, Вагнер је отворио врата собе и угледао медицинску сестру са кофером у руци. Погледао је у оца који је био у ходнику и гледао га страшљиво. Затим је ушао у стан човек у белом мантилу.

– Добро јутро. Ја сам доктор Церо.

– Оче, шта се десило, да ли си добро? – Вагнер је са страхом погледао у оца помисливши да му је ноћас позлило.

– Ја сам добро. Они нису овде због мене.

– О чему се овде ради? – упита зачиђено Вагнер.

– Ви бисте сада требали да спакујете ствари, биће вам потребне, требало би да кренемо – рече доктор гледајући Вагнера право у очи.

– Потребне за шта? – Вагнер је и даље био зачуђен.

– Па зар не знате? Идете у болницу да вам помогнемо.

– Али, али ја ништа не знам... – једва је процедио кроз зубе.

– Мора да сте заборавили. Ево погледајте, овде сте сами потписали сагласност.

– Не сећам се, како је то могуће.

– О томе се и ради. У природи ваших болести је да се неких ствари не сећате, не брините ми ћемо вам помоћи.

Вагнер погледа у оца који је за секунду скренуо поглед.

– Да не бисмо губили време, боље је да спакујете ствари па да кренемо.

– Немам намеру никуда да идем – рекао је Вагнер, а осим тога, треба данас да се видим са девојком.

У том тренутку његов отац подиже руке и стави их на главу.

– Стварно не знам шта се дешава али да је овде мој брат, мислим да бих њему могао све да објасним.

– Не брините, ваш брат вас чека напољу а вашу девојку ћете виђати свакодневно.

Вагнер у потпуности сломљен окрете се у месту и погледа у собу. Затворио је врата, обукао се и спаковао је ствари без речи. Осећао је да нема куд и да су сви против њега. Испред амбулантних кола стајао је његов брат који му је помогао да се смести. Брзо су стигли у Београд. Одувек је сумњао да ће му се у животу десити нешто лоше и да је коначно то било то. Ушао је у стару болничку зграду и лифтом стигао у собу 362, у којој су били пацијенти који су га немо посматрали. У страху, спустио је ташну поред кревета, легао на кревет и покрио се. Убрзо је ушла једна старија жена, назвала га по имену и дала му лек у руке. Прогутао га је са мало воде и у страху поново легао. Погледао је зидове који су убрзо почели да се окрећу око њега. Дани у болници пролазили су споро. Полако је почео да се присећа Кин. Затим се сетио папира које је оне вечери потписао и за тренутак је осетио оштар бол у пределу груди. Био је изигран, како од својих најближих тако и од жене за коју је мислио да је стварно дошла да му помогне и да га ослободи страха од изласка из стана. А страх се само још више погоршао. Убрзо су му рекли да треба да крене на часове јоге са једном групом пацијената и да ће им предавати Кин, те

да ће му технике дисања бити од помоћи. Часови јоге одржавали су се у невеликој просторији која се некад користила као дневни боравак. Дане је проводио у соби са осталим пацијентима који углавном нису спавали ни ноћу ни дању. Почео је поново да пише. Доктор Церо се ретко појављивао.

Дошла је на ред и приредба коју су пацијенти приређивали за госте, породице, пријатеље, студенте медицине, докторе и медицинско особље. Вагнер је прочитао једну нову причу коју је написао у болници. Његов отац је склопио руке као да је хтео да тапше, али како није било аплауза, стидљиво их је ставио на уста да прикрије кашаљ. Његов брат је ћутао. Кин је причала са докторицом и осмехивала се. Након приредбе позвао га је доктор Церо у амбуланту. У себи се неизмерно радовао јер је мислио да ће то убрзати његов повратак кући.

– Како се осећате после месец дана? – питао га је доктор.

– Понижено – рекао је.

– Не бисте требали. Нисам знао да пишете? Ваш отац ми је донео неке ваше приче. И једна ми је посебно привукла пажњу, зато што је у њој срж вашег проблема који сте тамо дефинисали.

– Мој проблем није и ваш проблем – скоро љутито рече Вагнер.

– Варате се. Ваш проблем је и мој проблем и вашег оца и брата. А сви желимо да вам помогнемо.

– И Ким! Па онда ми је подметнула папире!

– Нарочито, Ким. И то само да би вам помогла. Желео бих да вам прочитам оно што сте сами написали и што вам нико није подметнуо, како бисте стварно сазнали ко сте и зашто се плашите да изађете из стана.

– Ја већ схватам зашто сам ту. Да бих био понижен до краја. Ја већ знам ко сам.

– Како се зовете?

– Вагнер.

А презивате?

Вагнер застаде.

– Ето видите. Слушајте пажљиво.

Доктор узео папире који су стајали на столу и почео да чита: „Он има мршава тело, дугу косу до рамена. Претерана гестикулација и благо шминкање око очију. Уметник је одрастао у срећној породици. Имао је много бракова, његове жене су се мењале и он их је остављао. Некад је осећао љубав али никад дуже од неколико месеци. Чим би лице његове партнерке попримило израз животне суровости, то је био знак да треба да крене у другом правцу. Било је лепо тада живети са неким десет дана у стану са малом терасом. Ноћу бих сређивала стан или бих седела на тераси. Посматрала бих ноћ и зграду и светла преко пута и свако јутро бих знала ко ће отворити прозор или ко ће изаћи из зграде до аутомобила. Мој енглески и није био тако добар а с обзиром да је он Јапанац говорио је брзо и с акцентом.

Нешто ме је вукло да тог дана у августу, спакујем ствари и одем таксијем до познате улице. Сестра која ми је уступила стан урадила је то због бриге јер ћу се срести са неким ко је странац први пут у животу. Први пут сам га видела у улици поред зграде јер смо се договорили да када стигне у Србију таксисти покаже папир са адресом и да када се будемо нашли испред зграде позовемо једно друго телефоном. Он је стигао потпуно одсутан иако присутан. Увек културна полако сам прелазила прво преко његових испада а онда грубих речи. Опростили смо се испред зграде са хладним загрљајем. Таксисти који је то посматрао је било интересантно. Окренула сам се и отишла до зграде и попела се на четврти спрат. Затворила сам се у собу, кухињу са једним прозором који је имао поглед на суседну зграду и земљу где су били засађени кукурузи. Одмах по повратку он је упознао нову девојку. У његовим мислима ја сам била та која је погрешила. Слала сам писма на његову адресу. Није одговарао. Уметника који је мислио само на популарност није интересовало моје писање. Студије показују да до нарцисоидног поремећаја може доћи генетски или ако се дете у детињству занемаривало или ако се превише поклањало пажње. Болест је чешћа код мушкараца него код жена и такве особе су ретко свесне и ретко траже помоћ. Говорио ми је да су га у његовој породици увек много волели и подржавали у свему. Отац му је умро је када је он био веома млад.”

Из ланице је извадио огледао и пружио га Вагнеру коме су се капљице зноја сливале са лица.

– Да ли сада знате како се зовете?

– Талија – уздахну постиђено.

– Ваша мајка и сестра су се забринуле за вас када сте једног дана дошли и рекли да се зовете Вагнер.

– Сада се сећам – рече Талија чије су очи засветлуцале.

Све чега се сећам је буђење ујутру и поглед на прозор на коме су спуштене ролетне. Напољу није освануло тако да сам у тренутку помислила да је ноћ. Наставила сам да лежим присећајући се сваког детаља. Нисам хтела одмах да устанем како бих упамтила детаље. Сећам се да сам раније читала нешто о нарцисоидном карактеру. Кроз мој прозор сија сунце. У граду у коме живим је михољско лето. Још увек раскошна је природа која чува своје зелене листове.

Татјана КНЕЖЕВИЋ

*ПОЕЗИЈА ГАВРИЛА СТЕФАНОВИЋА ВЕНЦЛОВИЋА:
ЗА И ПРОТИВ*

Биографија

Гаврил Стефановић Венцловић рођен је око 1680. године. Отац му се звао Стефан, па се одатле изводи презиме Стефановић, док презиме Венцловић потиче од грчког στεφάνος, што значи венац. Сматра се да је био родом из „сирмијских страна”, дакле из данашњег Срема, који је тада представљао граничну област географски, али и културно и политички.

Његов живот омеђен је великим сеобама Срба. Током Велике сеобе Срба 1690. године, предвођене патријархом Арсенијем Чарнојевићем, заједно са породицом прешао је у крајеве Хабзбуршке монархије. Ове сеобе снажно су утицале на његово стваралаштво, чија ће централна идеја бити очување традиције и културе неписменог народа у новој средини. Друга велика сеоба догодила се 1737. године, под вођством Арсенија Јовановића Шакабенде; сматра се да Венцловић није доживео касније сеобе Срба у Русију средином XVIII века.

Услед недостатка књига у новим крајевима, оснивају се преписивачки центри, у којима се налази и Венцловић. Пресудан утицај на његово формирање имао је Кипријан Рачански, кога је сматрао својим учитељем. Кипријан је преводио значајна дела као што су „Песма над песмама” и „Соломонове приче”, чиме је отворио простор за улазак источноевропских и средњоевропских утицаја у српску књижевност. На тим темељима Венцловић развија сопствени књижевни израз, који ће касније бити предмет бројних проучавања.

Лектира

Венцловићева лектира обухватала је српску средњовековну поезију и прозу, беседе, похвале и житија. Познато је да је тражио књиге о Светом Сави и Стефану Немањи, те да је познавао дела Саве, Теодосија и Доментијана. Као познавалац грчког и латинског језика, био је упућен у грчку антику, филозофију и митологију, као и у византијску књижевност и беседништво Јована Златоустог, Григорија Богослова и Василија Великог.

Павић сматра да је, поред канонске лектуре, Венцловић у своје стваралаштво инкорпорирао и елементе барокног песништва и проповеди, нарочито пољско-украјинског барока, који је преводио. Преводи псалама у пољском тринаестерцу, као и интересовање за барокну омилитику, сведоче о његовом познавању теорије и праксе савременог беседништва.

Беседништво

У свом беседничком манифесту, Венцловић беседника пореди са „човеком који води различите дивље и љуте звери, лава и риса заједно, и мора да води рачуна како да се с њима опходи и шта којој звери за храну даје” (Павић 1972:101). Овим поређењем указује се на сложен однос беседника и слушаоца.

Беседе су пуне деминутива и непосредног обраћања, чиме се успоставља блискост са паством. Народно стваралаштво снажно је присутно кроз песме, пословице, веровања, загонетке и мотиве гусала. Скоро век пре Вука Караџића Венцловић прави поделу народних песама на епске и лирске.

Највећи део његове заоставштине сачуван је у форми беседе, које су писане за ухо, не за око. Оне обилују синестетичким елементима, понављањима, парафразама и алегорјама, чиме се спајају народна традиција и барокни стил.

Стих и форма

Пољски тринаестерац, као врста стиха која долази из пољске књижевности, био је познат нашим описивачима, преводиоцима и преписивачима још од 1649. године, када је штампан у трговинском Петокостару. Још Кипријан Рачанин у свом буквару пише дванаестерце, па Венцловић тридесетих година XVIII века пише *Вирије на Васкрсеније Христово* у дванаестерцима распоређеним у дистихе, користећи за реч стих украјински назив вирш. У дванаестерцима римованим у куплету пише и *Стихове ка васком лицу* између 1730. и 1740. године.

Године 1739. покушава да оформи тринаестерац у књизи *Молитве, акатисти*, али остаје невешт и прелази у друге стиховне форме.

Павић истиче специфичан начин бележења Венцловићеве поезије: док тринаестерце записује стих испод стиха, *Вирије на Васкрсеније Христово* бележи као прозни текст, уз обојене иницијале на почетку дистиха и повремено одвајање куплета великим словом.

У делима намењеним народу Венцловић не придаје значај графичком изгледу, већ садржају, рими, мелодици и ритмици, јер су та дела била намењена слушању. Мали број песама писан је у везаном слогу, док је највећи део опуса заснован на невезаном стиху и жанровима библијског порекла.

Венцловић спаја народно и барокно, усмену и писану традицију, народну мудрост и литургијску форму. Његово стваралаштво показује промишљен однос према слушаоцима и

иновативан приступ стиху и ритму, што потврђује Павићеву процену његове поезике као вишеслојне и културно значајне.

Старо српско песништво

Када говоримо о старом српском песништву, треба имати у виду да је велики део тог опуса настајао као „пробавање пера” на маргинама текстова, надахнуто прочитаним делима, које се каткад остваривало у стихозованој, мелодичној и римованој форми. Поетске целине јављају се и у прозним текстовима; записи су најчешће маргинални и непотписани, али сведоче о појави световног поетског расположења.

Одликују се хумором и израженим осећањима среће, туге, стрепње и наде, на личном и колективном нивоу. Упркос тешким историјским околностима, присутан је оптимизам и потрага за смислом у свакодневици. Јављају се трагови лирског ја, због чега историцитет песама често бива потиснут или ирелевантан.

Вук Караџић бележи да су народне пословице, брзалице и загонетке често у стиху, у којима се огледа повезаност са природом, нарочито са пролећем. Међу сталним темама налазе се библијске парафразе и коментари, тема пролазности и описи природе.

Стилска средства била су разноврсна, а версификација неуједначена: записи су најчешће писани тонским стихом, заснованим на ритму слогова, углавном двојног ритма. Лирске песме писане су у силабичко–тонском стиху, најчешће у деветерцу, десетерцу и једанаестерцу, са разноврсном римом, међу којом је честа шпанска асонанца. Поезија записа ослањала се пре на тонска него на силабичка начела.

Павић о Венцловићу

Павић цитира немачког слависту Ролфа Дитера Клугеа, који у свом делу *Zu einigen neueren Arbeiten über die serbische Literatur des 18. Jahrhunderts* из 1969. године истиче да „Венцловићево песничко дело сам аутор је наменио усменом предавању (приређивач ставио у италику); да би остварио тај циљ, он се служи реторском, декламаторском, чак и театрално–драматском дикцијом”, што је поткрепљено богатом употребом гласовних, језичких и стилистичких средстава, због чега се може говорити о „маниристичком стилу” који прелази у барокни concerto (Павић 1972: 178–179).

Павић Венцловића сагледава као песника у најширем смислу, ослањајући се на чињеницу да су његови текстови намењени усменом казивању и да стога захтевају ритмичност ради лакшег памћења и преношења. Иако независан од савремене лирике, Венцловић у своје стваралаштво укључује различите песничке облике, користећи форме „од десетерачког народног стиха са и без риме, до праве барокне поезије у везаном стиху, песама писаних у барокној версификацији, у пољском тринаестерцу, у дванаестерцу и осмерцу, с римом” (Павић 1972: 198). Најобимнији део његовог опуса, међутим, писан

је у традиционалном невезаном слогу, наслоњеном на стару српску и библијску традицију.

Према Павићу, ова поетика представља мост између средњовековног и модерног песништва. Прихватањем европског барокног версификационог система, српска књижевност прави искорак ка европској традицији, процес који започиње у XVII, а кулминира у XVIII веку. Идеја везаног стиха долази преко Украјине, појавом пољског тринаестерца, са којим Венцловића упознаје Кипријан Рачански. Иако се показује невештим у његовој примени, покушај коришћења ове форме у делу *Молитве и акатисти* из 1739. године сведочи о њеном познавању.

Павић пажњу посвећује и начину бележења стихова, постављајући питање зашто Венцловић тринаестерце доследно записује стих испод стиха, док дванаестерце бележи графички попут прозног текста. Могуће објашњење лежи у чињеници да је велики део његовог опуса био намењен слушању, „уху пре него оку”, те визуелни изглед текста није имао пресудну улогу.

Најзначајнија Венцловићева поезија остварена је у невезаном слогу. Посебно се издвајају *Химна пролећу* и ламент плача Богородице нарикаче. Оригинал *Химне пролећу* налази се у *Ерлангенском рукопису* око 1720. године, док Венцловић своју верзију даје у *Пентикостима* из 1743. године, двадесетак година пре Орфелинове *Мелодије к пролећу* из 1765. године. Барокну песму прерађује на „библијски начин” (Павић 1972: 214).

У ламенту Богородице Венцловић остварује спој народног и барокног, комбинујући традицију нарицања са барокном ламентацијом. У дело су укључене апострофе, персонификације небеских тела и мотив сумње у божанственост Христову, док завршница прелази у изразито барокни израз туге и бола.

Поред религиозних тема, Венцловић се бави астрономијом, астрологијом и општим барокним мотивима, попут „кризе свести и страсти и опсесије паклених мука” (Павић 1972: 220), пролазности живота који пореди са „хватањем сенке” (Павић 1972: 231), као и темом смрти. Као песник на граници истока и запада, старе традиције и барокног утицаја, успева да споји различите поетике и прилагоди их неуком пуку, коме су његове беседе биле основни вид духовног и образовног уздицања.

Деретићева критика Павића

Деретић отвара своју критику једним универзалним питањем: шта је то барок? Појам барока јавља се у наслову Павићеве књиге, у поднасловима и често се наводи као епоха којој припада оно о чему дискутује у делу. Нигде не објашњава само значење тог појма, његове одлике, особине нити када је почео. Он самостално назива епоху у коју сврстава одређени број писаца у њене непостојеће оквире. Како Деретић наводи, у књизи се налазе термини попут „барокни медијевализам”, „барокни славизам”, „барокни стих”, „барокни садржаји”, „барокне преокупације”, „барокнизација” (Деретић

1972:705), али нигде не добијамо објашњење зашто је то барокно, већ, као и сам Деретић, стичемо утисак да је то универзална етикета која се лепи на све настало у том периоду. Иако признаје да није сваки књижевни критичар у обавези да објасни сваки појам који користи, подразумева се да остане у границама тог појма, те зато критикује Павићево слободно коришћење појмова песник, песма и поетско.

Павић у својој књизи одваја три врсте песништва: силабичку поезију, силабичко-акцентску поезију и такозвано „песништво у невезаном слогу”. Док силабичка и силабичко-акцентска поезија имају доследан и непоколебљив књижевноисторијски статус, споран је термин и само постојање „песништва у невезаном слогу”. Павић у свом предговору у књизи *Црни биво у срцу* из 1966. године тврди да је идеја слободног, односно невезаног стиха настала у српском песништву још средином XVII века, да се та традиција потом напушта, а да чак три века касније песници на западу Европе долазе до својеврсног открићења када почињу да пишу у слободном стиху. Такође каже да се слободни стих у српској књижевности не појављује као наслеђе већ постојеће традиције из XVII века, већ као страни тренд који са запада долази у нашу књижевност. Писање у везаном стиху доживљава као тристогодишњи тренд или епизоду, док је песништво у невезаном слогу оно право и по наслеђу српско.

Појам традиционалне српске књижевности првенствено асоцира на прозне форме као што су: житија, апокрифи, романи и приповетке, моралистички, правни, историјски и други прозни списи. Поезија се најпре заснива на црквеном и богослужбеном стваралаштву. Проблем настаје када се у прозним формама тражи поезија. Деретић наводи како се иста питања јављају у бугарској и руској књижевности, јер стара руска и бугарска књижевност припадају истом типу као и стара српска књижевност. Руски књижевни историчар А. М. Панченко у склопу дела *Пути изучения древнерусской литературы и письменности*, које Одељење за староруску књижевност Пушкинског дома објављује исте 1970. године када и Павић своје дело, тврди да се таква врста стваралаштва, како у руској тако и у свим средњовековним словенско-православним књижевним круговима (Деретић 1972:708), треба сматрати прозном, док не пориче постојање силабичког стиха у XVII и XVIII веку. В. Кожинов, теоретичар и историчар, делимично се слаже са овим мишљењем и тврди да се овакав тип стваралаштва не може у потпуности сврстати ни у прозу ни у поезију, већ да стоји негде између њих. Сматра, такође, да је такав тип стваралаштва умногоме ближи модерној поезији него прози. Термин који би могао најбоље да опише ову појаву, која је присутна у антици и средњем веку, јесте ритмичка проза. У античко доба проза је имала правила као и поезија: реченице су ређане у колоне, било је пожељно да колоне имају исти број слогова, изводиле су се уз музичку пратњу, па су имале ритам, понеку риму и неизбежну хармонију. Проза какву познајемо данас настаје тек у доба ренесансе, када се више не ослања толико на стара правила. Слободни стих се у модерно доба јавља као финални производ прозаизације поетског текста; тиме слободни стих не можемо поистоветити са појмом ритмичке прозе, зато што им је

начин настанка у потпуности различит. Ритмичка проза такође није посебан облик специфичан за стару српску поезију, већ се јавља у свим европским књижевностима, спорадично и неvezано, чак се диференцирање између поезије и прозе на нивоу западне књижевности јавља раније и пре издваја појам слободне уметничке прозе него у словенским књижевностима.

Проза у српској средњовековној књижевности има један специфичан положај између наративне форме са једне и реторичке форме са друге стране. Наиме, како нису постојале школе и није било начина да се људи систематски подучавају, прозна дела, беседе и народно стваралаштво били су једини начин да се запамте историја, култура и да се шире идеје морала и учености. Од поетских тенденција самог писца зависило да ли се у том тексту могу препознати трагови поетске тенденције, али чак и када уочимо такве трагове, не можемо их насилно ишчупати из текста и представити као поезију, већ је потребно назвати их оним што јесу, траговима поетске тенденције у склопу већег прозног текста. Преклапања поезије и прозе присутна су још у средњем веку у делима Стефана Првовенчаног, Доментијана, архиепископа Данила II, Теодосија и многих других. Теодосије и Доментијан су два примера различитог испољавања тих тенденција. Код Доментијана поетско и прозно су паралелни, коегзистирају и преплићу се, док код Теодосија те две тенденције имају другачији однос у зависности од жанра у склопу којег се преплићу. У *Житију Светог Саве* Теодосије користи лов на јелене као изговор за Растков бег, док у тропару исти мотив добија метафорично значење његовог преласка и потраге за вечности.

Код Гаврила Стефановића Венцловића присутне су сличне тенденције. Наиме, иако ствара у првој половини XVIII века и користи народни језик у делима која су прожета барокним елементима, он припада старој књижевности. Деретић, као и код Доментијана, упоређује два Венцловићева дела о Светој Петки. *Житије Свете Петке* у свом наративном делу је објективно и служи само да опише њен живот, док се, када пређе у сферу унутрашњег, прелази на лични, поетизовани тон. У *Слову Светој Петки* фокус је на једном догађају, па нема претеране потребе за прозном нарацијом и Венцловић успева да користи више поетских средстава, као што су контрасти и сличности, помоћу којих успева да појаве из свакодневног живота оцени и критикује у хришћанском кључу, супротно од Доситеја, који је кроз реалан живот критиковао хришћанске идеје и кодексе. Поређења су грађена на принципу да је слика из природе у складу са унутрашњим стањем светице. Деретић Венцловићев поетски став доживљава као „сликовити, фигуративни начин изражавања, ритмички организовани и тематски јединствени” (Деретић 1972:713). Павић тај поетизовани део беседе издваја и у збирци приређује као песму у слободном стиху под насловом *Похвала Светој Петки српској*, без било каквог објашњења у ком се контексту та песма налазила и како је до ње дошао.

Деретић за пример узима један запис састављача, могуће Кипријана Рачанског, на крају буквара из 1717. године, који једну обичну информацију поетизује до тог нивоа да Миодраг Павловић

узима тај текст и конвертује га у поетски текст који уврштава у своју антологију, а из те антологије он, при поновној доради, долази до Павићеве историје под насловом „Речи пророчког казивања”. Тако, из наведених примера, Деретић тврди да се писци на прелазу XVII и XVIII века ослањају на стару књижевну традицију. Будући да у истој није постојао појам поезије по данашњим стандардима, слободно каже да „Венцловић није писао песме” (Деретић 1972:716). Као изузетак наводи раније поменуте записе на маргинама, али им не придаје већи значај.

Коначни Деретићев закључак јесте да Павић узима поетске фрагменте из разних Венцловићевих дела, изолује их од изворног текста, преради на њему погодан начин и објављује их без икаквог објашњења и контекстуализације. Иако сматра да су поетски елементи били део израза писаца овог периода, форме које су писали не доживљава као ништа више до поетизоване прозне текстове.

Овај феномен поетизованих прозних текстова јавља се и у другим, како словенским, тако и светским књижевностима. На пример, Бенедето Кроче, италијански филозоф, политичар, историчар уметности и литерарни критичар, доживљава Дантеову *Божанствену комедију* као „збирку песама” које се налазе у непоетском контексту и сматра да песме треба посматрати засебно и у њима тражити смисао, а не у самој структури дела. Његово мишљење наилази на отпор код Италијана.

Чак се и *Горски вијенац* нашао у оваквој полемици, јер у себи има велики број целина које се могу посматрати као самостални поетски ставови, али када бисмо тако анализирали свако прозно дело и у њему тражили трагове поетског израза, многи велики писци би у својим делима, можда и несвесно, крили читаве поетске целине које би могле сачинити збирку сличног, непоузданог карактера као и Павићево приређивање Венцловића. Он га приређује на стиховани начин који је можда потекао из Венцловићевог приређивања псалама у форми стихова. На начин новог презентовања приређује стару поезију и тиме можда показује како би његова поезија изгледала да је била приређивана на модеран графички начин.

Други приређивачи, као што су Васко Попа и Ђорђе Трифуновић, при својим приређивањима Доментијана, код кога такође постоје поетске тенденције, одлучују се да га приреде у прозном формату, доследно оригиналу.

Павићев поступак, који Деретић назива „насиљем над текстом” (Деретић 1972:719), помаже да се у старим текстовима лакше уоче поетске целине које су красиле уметнички израз писаца средњег века до XVIII века, али њиховим извлачењем из контекста долази до конфузије код слабијих познавалаца Венцловићевих дела. Истина је да је овим поступком Венцловић спасен од заборавља, јер, када би његова дела била објављена у оригиналу, како хипотетише Деретић, она не би била привлачна савременој публици и не би била читана.

Проблем је такође и само састављање антологије. Антологије су углавном целине које обухватају неку епоху, стил или најчешће

жанр. Оно што није прихватљиво јесте састављање антологије уз мењање жанра неког дела или издвајање делова текста како би се уклопили у тему антологије. Поред спорних Венцловићевих текстова, ту се налазе још и *Молитва заспалом господину Арсенију Чарнојевићу*, оригинално одломак из писма и *Речи пророчких оштровидних казивања* Кипријана Рачанског, део записа који никако не могу бити равноправни осталим делима, као што су, на пример, *Слово љубве* деспота Стефана Лазаревића или *Исповедна молитва* непознатог писца из XIV века, или *Молитва Богородици* Димитрија Кантакузина. Деретић сматра „смртним грехом” (Деретић 1972:720) то што један историчар књижевности не поштује интегралност текста. Сваки приређивач старих форми има иста два задатка: да филолошки установи дело и да потом дође до најближег изворног текста и његове жанровске форме у којој је текст оригинално написан. „Установљењем жанровске форме долази се до кључа у ком је дело написано” (исто). Спољашња форма текста није неважна, она је показатељ начина постојања књижевности у датом моменту у историји. Павић својим слободним приређивањем Венцловићеве „поезије” у ствари ремети слику књижевности тог периода.

О овом проблему пише Меша Селимовић у књизи *За и против Вука* (Нови Сад, 1967), када каже: „Да сам се необавештен и неупућен нашао пред овим стиховима, упитао бих се зачуђено: чији су? Којег од наших савремених великих песника?” (стр. 119), чиме потврђује Деретићев став да овакав начин приређивања изазива конфузију. Младен Лесковац, при приређивању Антологије старије српске поезије, уврштава Венцловића онако како га је Павић приредио. Павићево приређивање контроверзно је зато што сам Павић, без претераног објашњења и потпоре, самостално назива те издвојене одломке песама. Говори о њима као о чињеници, занемарујући њихов шири контекст и сврставајући их равноправно са осталим канонизованим жанрима.

Главна дилема своди се на питање да ли Павић жели да буде коаутор који активно мења оригинални текст у потрази за поезијом, тиме занемаривши књижевно историју или приређивач који ће као прави књижевни историчар приредити текст у оригиналу и посветити се реконструисању епохе и самог Венцловића као писца.

Гаврил Стефановић Венцловић – поезија или не?

Кроз рад су обрађена два велика књижевна критичара и историчара, као и њихов однос према стваралаштву Гаврила Стефановића Венцловића. Видљиво је да су њихови ставови подељени. Павић инсистира на томе да се Венцловић, својим стилем, може назвати песником, док Деретић сматра да је он пре свега прозни писац са израженим поетским тенденцијама.

У кључу Павићеве аргументације налазе се следеће тачке:

- Венцловићева лектира била је богата поетским садржајима
- Кипријан Рачански врши снажан утицај на Венцловића и преноси му своје поетске тенденције

- Постоје докази да је Венцловић преводио, писао и преобликовао псалме у форму песме
- Познаје правила старе и нове версификације
- Теме његових беседа су поетске природе
- Деретићеви контрааргументи су следећи:
 - Венцловић пише у време када поезија постоји готово искључиво на маргинама текста
 - Павић насилно издваја поетизоване делове различитих жанрова и, тако изоловане, назива их песмама
 - Оригинални текстови писани су у прозној форми
 - Приређивач сам одређује форму и проглашава је поезијом

Управо Павићу можемо захвалити чињеницу да Венцловић није остао заборављен кроз време, као што је био до тренутка када му је Павић „удахнуо нови живот”. Приређивањем његових дела на овакав начин, Павић осавремењује Венцловићеве мисли и чини их лакше обрадивим савременом читаоцу, што признаје и сам Деретић. Мана коју Деретић уочава у овом поступку није занемарљива: невешто око, односно недовољно образован читалац, може такву форму схватити као изворну, чему не доприноси ни чињеница да их Павић третира као самосталне песме. Тиме се ствара конфузија и долази до једног прилично опасног поступка – извлачења текста из контекста. У овом случају такав поступак није погубан, штавише, може бити и продуктиван, али може послужити као преседан за произвољно издвајање делова из других дела зарад сопствених интерпретативних потреба, чиме се добија садржај који је фактички тачан, али суштински нетачан.

Неспорно је да је Венцловићево образовање било широког обима и да је имао приступ различитим формама и врстама стиха. Ипак, поставља се питање: ако је то тако, зашто онда једноставно не пише песме, већ своје беседе бележи у прозној форми, реченицу за реченицом? Можемо претпоставити да је у питању практичан разлог, односно штедња папира, с обзиром на то да је реч о текстовима које је он читао, док су их други слушали. Истовремено, Деретић не помиње чињеницу да постоје записи у којима Венцловић доследно користи правила нове версификације и, иако невешто, пише тринаестерце.

Чињеница је да у старој српској књижевности постоје трагови поетске мисли и поетске намере. Таква поезија углавном се јавља као „пробавање пера” на маргинама докумената. Деретић те појаве признаје као трагове поезије, док у Венцловићу, тамо где Павић види поезију, он препознаје тек поетску тенденцију, која се може наћи у готово сваком жанру тог времена.

Иако је проблематично мењати форму већ постојећег текста, такав поступак не може се једнозначно окарактерисати као „насиље над текстом”, нарочито уколико доприноси поновном интересовању за аутора и његов опус. У ширем контексту словенских књижевности поставља се питање како третирати овакве текстове: као поезију или као прозу. Мишљења су, нажалост, подељена и вероватно не постоји јединствен и тачан одговор. Оно што са сигурношћу можемо рећи јесте да је Венцловић био велики стваралац, далеко испред свог

времена, и да никако није заслужио да остане тек име у историји. Да ли ћемо његова дела сматрати поезијом или прозом, односно да ли ћемо се приклонити Деретићу или Павићу, након обимне аргументације изнете у раду, остаје на нама самима да одлучимо.

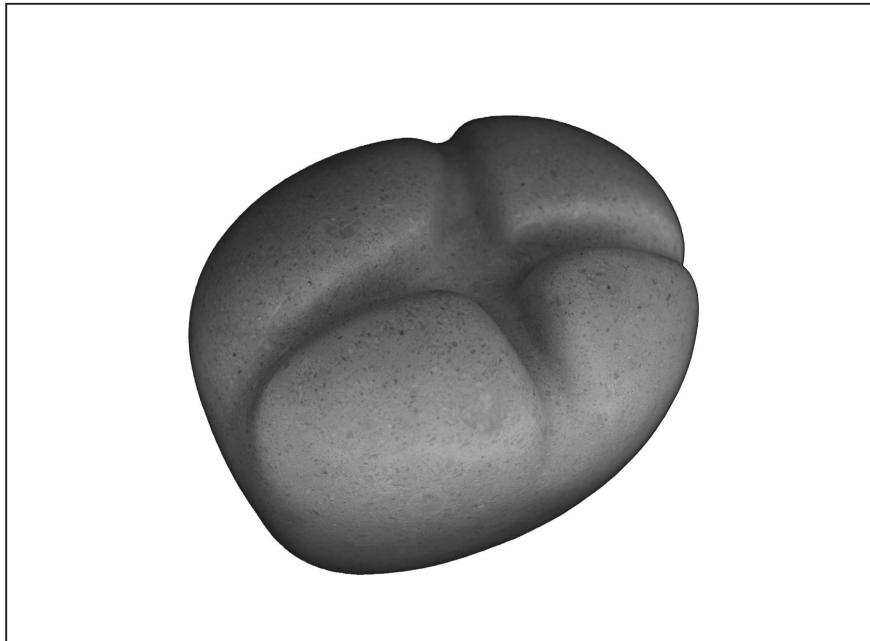
Литература

1. Деретић Ј. 1972. *Мистификације око Венцловића и старе поезије*. Књижевна историја година 4 број 16. Нови Сад: Матица Српска (705–722)

2. Павић М. 1972. *Гаврил Стефановић Венцловић*. Београд. Српска књижевна задруга

3. Стефановић Венцловић Г. 1966. *Црни биво у срцу*. Београд. Просвета (7–80)

4. Трифуновић Ђ. 1962. *Из тмине појање: стари српски записи*. Београд, Нолит. (9–56)

Скулптура *Плод у камену*, 18x15x17, 2016.

Јелена Комнен САВИН

ПРИПОВЕТКА ДРАГИШЕ ВАСИЋА „У ГОСТИМА”

Ова Васићева најдужа и „једна од најбољих приповедака српске књижевности” већ самим поднасловом („Човек прича после рата”) активира метафоричку раван приче која ће полазећи од непосредне књижевне појаве (песма Душана Васиљева „Човек пева после рата”) развити сваки стих у прозни аналогон. Он такође евоцира традицију српске реалистичке приповетке, те се приповедно ја обраћа господи на самом почетку, али је одмах потом разбија. Тако се уместо са илузијом уверљивости сусрећемо са непоузданим приповедачем чија свест је пуна језовитих халуцинација, те нас опет са реалног и свесног премешта на подсвесно симболичку и метафизичку раван. Анализом управо ове позадинске равни која са становишта смисла и сврхе има пресудну важност доћи ћемо до закључка да је цела прича само знак унутрашњег стања приповедача (приповедног ја).

„Приповедач није истоветан са самим собом као јунаком приче”, те је „тензија између доживљајног Ја, с једне стране и приповедачког Ја, с друге стране” омогућила смену временских перспектива и симултанализам, али и објашњава разлику у стилу и тону приповедања. Почетна тачка приповедања (садашње време у коме се наглашава присуство слушалаца, госпoде) сећањем се враћа у предратну, ратну и послератну прошлост, али је при томе присутна и будућност као антиципација у приповедању (сувишак знања приповедног у односу на доживљајно ја), а на крају и као намера и план приповедног ја. Циничан и подсмешљив тон пре свега се односи на план садашњости и будућности, док је прошлост дата у сентиментално разнеженом или реалистичком стилу (сведок, посматрач). Места на којима јунак прича о себи и свом активном учешћу у догађају су разнежена, цинички заоштрена или су директан плод болесне и пијане свести (халуцинације), а све остало има бар привид неутралности.

У први мах нам се чини да приповедач (човек) прича после рата о свом пријатељу и побратиму Николи Глишићу. Одмах увиђамо да радњу не покрећу спољашњи подстицаји (Николино писмо којим га позива у госте), здраве емоције (жеља да види пријатеља)

или рационални, промишљени разлози (ред је да се коначно одазове на позив побратима), већ унутрашња, прилично умерена душевна расположења. Наиме, приповедач је по ко зна који пут добио од побратима писмо којим га позива у госте. „И наједанпут, и сад не знам да објасним баш откуд и како, плану у мени одлука да се напоследку одазовем овом срдачном позиву.” Халуцинације искрсавају као први појавни облици „јакко поколебаног душевног здравља.” Није смео да гледа у полицу са књигама која се погнула, у очајно погурен глобус. Дотукло би га јецање и муцање шеталице на зидном сату која би напоследку стала као срце у самртника. И звуци посмртног марша га бацају у тугу. Велики жут крст на кугли исте боје претвара се у насмејана огромна уста над страшно отеченом гушом. Гледао је раздрагано у крст који се смеје. Ове визуелне и аудитивне халуцинације откривају његову одбојност према свему што је погнуто и мртво и наклоност према језовитом смеху у чијој основи је гротеска и пародија (спој озбиљног и лакрдијашког, унижавање светог). Иако увиђа да „таквом смеју нема ни места ни смисла”, ипак су ове халуцинације појавни знаци две особине које су основа карактера, па тако и мотивације овог јунака. Ту се крију прави разлози његове одлуке да крене на пут: страх од погнутости и унижења као друштвене смрти којим му прети умерено послератно расположење и бежање у раздраганост у чијој основи је лаж. Он се не радује путу и побратиму, већ су и једно друго само средства која ће га „бар привремено” излечити од неиздрживе нервозе. Закључио да је ова поремећеност последица рата за који увек везује појам смрти. „Из тих ровова, као из распукнутих гробова извлачили су се... погурено и један по један, војници мрачна, паћеничка изгледа...” Дакле, страх од непријатеља који је у рату езистенцијалан, па су ровови и погнутост у директној вези са самоодржањем, премешта се на унутрашњи план. Рат се интернализује – непријатељ је нервоза (болест) која настоји да приповедача савије и смести у ров – издвојености и маркираности, атак на идентитет и лични систем вредности. Његове вредности и визија о човеку отеловљене су у предатном и ратном Николи, те је склон да идеализује прошлост и да неоправданим оптимизмом сам себе уљуљкује у лаж.

Николу пре рата прво видимо као младожењу који попут храброг средњовековног витеза „отима” девојку и воли безумно, до смрти. Одушевљен његовом наклоношћу према борби и освајању, побратим га већ тада поставља на трон узора, што ће бити развијено приликом њиховог сусрета на солунском фронту. Душевна снага потпуно кореспондира са физичком, те је упоређен са лавом. Два дана пре свадбе лице „му је сијало од здравља и било добродушно детињасто, а снажан, као одваљен од брега... подсећао је на лава.” А на солунском фронту га затиче у мрачној земуници, пошто се одмах одазвао његовом позиву мислећи да му је потребан новац. Таквим размишљањем, и поред племените намере, наговестио је приоритет сопствених потреба, а напоследку схвата да је Николи била потребна само братска подршка. Иначе тежак психички и физички положај ратника увећала је Николина сензибилност, породична трагедија, али

пре свега истинољубивост. Он жигоше лажни патриотизам – „слатка смрт” је песничка лаж, лаж оних чији је рачун рат, те долази у немилост командира. Истиче да му је отац неправедно убијен, а „сестра му се продала”. Сентиментално разнежени приказ пријатељства (плачу заједно) преноси се на портрет Николе Глишића, али на начин који увећава његову узорност. Он је „до безумља храбар човек” који плаче језиво болно јер не дозвољава да га теши лаж. Темељ душевне снаге нашао је у љубави према ћерки Боби, јер се већ урушавао идеал брачне љубави. Он и жена, опијени љубавним сновима, нису хтели „предвиђати тај стварни живот”... нити их се „тицао живот других” као одраз те стварности. А затим већ постојећа сурова стварност (љубомора, новчани проблеми, неразумевање) добија нове димензије. При следећем сусрету пријатеља, усред тријумфалног дочека српске војске у Новом Саду после ослобођења, Никола је и даље стасит и поносит, али је у њему „нешто препукло, сломило се, умрло”. Женина прељуба је кључна тачка урушавања овог „узора од човека”. Два месеца после Новог Сада, Никола шаље писмо побратиму у коме експлицитно истиче како би за сваког писца било интересантно да опише све промене које су се у њему одиграле од кад је дошао у Бачку. Ратни трезвењак гуши свој бол у алкохолу. „Па жене, побратиме!” Чини се да после овог писма долази до хлађења односа између два пријатеља. Један се очигледно стиди свог јадног положаја, а други пак испољава оно своје гађење према свему што је погнуто. Предосећао је да је у побратиму присутно оно чијем одсуству се раније дивио. „Никад кукавичлук, у мојим очима, није био пониженији и мекуштво одвратније, никад дотле моје презирање за сваки млитав живот, који не познаје борбе и искушење, није било потпуније.” Све време имамо утисак да се његова сећања задржавају само на узорном Николи, а потискују и лажним оптимизмом прикривају све назнаке његовог посрнућа. Он чак има потребу да предвиди шта ће му Никола рећи приликом сусрета: „Јеси видео, побратиме? Све прогурасмо па опет добро, хвала Богу. Нема ништа јаче од човека, тврд је као камен...” А затим посредно истиче да је жељан да се бар донекле понови оно предратно свадбено весеље, па и да се пиће стави у тај контекст: „Напићемо се, богоми... па још у кући и опет да нас она служи.”

Приповедач опет варира оно што је опште место Васићеве прозе – носталгија за предратним патријархалним временом (пиће је знак весеља) и одбојност према свим знацима новог и модерног (пиће је знак патње). И док се прво везује за детињство, живот, веру, снове и љубав, друго је у тесној вези са разарањем личности, породице и друштва. После рата човек је у најбољем случају резигниран и клонуо, а у најгорем ловац на плен. Али највећа вредност ове приповетке јесте у томе што се на уметничком плану сасвим одвојила од Васићевог идејног ангажмана. (19) Наивно је веровати да се различити временски периоди могу етички поредити, само се мења општи став друштва према извесним појавама. Могу се поредити само морални портрети појединаца. Није ли Никола још као студент хтео да скаче са висине на бетон да би вољеној девојци доказао своју љубав? Нису ли то знаци самодеструктивног нагона који ће се развити

у алкохолизам? Није ли његов побратим везивао своју наклоност према Николи за његову узорност, па му није на ум пало да би Никола могао пожелети да га он као пријатељ охрабри и подржи? За њега Никола никад није био пријатељ у добру и у злу, већ идол, предмет одушевљења, те је напослетку могао постати само предмет презира. „А кад ономад прочитах у неким новинама да је Николе Глишића заиста нестало, нимало се нисам зачудио. Јер по знацима моралне пометености које сам на њему приметио, приликом прошлог виђења, ништа друго и боље није се од њега могло ни очекивати.” Дакле, добро и лоше време, дивна прошлост и лоша садашњост пре свега се тиче онога што је Никола закључио на крају својих рефлексива на солунском фронту: „Живот није оно што смо ми мислили” Са одрастањем се увећавају одговорности и искушења, али и способност да проблематизујемо ствари у које смо раније безрезервно веровали. Несавршеност света, односно зло у много разних видова насрће директно на нас, а ми све више губимо ослонац. А онда коначно схватамо да смо очајно сами, те се окрећемо себи да би се притом на наш највећи ужас суочили са најболнијом истином. Све оно од чега смо мислили да можемо побећи – саможивост власти, несталност емоција пријатеља и породице, искључивост и ригидност политичких и верских покрета, све то налазимо и у сопственом срцу. Није ли та потреба за савршенством, за неким или нечим што ће одолети свим кушњама ђавола, која на земљи остаје вечно незадовољена обележила Николу, његовог побратима, суморног студента. Никола је изгубио упориште у патриотизму, у љубави према жени, а затим је помислио да ће га заувек грејати „то ново, то мило сунце” – ћерка Боба. А кад је она умрла, и он је нестао. Не знамо много о породичној, политичкој и ратној биографији приповедача. Али у више наврата увиђамо да је за њега Никола оличење свих вредности које цени. Али не само он! На Николиној свадби, био је „одушевљен до манитости” јер је снајка „као најлепша тица” скакутала од једног до другог. „Изгледала је лепша од сваке краљице... и насмешила се тако заносно на Николу... да сам се ја тога тренутка, и само ради тога да га и ја доживим, одлучио да оженим... Усред оне ведре и живе свежине прекрасног летњег јутра... оно љупко створење више није имало ничег земаљског.” Иако су и он и кум нагласили да им је она од тада рођена сестра, можда је извесна нота љубоморе образложење за ону утученост коју је приповедач осетио кад се враћао возом у Београд. Десет година после опет воз; „слушам како се прозори лако трескају и како лупају капље по крову вагона, што ме је подсећало на шатор и на рат, или на муке које су прошле.” Овај јунак није ни слутио да баш путује у сусрет много већим мукама, да рат није завршен и да ће и сам купе бити поприште једног сукоба који „нема никакве нарочите везе са овом причом; али он ипак има неке везе јер се десио у моме купеу на путу за Вујановац, где сам пошао у госте код свога побратима, и где ћу понова срести крезубог студента.” А ко је крезуби студент?

Док су приповедач и народни посланик, први поткупљујући кондуктера, а други парадирајући функцијом желели цео купе само за себе, дотле... „нека мршава прилика, као утвара, повири на врата

нашег купеа...”, а мало касније „продре” у купе „са још две прилике, једном мушком и другом женском ошишане косе.” Затим је у купе ушла и „једна дебела, раскопчана, знојава и бубуљичава људина... без поздрава и извињавања, носећи у рукама две потпуно нове ручне торбе”, заједно са женом која је „плашљиво погледала у мужа”. Студент „утвара” био је „крезуб, великог забаченог чела, продорног погледа и подсмевачког изгледа...” Пошто се народни посланик који је већ био у купеу позивао на своје посланичко право са намером да отера придошлице, крезуби студент га провоцира паролама („Не признајемо небиране посланике, нити привремени парламент”) и понашањем (посланик гаси свећу, а овај је пали). Људина се такође обраћа посланику позивајући се на једнакост људи и своје право на једно место да би одмах затим заузео два места и не марећи за остале јео, пио, пушио, па захркао наваљен на женино rame.

Дакле, свако у складу са својим личним донетима користи различите методе, али у основи понашања свих ових ликова је жеља да заузму купе, односно место и удобно путују. Ако бисмо ове ликове представили у алегоријском кључу, могли бисмо их назвати: Новац, Власт, Револуција, Простаклук, Полтронство. Након што је продор у купе завршен, револуционар продире у душе путника. Пошто је посланик учтиво избегавао директан сукоб, крезуби студент се обраћа мушкој прилици, студенту „са финим, отмено уморним и болешљиво бледим изгледом” и прво му опонира у литерарном домену. За разлику од овога, он сматра да су литерарни јунаци Сирано и Коањар братски сродни „немирни духови, отмени, духовити, генијални, високо над средином... обојица непризнати и несрећни.” А затим му опонира у филозофско политичком домену заступајући политички активизам на страни опозиције – комунизам. И у том новом поретку, по речима првог студента владаће „опет одморни, ... они вешти из мишијих рупа.”

И док први студент износи општа места политичког и личног искуства, а то је да се идеал сваке организације и средине на крају претвара у борбу за привелегије власти, те у том домену изједначава позицију (посланик) и опозицију (други студент), овај други критикује став повлачења и резигнације. Први студент је у рату изгубио руку јер се надао „да ће људи постати бољи... да ће зло бити кажњено.” Борио се за слободу, а накнадно схватио да су послератни окови које друштву стављају они којима је рат покварио срца много тежи. Свестан душевних ограничења човека он сумња да ико може знати шта је „истинска и највећа правда”, те да је идеал само ствар наивне вере у оно што неко други тумачи (алузија на Арцибашева кога други, крезуби студент нарочито воли). Други студент се не задржава превише на свему ономе што проблематизује први, за њега је политика поље где ће моћи да испољи лични бес, те он у име идеала (правде) хоће другом да поломи ребра. Истиче да ту агресивност треба пре свега испољити према ратним богаташима, те тако припрема терен за сукоб са „људином”. Али пре тога, он „ломи ребра” студенту истичући на оном најбаналнијем нивоу своју супериорност. Он истиче оно што и јесте главни разлог потпуног клонућа, а то је узалуд жртвована

рука. Чињеницом да он има једну руку више прикрива апсолутну супериорност студента на моралном и образовном пољу. Први се борио, други се измакао, први има енциклопедично, дедуктивно знање које се бави смислом и превазилази време и простор, а другог знање занима само у контексту: ја, овде, сада. И док први види очигледну разлику између два поменућа литерарна јунака и ставља их у реалан критички контекст, други их идеализује набрајајући особине које пре свега откривају како он види самог себе. Прикривена провокација усмерена према студенту претвара се у директну према бубуљичавој људини кога оптужује да је ратни богаташ. Наиме, гротескно је похабано одело и простачко понашања са новим и скупим торбама, као што је гротескно богаћење усред деструктивне стихије рата. Људина узвраћа увредама на рачун комуниста (нерадник, бунтовник), те му на свом крајње сажетом језику супротставља идеал рада и зараде. Очигледно је да није заинтересован за идеолошко политичке расправе, већ је озлојеђен што се студент усудио да квари његов хедонистички комфор. Такође га „сав црвен” од беса назива глумцем, па тако на извештај начин признаје глумачку виртуозност овог јунака који „маске” мења по потреби. А затим се у све ово умешао женски ривалитет и то тако што је једна стала иза свог мужа, а ошишана студенткиња иза свог идеолошког истомишљеника. И док се људина бранећи жену устремио на студенткињу, дотле се крезуби студент цинички смејао. У тренутку кулминације сукоба, он не дозвољава да се бес испољи у физичком обрачуну (очигледно да је у том домену људина супериорнија), те „сав зажарен иронијом” признаје да је он свему крив. На крају допушта да посланик и јунак приповедач до краја смире ситуацију, те су до Лапова сви ћутали. Ко је крезуби студент?

Задивљујућа је његова способност да прозре сваког путника, обрати му се језиком и стилем који овај најбоље разуме, а затим га удари тамо где највише боли. Иронијом и подсмехом све путнике спушта, а сам се уздиже на трон врхунског мајстора који управља расположењем путника и атмосфером у купеу. Чак су и неки необјашњиви моменти на његовој страни, јер је „тајанственим начином” студенткиња, а не студент који је сукоб изазвао, примила „сву тежину бесомучног удара”. Овај скандал мајстор испољава агресивност према свим путницима, а сам не трпи због тога никакве последице. Посланик на његове провокације учтиво ћути, студент такође бива ућуткан, без права на реплику, а студенткиња попут његове продужене руке задаје ударце, али их за разлику од њега и прима. Она се прво обраћа студенту без руке ревносно агитујући да им се придружи. Истиче два јунака из књиге Арцибашева као узоре и као пример како треба изаћи „из овог хаоса и кала” (реч која упућује на песму Васиљева „Човек пева после рата”). Она је сузила ову предатну књигу („Сенке јутра”) на њен револуционарни регистар, а студент јој прилично револтирано каже да га не ословљава погрешно, јер он није комунист, још мање анархист, нити њихов друг. Он имплицитно истиче да је време могућности револуције прошло и да је садашње стање духа (па и његовог духа) оно што дочарава Васиљев у поменутој песми. Пореди је са Дором Баршовском „циљао је на њену

егзистенцијалну неоригиналност” А када се студенткиња устремила на жену ратног богаташа, уследила је већ поменута жестока реакција брачног пара. Само је један путник био поштеђен, а то је приповедач који не само да је сведок и посматрач, већ је на унутрашњем нивоу потпуно наклоњен крезубом студенту. Он се посланику, свом школском другу, обраћа са благом иронијом, примећује како се ратни богаташ у почетку претвара да спава, а у ствари повремено проверава да ли су му торбе на месту и тако посредно потврђује да су реакције студента оправдане. Он се сем на крају, када је стишавао путнике, а када је то студенту одговарало, није ни мешао, јер су његовој нервози „баш годили оваки сукоби”. Чак му се допало његово дрско понашање ни не слутећи да ће и он ускоро бити на удару. Иако и овај дрски студент путује до Вујановца, прелази у трећу класу у тренутку када сви напуштају купе и оставља приповедача да поново утоне у сећања, као да зна да ће неким тајанственим начином добити прилику да и овог путника удари тамо где највише боли. Наиме, студента ће видети на станици у Вујановцу, и то опет у виду какве утваре или привиђења. Поред њега „промаче..., па се изгуби у гомили” као својеврсна замена за Николу кога је узалуд тражио на станици. Језа разочарења је постала много јача кад се уверио да је носач у праву и да је Николина нова кућа „Лаф”. Са оклевањем улази у ову кафану да би се опет нашао усред новог сукоба. Стари господин са шиљастом брадицом говори јетко и ватрено. Провоцира Николу. А овај настоји да оконча сукоб због доласка пријатеља: „Тачка клеветниче!” У том тренутку наилази крезуби студент са својим „подсмевачким изразом” и убрзо сазнајемо да је стари господин његов ујак и да је и он као и Николин побратим занемарени гост. Али док је овај ушао са снебивањем и био веома збуњен, студент себе назива високим гостом, а друштво у кафани му се радује. И док је први „згранут” Николиним јетким одговорима, и ласцивним коментарима, те закључује: „Ја те, Бога ми не познајем,” други показује да јако добро познаје Николу. Он зна какву то „поштенију” песму овај тражи. Гледа га дрско у очи и при том удара истином о њему самом, свим оним боловима прошлости које овај гуши пићем. Сваки стих је метафора Николиног живота, сваки је шиба која га доводи до „дивље јарости”, те он узвикује: „Ти си то спевао, скоте.” Виртуозност глумца је маестрална. Стао је на страну ујака у сукобу опет ударивши жртву тамо где највише боли, а затим се повлачи (он није аутор песме), те Никола испољава бес на себи (шкргуће зубима), али и на побратиму. И пре рецитације Никола је настојао да напије побратима, да не гледа како се некадашње одушевљење у његовим очима претвара у презир. А сад му наређује да „лоче” и псује му матер. Побратим жели да иде, то је осећај који га прати од самог почетка, али зло у виду конформизма односи победу:

„Нисам, напослетку, хтео да се замерама и да будем изрод.”

А само је трезвени и лукави студент знао да он у ствари јесте изрод из свега што значи достојанство и разум, те га гледа подсмевачки и стално му додацује:.. „готов си”. Силно желећи да поврати свој углед он устаје да одржи здравицу и опет постиже сасвим супротно, пародирајући озбиљан политички извештај из престонице са пијаним

и баналним коментарима. Ту чињеницу опет наглашава студент својим подсмешљивим упадицама, а његов „свирепи подсмех погледа” доводи ово „уважено Ја” до беснила. А огледало и свирепи студент као да су у дослуху. Он види у одразу огледала своју нову машну „искривљену, развезану, пијану.” Види да је његово лице мртвачки бледо. Халуцинације са почетка у највећој мери се заоштравају, јер пијана свест верује у њихову аутентичност. Беоњаче су скакале по лицу Цигана, све се таласало, клатило, ковитлало, а таван и лампа само што нису пали. Напоследку му и глава паде на сто и „цела васиона потону”. Бес овај јунак у почетку усмерава према себи: „Да сам дошао к себи познао сам по томе, што сам се већ почео стидети.” Изгледало је да ће он једини зауставити штафету беса на себи, тако што ће стид водити покајању и промени понашања. Али при сусрету са снајком која га је пресекала „неким појудним страсним погледом до лудила” стид све више нестаје. На уметнички уверљив начин, Васић дочарава драму унутрашње борбе добра и зла. Уздах који се чуо из дечије собе, строги израз очију старога оца подстицао је у њему онај патријархални осећај да је породица светиња и да треба да побегне од искушења. Он је у више наврата и узимао капут да би отишао, да не би гледао дражесну снајку, „али блудна пара слатке пожуде избјигала је поамно из жене... и била јача од свега. Све се око мене окретало...” Дакле, сексуална поама је потиснула стид и тиме је бес (из кафане) опет прешао у агресивност која је посредно, али убитачно устремљена на побратима. Приповедно ја постаје „губави бакалин” и такав душевни портрет потврђује у последњем одељку приповетке.

Николин нестанак, односно његова дословна или друштвена смрт у више наврата су предсказани. Никола је још на солунском фронту био у земуници чији је прозор „лично на апсански.” Ваздух, звук и мириси замењени су гробљанским миром. Он тада за себе каже да је живи мртвац, сутрашњи мртви. „Ја сам већ деградиран, ја сам понижен до животиње, ја сам осуђен, не могу даље од жица...” Иако је овде Никола изједначен са смрћу и ропством, пре свега у контексту рата, ове слике активирају се на сасвим личном плану. Наиме, док је пијани Никола тетурало на путу до куће, паланка (Вујановац) је била осветљена месечином и нема као сеоско гробље.” Велике, црне сенке липа покретале су се на земљи потајно, као утваре. А Николин лудачки смех подсећа на онај језовит плач у земуници.

Овде уочавамо основу Николиног трагизма. Он није налазио да рат има смисла, а и даље је ратовао, није се слагао са сулудим наређењима војних командира, а и даље им је био подложен. Кад се уверио да га жена вара, кућа му постаје мрска и он је мења за чету, односно за кафану. Зашто? На ово питање одговара господин са масним брчићима који у кафани „Лаф” све време подстиче два побратима да иду у јавну кућу и надугачко објашњава како је морал пао и како су многе жене у рату биле неверне. Те исте жене убеђују после мужеве да су поштене. „А ти је гледаш, обрћеш, мериш, мислиш: деца, брука, развод кошта, да се жениш понова не иде... и онда слегнеш раменима... и идеш сваки дан на ракију.” Дакле,

прихватљиво је критиковати лажни ратни морал и његове циљеве, али не и дезертирати, прихватљиво је пропити се, блудничити, али не и развести се. Никола „лав” је у ствари миш који ништа не решава и све време посредно, а на крају и непосредно бежи у своју рупу. У кафани Никола цитира речи апостола Павла којима овај потврђује плодотворност свог живота и непроменљиву оданост својој вери: „Добар рат ратовах, трку сврших, веру одржах”, али их ставља у лични контекст – жали што није умро на време. Истицао је свој ратнички самопрегор, моралну исправност, а Бог кога је молио да га бар „ова чаша мимоиђе” и тиме поновио Христове речи, оглуши се. И док су и Христ и апостол Павле попили горке чаше и остали верни и одани Богу, дотле Никола гаји бес према Богу и животу. То се најбоље види из његове реакције на песму Душана Васиљева, из његове озлојеђености на то што они који су се извлачили из рата сада испадају бољи, поштенији, паметнији. Никола не схвата да је он тај који се извукао из рата о коме је говорио апостол Павле. Он се предао и одустао од животне битке, јуриша и суочавања са непријатељем. А то је пре свих био онај миш у срцу.

Земунци – ратни гроб је заменио паланком за коју каже да је „гроб свих снова”. Он је животарио притиснут свешћу о сопственој деградацији, много већој него што је била она ратна. Борио се и жртвовао очекујући мир, а после рата му је он био даљи него икад. „Лажемо се, сплеткаримо, свађамо се и пијемо.” Тим речима сумира паланачки живот и наглашава оне најболније сукобе, сукобе између оних који би требало да су на истој страни. Иза те привидне помирености са горком судбином крије се лава беса и револта, што опет упућује на песму Васиљева у којој се испод резигнације и апатије крије протест. Може се претпоставити да га је задржавало оно његово ново сунце (ћерка Боба) и патријархално васпитање. Али су и ти подстицаји временом слабили, те је он најавио побратиму да му је остало само двоје: „не живети или побећи у свет.” Смрћу мајке и ћерке Бобе нестаје сваки разлог останка, јер „за оно друго двоје деце није много ни марио.” Приповедач, додуше иронично, помиње да је можда отишао ка својој старој љубави из рата, па остаје нада да је на крају пошао да оствари своје снова.

Васић је тако сугестивно и уверљиво дочарао атмосферу у кафани да нам се чини да смо и сами тамо присутни. Кулминацију ужаса у приповедној свести постиже варирањем значења глагола „пресећи”. Приповедно ја је у највећој мери раслојено, те се његова свест пројављује у разним видовима. Она је на почетку усамљена у позицији трезвености, запањена и збуњена оним што види, чује и закључује. Затим алкохол успева да изједначи његову свест са свима осталима у кафани, што му је и био циљ. „Чудио сам се како су ми малочас ова иста лица могла бити одвратна. Напротив, она су била врло симпатична.” А затим се опет одваја у појединачност испољавајући своју склоност ка халуцинацијама. Сурово трезвена свест крезубог студента га враћа на почетну позицију, те његов циљ да „иде укорак са општим расположењем” бива урушен. Уз све то, цела прича је филтрирана дистанцом ја које се сећа. Приликом здравице мешају се

све четири перспективе, те Васић баш на тај начин у највећој мери постиже уверљивост усложњавањем термина „стварност”. Наиме, људска реалност није у спољашњем свету, већ у инструментима уз помоћ којих описујемо и тумачимо ту реалност. И док су реалистички писци тежиште стављали на глагол „прича”, модерна је у центар ставила управо човека (који прича). Лични унос писца је нарочито наглашен у експресионизму који у српској књижевности доживљава зенит баш после Првог светског рата и у највећој мери обележава прозу Драгише Васића. Овде ћу набројати оне одреднице поетике експресионизма које су присутне у овој приповеци: дефетизам, негација вредности жртве, болест, последице рата, блуд, топос затворених простора (кафана, купе), модернизован језик (симултанизам), обраћање традиционалне представе о патриотизму и јунаку, али пре свега Нови човек који је слојевит и запитан о суштинама стварности, о ономе што је вечно и космичко. „Живот савременог човјека јесте неспоразум. Са Природом и Историјом, са Богом и са самим собом” Свест кроз коју је преломљена прича „У гостима” управо покушава да реши ове неспоразуме, те вербално оспољава, како би то Винавер рекао, поремећену равнотежу.

Васићева приповетка „Реконвалесценти” у највећој мери кореспондира са тумаченом приповетком. У њој један од реконвалесцената, професор Љубишић, исто као и Никола афирмише вредност живота и девалвира све оно што би могло бити разлог његове негације у рату. Никола конкретно наводи изјаву Бонара Лоа да Први светски рат није вођен узалуд, већ је осигурање да „никад више не буде у моћи једног човека или једне групе људи да баце цео свет у све ове беде.” Затим се револтирано пита може ли то бити достојан разлог да се „човечанство унесрећи”. Због таквих промишљања (оспоравање лажи), Никола је оптужен да убија морал војске (а то је оно што Никола зове лажним патриотизмом). Опет сјајно Васић на језичком плану, употребом исте речи за два супротстављена концепта, разоткрива позадину парола поборника патриотизма који изједначују истину и лаж. Професор Љубишић такође проблематизује појам патриотизма, али на широкој историјско филозофској основи. Закључује да се вештачки, убризган (Николин термин: лажан) патриотизам постиже с највећим тешкоћама, уз помоћ силе и војске (и лажних песника, додао би Никола), док би онај развој који је у складу са природним склоностима човека на крају довео до општег братства. Сукоб природног и вештачког добија етичке одреднице. Оно природно је добро и морално, а оно вештачко и убризгано је зло и неморално. Дугачко, готово есејистички дато размишљање професора Љубишића поставља га иза замишљене катедре, а ми, као читаоци ћаци остајемо задивљени резултатом знања и искуства. Али не и други реконвалесцент који га пажљиво слуша и његово излагање повремено прекида питањима и коментарима. А на крају каже: „Драги мој, оно што је сад из тебе говорило, то је, пази добро, то је љубомора и ништа друго.” А затим објашњава да је управо бес који се у њему разбуктао, зато што се медицинска сестра Степхенсон окренула другом, у темељу његовог излагања. На крају девалвира професора

(сањалица) и истиче своју надмоћ (та сестра пчела би се зауставила на њему, слатком цвету). „Онда Љубишић нагло устаје, јер неће више да слуша, узима љутито књигу с полице, и после, испрућен на кревету, напорно дише, док се његов пријатељ протеже снажно, дотерује своју гргураву косу и иронично се смеши.”

Ово је типична ситуација после сукоба коју је Васић неколико пута варирао у приповеци „У гостима”. Ироничан, подсмешљив, демонски смех везује се за крезубог студента који се уздиже тако што унижава друге. Он посредно и непосредно открива оно што сваки јунак жели да сакрије од себе и других – болну истину о себи. Сви путници у купеу су парадирани знацима своје моћи које сам истакла у алегоријском кључу и сви су улазили у међусобне сукобе због своје личне емоције која није имала везе са оним другим. Суморни студент је надоместио руку књигама, па парадирова својим знањем, али се и поред неслагања са револуционарном идејом користи продором у купе крезубог студента, и он и студенткиња улазе као „прилике” које га прате. И сам приповедач ставља њих троје у исту равну наглашавајући да се сукоб у купеу догодио између два света која се никад неће споразумети, између предратних студената и ратног богаташа. Тиме се наглашава одсуство занимања. Ако су пре рата били студенти, шта су после рата? Људина за себе каже да је трговац и каже да је бољшевик пак нерадник и бунтовник. Напоменом приповедача да сукоб „као да нико није желео сем крезубог студента” откривамо да је бунтовност и ратоборност (отворено заступа насиље) замена за занимање. Једино је крезуби студент упоређен са утваром, једино се он „демонски” смеје, једино он очигледно ужива у злу ради самог зла. Чини нам се да неким тајанственим начином успева да усели или пробуди већ постојеће елементе зла у другима, а затим се лукаво повлачи уживајући у постигнутим резултатима. Уз све то, његов ујак је чичица са шиљастом брадицом кога ће Никола оптужити да је клеветник. То је значење грчке речи диаболос. Мноштво дијаболичних елемената окружује овај лик, па можемо рећи да је он најближи појму отеловљеног зла. Иако ову приповетку не можемо сместити у контекст дијаболичне књижевне традиције, она следи оне опште токове секуларизације зла, које је у књижевности од 18. века све мање видљиво у виду ђавола, а све више поунутрашњено, ограничено оквирима људске свести. Тако се овде космички план разарања, урушавања и катаклизме (халуцинације) премешта на лични план, на поље разарања личности, идентитета.

Вратимо се на приповедни оквир приче. Господа, која су само поменута на почетку, на крају бивају увучена у саму причу, постају на експлицитном нивоу њен смисао и циљ:

„И само зато јавно ово причам, што знам да међу вама има лапарала..., те да бар од вас, кад вас нека комисија случајно нанесе тамо где је он, сазна права наша осећања и да овамо не долази јер неме где.”

На први поглед уочавамо да је ово готово шифрирано, испресецано и околишно тумачење сврхе приповедања набијено неком унутрашњом несигурношћу, а захтев је крајње чудан. ОН, то је

Никола, а МИ, то су његов побратим и Николина жена, а господа треба да стану на њихову страну. Побратим нија спреман да се суочи директно са Николом, већ господа треба да пренесу поруку да се овај не усуди да руши његов мир са снајком. Очигледно је да претња у виду Николе ствара сталан осећај унутрашњег немира који приповедач жели да угуши причом. Парадоксална идеја да ће моћи да потисне Николу споља уз помоћ госпде у ствари истиче његову потребу да га неко ослободи унутрашњег непријатеља – осећаја кривице. Халуцинације опет постају аутентичне. Небо се срушило, све се окренуло! Никола није ни узор ни негација узорности као пример деструктивне снаге порока. Он је сада сувишан, замењен, опасан, он мора да излети из приче. Снајка чијој се неземаљској чедности дивео сада је обавијена блудном паром. Она извештава љубавника да је Никола нестао одмах након смрти њихове ћерке и у својој „жалости” додаје да је имање остало прилично. Приповедач који је са узвишеним патосом причао о Николи, сада се наказношћу свог подсмевачког и циничног тона претвара у крезубог студента. Здравница коју је некад држао у част целоживотне среће побратима и снајке, сада планира да држи у кафани „Лаф” у част његове ако не дословне, онда сигурно породичне и друштвене смрти. Такође се зариче да ће „на мртво име” претући крезубог студента, „тога подсмевала” према коме од оног вечера осећа „несавладљиву одвратност.” У први мах је почео да се спрема за пут, али је после одустао. „И жалост има своје време. И цело моје морално биће побунило би се.” А на крају моли госпду да му кажу своје мишљење, али пре свега да му дају цигарету. „Збиља, невероватно, попуших вам све цигарете, госпдо!”

„Приповедач последње реченице налази се, дакле, у искуству из којег је могуће ступити у прву реченицу, док се јунак прве реченице тек причом пробија ка том искуству.” Стални страх од физичке смрти у рату створио је у приповедачу нервозу која га не напушта ни после рата, а која је истакнута у првој реченици. Он је увећава страхом од погнутости и пада, а то је страх од живота који сваки дан носи нова искушења, нове изазове и могућност потпуног заокрета.

„Свест стропоштава човека у време: у прошлост која га притиска; у садашњост која се измиче; у будућност која се може претворити у кулисе претње и изазвати бригу.” Зато он потискује све оно из чега се назире Николин пад. А кад се и сам уверава како се Човек срушио и челик истопио, уздрман је из темеља. Тада се требало издвојити и остати на висини, али приповедач пије на силу и неће да буде изрод. Тако је припремљен пут за снајку. Раније се дивео кад неко избори девојку, а сада се снајка изборила за њега. Николина соба која је пре рата била испуњена свежим мирисом успомена, после рата је заударала на алкохол и блуд. Побратим се одваја од своје прошлости, односно пријатељства и увлачи у нов однос. Он постаје снајкина подршка, замена за Николу. Рушење једног и усталичење другог се најбоље види из духовите и дубоке здравице којом ће приповедач посредно наздравити у част Николиног нестанка. А уз то, Никола је и под истрагом за проневеру на послу. Напоследку, цела прича се ставља у функцију завере. Сурова истина коју ће чути од госпде треба да га коначно дотуче (ако је још жив).

„Срж зла је овладати другим и претворити га у ништавило.”

Дивио се човеку који је борац, који ће остати чврст у сусрету са свим искушењима и недаћама. А онда види како је Никола пао, како је снајка пала, како је друштво пало, и најбитније од свега – види да је и он пао. Постаје и сам оно што је презирао. Није ли, речником професора Љубишића речено, на вредности природног човека извршен препад, продор крезубог студента који се из приповедача оглашава језиком цинизма и подсмеха. Приповедач се труди да нас увери како је између њих дошло до једнакости, чак ривалитета, али је још ту оно старо, саосећајно доживљајно ја. Овај моменат раслојене свести у коме ниједна страна још није изборила апсолутну превласт је извор приповедања. Приповедач не може демонски да се смеје као крезуби студент, а не може ни да доживи ону окрепљујућу музику ствари, пуну „неке снажне животне енергије која подиже, пркоси, опија.”

И док је сасвим укратко објаснио разлог за ону послератну нервозу из прве реченице, ону из последње образлаже читавом причом. Прву непосредно наводи, јер је општи симптом, а другу посредно показује, јер је знак слабости поцепаног бића. Прва је на путу бар привремено заћутала, а друга чак и од пута одустаје и почиње да прича. Приповедач би хтео да се утопи у море блуда и кала, али је жељан зрака и млека и беле јутарње росе. Због те раслојености Никола пије, а приповедач „гута” цигарете. Он сам себи смрди. Његово морално биће осећа одвратност према ономе што је учинио и он би хтео да претуче крезубог студента у себи. Свест која прича зове се унутрашња борба између добра и зла, идеала стварности, уживања у греху и осећаја кривице. То је свест која би хтела да буде лав, а увек изнова схвата да је само миш. Природа и оно што је у њу вештачки убризгано воде крвави сукоб унутар свести приповедачког ја.

Наиме, Никола је коначно урадио оно што је давно требало да уради. Напустио је жену и паланку и отишао да тражи свој мир. Он опет у свести приповедача постаје узор који га осуђује, персонификација осећаја кривице. Жеља да претуче крезубог студента такође је мотивисана потребом да побегне од оне истине коју је овај увек бацао у лице. А та сурова истина је да се приповедач на свесном плану окреће против узора, против својих вредности, а у исто време ојачава оно старо ја (које је привидно нестало) сећањем, причом. Он је све време био више сведок живота него учесник у њему. Следио је начела тајанствених подстицаја и конформизма и тако испољавао страх од одговорности. У тренутку мислећег хаоса, када је зло најближе, ипак се суочио са погрешним избором сопствене слободе. Осећа да је у рату после рата, у ропству после ослобођења. Унутрашњи немир и тескоба су далеко већи од оних које су биле последица Првог светског рата.

Васић је понајмање заинтересован за рат као историјски догађај. Он разматра његову филозофско психолошку основу, истиче да се зло у природи сусреће у хаосу, ентропији, ждерању... Бави се проблемом рата (сукоба) међу онима који би требало да су на истој страни – међу саборцима, брачним друговима, пријатељима, а извор свих тих сукоба је унутрашњи рат. Човек је у складу са собом све

док је веран својим вредностима (природи), макар им се враћао и покајањем. Зло је по Васићу деградација природе, личности, односно њена негација.

„Зло нема биће, зло је кад човек одступа од природе коју му је Бог наменио”. Приповедно ја Васићеве приповетке „У гостима” је порушило етичке границе које је ставило доживљајно ја и налази се у стању урушавања, погнутости и кривице. С обзиром на то да се нашло у ономе чега се највише бојало, приповедно ја има потребу да се вештачки уздиже, те парадира својим „ја” које се у бити налази пред ивицом провалије. Прича је покушај да се унутрашњи хаос оспољи, а затим поново доведе до природног тока који је прекинут, пре свега грехом прељубе. Оно је отворено за нове разговоре са господом, оно жели да чује и њихов суд. Жели да чује ону „реч живота коју као буктињу праве светлости, треба сад да пренесу они изабрани усред ове мрачне и перверзне генерације.”

Литература:

1. Васић Драгиша, *Изабрана дела*, Алфа, Београд, 2004. (Предговор: Мило Ломпар)
2. Ломпар Мило, *Модерна времена у прози Драгише Васића*, Филип Вишњић, Београд, 1996.
3. Ђурчић Ксенија, *Експресионистичка поетика у „Причама о мушком” Милоша Црњанског и у приповеткама Драгише Васића*, Београд, април, 2008.
4. Ломпар Мило, *Црњански и Мефистофел*, Нолит, Београд, 2007.
5. Расел Џефри Бертон, *Мит о ђаволу*, Београд, 1982.
6. Расел Џефри Бертон, *Принц таме*, Београд, 1995.
7. Свенсен Фр. Лаш, *Филозофија зла*, Београд, 2006.
8. Зафрански Ридигер: *Зло или драма слободе*, Службени лист СЦГ, 2005.

Ратомир Рале ДАМЈАНОВИЋ

ИЗМЕЂУ МОСТАРА И СРПСКЕ АТИНЕ

*(Поводом објављивања Изабраних дела Пера Зупца у пет књига,
у издању Архива Војводине)*

„Он нешто чита и наглас понавља
а од звона му се одбија глас.,,
(У крушедолској порти)

Поезија Пера Зупца остала је „суштински непрочитана и недочитана”, каже се у предговору за изабрана дела, Пера Зупца, који је написао приређивач Милош Зубац, песников син, доктор књижевних наука, и сам песник али и кантаутор, указујући на критеријуме који су га руководили приликом избора песама и пропратних текстова за ово значајно и драгоцено издање. Посао приређивача био је несумњиво сложен и тежак, јер требало је кроз овај избор из богатог песничког опуса Пера Зупца одабрати не само оно што је у естетском смислу најрепрезентативније, него и оно што даје аутентичан портрет овог нашег значајног и вишеструко награђиваног песника. Напомена о *нечитању* Зупчеве поезије антиципира могућност да објављено петокњижје послужи за нова и потпунија читања и тумачења.

Већ на први поглед фасцинира обим песничког дела Пера Зупца, мотивско-тематска сложеност песама, и, пре свега, естетски домети песника који се у својим најбољим тренуцима из различитих фаза певања може сврстати уз велике лиричаре, као што су, Костић, Јакшић, Змај-Јова, Шантић, Рилке, Хајне, Превер, Цесарић, Сарајлић, Тадијановић, Раичковић... То је поезија посебне музичности, у којој се складно прожимају семантичко, визуелно, емоционално и акустичко, које се испољава природном, лаком и оригиналном римом и наглашеним присуством мотива звука: гласа, гласова, молитве, тишине, ћутања, одјека, зазива и одзива. И нарочито звона, у различитим звучним и семантичким варијацијама. (У *крушедолској порти*, *Звук из младања*, *С далеких торњева звона*, *Глас из ноћи*, *У вече молитвено*, *Глас у тишини*, *Кад се јаве звона*, *Дунавска елегија...*)

Читаочевој аудитивној имагинацији отвара се пут до Андрића и његових звона, до чувених звона из Гетеовог *Фауста* или поеме *Звона* Едгара Алана Поа. У скали звучне меланхоличности на самом њеном врху је „призвук разбијеног звона у души” (Емил Сиоран). Код Зубца је то срушено звоно. Поовска звона симболишу „причу страха” „у преплашеном уху ноћи”. Код Зупца је то дигнуто на ниво метафизичког. Стихови које чита Лаза Костић у Крушедолској порти одбијају се од звоника и враћају оплемењени звуком. Сећања на минуле дане, звуци звона, гласови мртвих, меланхолија воде која отиче, књиге и читање, сећање, самавање, бекство у себе, путовање кроз сопствену поезију као путовање кроз живот, све то у дубоким вировима меланхолије, натапа песничко вјерују Пере Зубца, попут Башларових „водених звукова силних потонулих звона, силних поплавлених звоника који још звоне”.

Зупчева лирика као да је произашла из Шантићеве *Прет-празничке вечери*, песме која спада у нешто најлепше што у поезији имамо. Зубац у бројним рукавцима варира Шантићеве мотиве и атмосферу Шантићевих песама, каткад по дубини поетског тока, а каткад директно, славећи песника Мостара чији „ништа не избриса траг.

„А „акорд звони”, на бивше сећа,
и душу зари давним тренком,
„кандило трепери”, гасне свећа,
промаче Алекса „са дугом сенком”,
о све те слике „собу ми заре”,
на помен Мостара све засја јаче,
па душа зарања у песме старе
и „склапам очи од среће и плачем”.

Шантић је лик који моћно пролази овом поезијом, и могло би се рећи да су те песме, у којима се он јавља, у књизи *Повратак Мостару*, изузетно успеле. Сусрети са њим су попут сна, заумни нестварни.

Ко знанци с оног света,
изнад зелене воде
стајасмо трен, ко мета,
и махну ми. И оде.
(песма 80)

*
Од звијезда саткан, из бескраја,
Алекса се враћа из раја.

Има ли иког, у часе сјетне,
с добром на лицу, с душом, да сретне?

Хоће ли ико, жив, мртав, ко зна –
на старом мосту да га препозна?

А вода жубори, мире јасмини,
гле оно дјевојче, налик Емини!

Изашле лијепе Анке и Зоре,
С Неретвом неријеч да прозборе?

Пролази Алекса сав од свјетлости –
а никог свога, Боже опрости.

Само нас неколико, ко сјене црне,
придржавамо га да не посрне.
(песма 84)

Читава књига *Повратак Мостару* је специфично хододарје у трагању за завичајем. Мостар се узима као неко свето место, песнички архетип, мост, као вишезначан поетски симбол, а Шантић, који се попут Диса сударио са opakим оценама, прво у Босанској вили 1892, а потом и од двојице неприкосновених, Богдана Поповића и Јована Скерлића, добија у Зупчевој поезији анђеоски ореол, вечитог песника, који бид над својим градом и песништвом. Песник у бројним песмама истиче ту своју везаност за Мостар и Алексу Шантића и истовремено лamentsира над изгубљеним завичајем, горко свдећи рачуне. Таква је поема *Писма Д. Т. на небеску адресу*, у којој се води дијалог двојице песника. У два паралелна тока појављују се као сенке и жива бића, а кроз њихов разговор, кроз специфични поетски монолог аутора, обојен иронијом, сазнајемо доста о самом песнику, о свету у којем живи, о себичности, подвалама, глупостима и трагичним заблудама тог света, не праштајући му ништа, ни савременицима, ни времену у којем живи.

Перо Зубац се огледао у различим песничким формама. Његова Ленка, у разговорима са Лазом Костићем у Челареву 1893, у августу месецу, преставља поетско савршенство – „оно што се не пише, што се не поје”, што драгоценост стоји уз *Santa Maria della Salute* и Дневник Лазе Костића и нимало не заостаје за Татјаном и Оњегиним. Неки будући књижевни археолози сигурно ће свој поглед зауставити и на хронотопу путовања који је карактеристичан за све Зупчеве песничке књиге. Песник је свуда, наднесен над све... Мостар, Невесиње, Нови Сад; живи и мртви пријатељи, кућа, породица, драга лица. Као неки анђеоски божији. Или као Одисеј у Хаду, где Лаертов син разговара са Ахилом, мајком Антиклијом, ћутљивим Ајантом, злосрећним Елпенором који је сломио врат, бежећи из дома чаробнице Кирке, која је Одисејеве морнаре претворила у свиње али им је мисао оставила људску, што сасвим одговара нашем случају ломљења врата једној земљи. То је истовремено путовање у себе, кроз себе, ка духовним обзорјима у трагању за љубављу, светлошћу и просветљењем као крајњим исходом свих похода које из прикрајка, „иза витража катедрале” прати онај који све види, који је свуда, и који у песми *Христ се игра са мојим сином* песнику оставља трнов венац, чиме се симболички указује на позицију сваког ствараоца, јер

таленат је божја награда али и казна. То је улазак у себе самога, у оно најдубље и најскривеније, и прелазак-пролазак кроз самог себе у светлост речи.

За тумаче Зупчеве поезије посебно би могло бити занимљиво певање у оквирима лиризације сопствене биографије кроз увеличавајуће стакло меланхолије. Тај унутрашњи диктат доноси специфичан избор симбола, слика, метафора, међу којима су звона и вода, два кључна симбола меланхоличног стања духа. Звона одзвањају „сталну присутност смрти”... Вода која протиче у вези је са протицањем времена и пролазности ствари (у *Дунавској елегiji*, на пример), онога што меланхолика највише заокупља, будући „да је пролазно све а моћ је воде вечна”.

Метафизички или конкретни и земаљски разлози за меланхолију, меланхолично осећање стварности и прошлости као последице судара са тоталитарним духом стварности, меланхолична резигнација као спознаја зла у људској природи и његових застрашујућих размера, губитак пријатеља због губитка земље, изгнанички међупростор у којем се песник нашао, било који од ових и других узрока меланхолија да је у питању, песник пева са осећањем дубоке туге, али, меланхолија нема паралишућу снагу. Она изоштрава дух, она је природни оквир за песникову поетику, начин одржавања равнотеже у животу и могућност да „претходне ниже животе”, односно, да пошто су догађаји давно минули, поново проживи смрти блиских људи писањем.

Перо Зубац је и песник чувених *Мостарских киша* које му књижевна чаршија никада није опростила. Управо та песма бацила је сенку на друго Перино стиховање, или су у њу, у ту сенку, гурали и друге песме аутора, узимајући је као парадигму његовог певања и његове поетике, третирајући је само као популарну песму, што углавном подразумева негативне конотације.

Младаљачка Зупчева песма је суштински роман у стиховима, тачније поема у којој се све одвија по правилима романескне структуре. У првом плану је чаробна јунакиња, као какав филмски лик, која осваја својом младошћу и безазленошћу, заносом, усхићеношћу, зebњама и сумњама, која се појављује и нестаје, у променама временских планова, у дијалозима, монолозима, сликовитој дескрипцији амбијента у којем се збива „радња”. „Мостарске кише” су попут моста међу генерацијама. Као „Барбара”, „Неверна супруга”, „Можда спава”, „Гавран”, „Вера Павладољска”, „Анабел Ли”, Како „Ана решава укрштене речи”, „Облак у панталонама”, „Ана Сњегина”... Рекао бих да је то једна од песама која је саму себе написала, или боље речено створила, и одабрала Перу Зубца да је објави свету. Сам Перо Зубац на једном месту каже: „Можда су „Мостарске кише” мој прави, једини глас. „Није то само песма о љубави двоје младих, о љубави према чудесној Светлани, него и, према граду са свим његовим симболима”.

Зубац је за све ове године, од прве збирке објављене 1967. (*Nevermore*), прошао кроз различите фазе певања и различита животна и стваралачка искушења, што на неки начин показује и петокњижје које је пред нама, али је увек остајао – Песник, који

дубоко проживљава време у којем живи, са низом реминисценција у које су укључени неки други ствараоци. У *Писму Мирославу Антићу*, написаном 1997. године, песник говори о рушењу свих снова: „Ништа ни овде, ни нигде, није како смо сањали.../ Ни град који смо љубили, не би могао препознати,/ шта да ти пишем, а све ово ти ћеш ионако дознати, /близу је твоја звезда, а свуда те толико има. /Овде је данас лето. А тако ми је зима.”

У једном од писама, из 2012. године, песник се поверава Душку Трифуновићу, горко и болно искрен (песма 73): „Не дадоше ми Алексину, /страшни и лековити завичајни шамар./ Хвала Светом оцу Духу и Сину/ што ми скинуше овај самар”.¹

Горчина са којом су написани ови стихови указује на песниково осећање да је остао да лебди негде између Мостара и Српске Атине, попут апатрида, што се да запазити у низу песама насталих у последњој деценији. Пролази мостом којег нема, „до у сећању крхком”, и враћа се мостом којег нема, изнад земље које нема, са порушеним звонима у души, са страхом од „неречи”, пред капијама града из кога су пријатељи отишли и „гледају са уморних и далеких звезда”, далеко од завичаја од којег је, како каже, „добио страшни и лековити шамар”..., али увек са вером да *Словом помаже Рапанетом*, да је Поезија његова судбина, да ће, ипак, на крају, на „сушно тло пасти меки плусак Мостарских киша”. Поетски зазив „Ево ме Мостару се враћам”, има звучност Црњансковог „Лутам, још, витак, са сребрним луком...” То је повратак путевима лирским, метафизичким, духовним, са невероватном скалом емоција, а истовремено и путовање у најзвишеније поетске токове.

¹Перо Зубац је награду *Алекса Шантић*, за животно дело, добио две године касније.

Зузана КУГЛЕРОВА

ХАМЛЕТ НА СТАНИЦИ

Клупа на аутобуској станици у Жилини
Шапуће ми да има места
Која су ме заувек везала
И неће ме пустити,
Не могу!
Уписала су ме у своје приче.

На другој страни пута небо подупире
Крст.
Висећи Исус
Лије кржаве сузе над дечаком,
Што седи поред мене.

Можда је то Хамлет из Битче,
Спустио је главу на колена
И разбија је као орах
Питањем, да ли има смисла постојати.

Његова сенка остаје са мном
Чак и када дечак устане
И нестане у аутобусу.

Клупа ће ме везати за себе
Још једном неисказаном причом.

ПОСЛЕДЊА СТАНИЦА

Једном кад умрем,
Сигурно ће то бити негде у возу.
Кревете ћу оставити другим несрећницима,
Зараженим телевизијским серијама,
Онима који нису знали да живе свој живот.

Мени ће возови и у последњем часу показати
Земљу, која бежи иза прозора.
Јутарњу маглу што грли сунце,
Витке осмехе електричних стубова.
И биће свеједно
Да ли ће небо тада бити сиво или плаво.
Видећу мердевине и анђела
Како се по њима спушта доле.
Закуцаће на прозор и рећи ће:
„Време ти је, Ходочаснице.
Последња станица.
Овде излазиш.”

БУНАР

Најзад, слобода!
Ипак је то највредније,
Слобода говора.
Не тајити,
Не ћутати,
Не гушити.

Тамо, где није
Су окови.
Ланац,
Затвор,
Лисице,
Јарам на врату.
Вуче те тамо
Где не желиш.

У јаму,
У гроб,
На место
Где срце умире.

Ја сам од оних последњих
Глупих,
Што жваћу песму
Уместо коре хлеба,
Од последњих наивних,
Чији снови крваре
И онда фарбају бунар бојом крви,
У које желе да упадну...

Само тако,
Као кад се умире.

ШАПАТ

Не зовем.
Не пишем.
Претварам се у девојку.
У стакленој боци,
Седим у њој
Са коленима испод браде
И молим зидове
Нека издрже још мало,
Нека се не разбију.

Плашим се да удишем ваздух
Иза стакла.
Затварам очи,
Нека ми се у њих не увуче
Луди свет.

Радије бих хтела да будем
Заувек (твоја)
Затворена
Тама,
Шапат,
Који (ти) каже:

Упали ме.

ПЕСНИЦИ

Повређени,
Куцају на врата
Не морам да им кажем: уђите,
Знају
Да је увек отворено.

Имам кафу на столу,
Чак и за шаку просутих речи,
Сакриће испод столњака
Комадић њиховог срца
Малу крхотину,
Зрнце од огледала
Снежне краљице.

Седим што је могуће тише
И тешим Каја,
Који им плаче у очима.

ТИХО

Мртви голубови,
Мртве вране,
Мртве сенице,
Мртви дроздови,
Само шева живи,
У грлу јој је запела песма,
Говори своме сломљеном крилу,
Забога, нека још мало издржи некако
И нека га врати натраг у шуму.

Не жели да падне са куле на ивицу косе,
Која је одсекла главе свим птицама у граду.

Поново је тамо,
Мртав голуб на мокром тротоару.
Неко му је сломио врат.
Његово перје говори киши:
„Смрт је само капија од које има кључ
Она црна дама са косом”.

Тако је тихо овде...

ЖИВИШ ЛИ?

Живим.
Бројим све своје стигме на телу
Мале морске сирене,
Речи које толико боле,
Да је боље ћутати.
Кржаве молитве,
Пенушави плес,
Који је водио у маглу изнад града.

Живим.
У кафићу уз кафу
Искључујем свет.
Претварам се у последњу песму
За принца.

УСПОМЕНА

Путовала сам овим путем,
Кад је мој отац носио одело боје песка
И сламени шешир.
Сунце је вукло кукуруз за бркове,

Летеће гуске су гледале у воз
И свако село ми је на прозору писало свој поздрав.

Тада нисам никога питала,
Да ли је то бескрајни плави кич
Или јунско небо.

Данас, да.
Питала бих
Човека у оделу боје песка
И у сламеном шеширу,

Али њега више нема,
Сео је гускама међу крила
И одлетео.

ЧЕКАЊЕ НА СРПСКОЈ ГРАНИЦИ

„Бежи тамо, бабо!”
Шофер избаци из аутобуса
Жену у дугој хаљини
До аута у споредној траци.

И баба настави да ноншалантно хода
Напред дуж беле линије,
Папуче на босим ногама
Дрско јој гледају испод сукње
На августовски свет.

Не трчи,
Зашто би,
Овде је дан дужи за једно свитање
А до границе је још далеко.

Аутобус плете пут
Поред спаљеног сунцокрета,
Прикочи, па крену,
Један пилећи корак напред,
Два назад,
Све док га не стигну
Веселе папуче испод дугачке сукње.

Ставе му светло у прозоре,
Што је пало са вечерњег неба.
Нека шоферу у том дугом чекању
Барем мало сване.
(У глави).

ЦРВ У ТРЕШЊИ

Срећа је сасвим људски
Обична,
Као када дајеш
У јесен, преко комшијине ограде, крушке,
А он ти на пролеће врати трешње.

Лето ће запамтити те две руке,
Звиждаће песму о воћној торти.

Када дође зима,
Срећа постаје људски
Необична,
Написаће ти песму
Са фуснотом:

Ограде служе за то
Да би се преко њих нудили
Осмеси и колачи,
Само не заборави
на црва у трешњи!

Белешка о песникињи

Зузана Куглерова, књижевница, рођена је 23. новембра 1955. у Братислави, Словачка, где и сада живи и ради. Суоснивач је Удружења интернет аутора „ПарсАртем” и директорка истоимене издавачке куће.

Фонд за подршку уметности, који је основало Министарство културе Словачке Републике, доделио јој је 2017. статус професионалне књижевнице за њен целоживотни рад у области књижевности.

Године 2018. постала је члан Академије словенске књижевности и уметности са седиштем у Варни (Бугарска) и лауреат престижног фестивала *Словенски брош*, који је у Великој Британији организовала издавачка група *Кампе*. Међународна академија руске књижевности, са седиштем у Москви, доделила јој је 2020. диплому и титулу доктора филолошких наука. Године 2023. добила је посебну награду за свој рад о својој родној земљи, Словачкој, на међународном фестивалу аутора који пишу на словенским језицима, *Остафјевско пролеће*.

Објавила је око 50 књига, укључујући четири збирке поезије: *Мадона у магли*, *Поновљени кадар*, *ИГРАЈ (се са мно)* и *Забрањени врт*. У Словачкој је једна од водећих представница историјске прозе и легенди. Њена дела су преведена на шеснаест светских језика и објављена чак у Канади и Јапану.

Међу најуспешнијим делима Зузане Куглерове су историјски романи *Вештица из Петровица*, *Терка речне виле* и троделна књига о 4. веку н. е. када је Римско царство покушало да прошири своју империју изнад граница Дунава. Појединачне књиге носе наслове *Римљанка и квадски краљ*, *Римљанин и квадска принцеза*, *Римска робиња*.

Са словачког превео Мартин ПРЕБУЋИЛА

Поли МУКАНОВА

ЈА

Ја сам једно зрно
у
гомили
Ја сам гутљај и вино
жеђи
Ја сам храброст
страха
Ја сам колевка
мировања
Ја сам огледало
вечно
потиснутог
Ја сам у ничијој земљи
са
прецизно дефинисаним границама

Ја сам Бугарска
по
личном идентификационом броју
Ја сам столњак
На трпези
Ја сам камен
Сизифов
Ја сам ти
са
погледом нагоре
Ти си моје небо
Ти си небо мога ЈА.

48 САТИ

на граници ме питају
Јесте ли дуже од 48 сати били у земљи?
замислила сам се
као тренутак су прошли сусрети са пријатељима
Да ли имате нешто да пријавите?
имам кофер са осмесима, фотографијама, загрљајима,
новим пријатељствима
Да ли имате документ за боравак у земљи?
као доказ написала сам ову песму
која је одлежала више
од 48 сати
у мом срцу

ПОСЛЕ...

после матура
венчања
породичних прослава
остају фотографије
и увек (по правилу)
двоје или троје недостају
на неким фотографијама као да сам сама
свечани тренутак је отишао преко
учесници су неми посматрачи
тамо негде
одозго
једног дана и ја ћу бити само фотографија
у залеђеној
свечаној каденци

БУДУЋНОСТ

Будућност
је
пређени пут
кроз чежње
све испуцалија
постаје историја
плочица попут длана
са резовима и линијама
времена и људи
све испуцалија

ће постајати историја
да би стала на
прошлост
која
није прошла
и све јаснија
повратна
будућност.

МАЛА ДУГА

увек ће носити боје
оног новембарског сунца
оног пејзажа
са потписом ученика
и целог универзума
у коме живиш
никада једна стаза
никад једна рута
Једно ли је срце
слике у дневној соби
један ли је круг
једна ли си
хиљаде стаза до тебе
и један пут ћутања
које носиш
ту склањаш
сећања
на девојку
за изгубљени град
царица
са круном од судбоносних нити
лик
који се не може насликати
светови који стидљиво ћуте
загонетка уметника
који чува свој последњи лик
на небеском платну
нечитљив хијероглиф
мале принцезе

СУНЦЕ, СУНЦЕ, СУНЦЕ

сунце, сунце, сунце
јесмо ли људи
да ли нас ноћ чини сенкама
да ли нас дан разоткрива
сунце одакле сијаш
заслепљујеш црне змије које пузе по бетону
противотров није у светлости
већ у отрову испијеном до дна
бочица која нас претвара
из сенки у сунца

АЛКАЛА ДЕ ЕНАРЕС

Враћам се родама
које су промениле домовину
имају свој дом на врху катедрала
и не напуштају град
њихова гнезда су град у граду
изграђен греду по греду
поносно бацају погледе
на мале људе
који ужурбано јуре
тротоарима
дижу главе горе
и
полећу

ЛИРИКА ЗА ЛАКУ НОЋ

1.
У центру станице
универзума, која окупља путнике
из целог света

чекам те

мој поглед нестрпљиво лута
преко светлосних табли
са брзо променљивим редовима вожњи

минуте опадају
као велики бисери наде
тешка огрлица
која ме тера да ишчекујем

да пратим сваки трептај
да пратим сваку силуету
која заувек нестаје

2.

испливала силуета
обележава минуле године
велике наде и очекивања
да време топи

кратки интервали
брзог времена
и чаролија замрзнуте историје

глас из дубине заборава
садашњост једва корача
степеницама

светлост и тама
оностраност

3.

Шарена одећа путника
као лепеза
на станици
бучне силуете
кафа је спора
као минуле године
које су сакупиле бројаницу сећања
муње
брзе као воз
бљеште
а затим умиру попут свитаца
у добро заборављеној августовској вечери
оловком је написана порука
вечна и непролазна
као уметност
вољеног уметника
чија слика носи свеску
на брзину купљену пре сусрета
у оном граду позлаћеном епохама
то није

то није
станица
већ сан у коме смо се срели
само трагови графита то оспоравају

4.

Грејемо се у скривеним даховима
у белини која боде очи
када пронађемо своје пролеће
у земљу закопавамо
осуђену судбину

висибабе
у саксији
наде
ничемо за нови живот
пored друге траве

5.

Касни воз
оштри моје дрхтаво ишчекивање
године су неповратно одлетеле
као јесење лишће

електронски дисплеј брзог времена
одбројава и цепа у комаде сваку секунду
наде

посматрам ћошкове међународне станице
и чекам знак
ја носим зелени шал,
а ти носиш црни шешир и кишни мантил
ја сам још увек млада
а ти једва ходаш уз степенице
са кишобраном попут елегантног штапа

пијемо кафу међу непознатим силуетама
ћутимо и климамо главом
све мање речи
а пуно времена
читава вечност
која се хлади
заједно са кафом
остаје кајмак
сећања

Белешка о песникињи

Поли Муканова (1980) је бугарска песникиња, професор, преводилац, доктор јавних комуникација и информационих наука. Ауторка је књига поезије *Тренуци у кутији шибица* (2009), *Шкољке имају две стране* (2015), *Лука за пустињаке* (2022), кратке прозе – *Атор fati: фрагменти* (2012), *Да ли је Сизиф био срећан?* (2022), као и монографија *Историја и теорија читања* (2018), *Читање и читаоци у бугарском друштву (1878 – 1944): Институција библиотеке* (2023). Учествовала је на бројним националним и међународним фестивалима поезије. Њена поезија је преведена на енглески, немачки, шпански, турски и др. Од 2010. године је уредница књижевног сајта *Сборище на трубадури*, <https://trubadurs.com/editorial-board/>.

Предаје историју књига и библиотекарства, теорију читања и библиофилију на Универзитету за библиотекарство и информационе технологије у Софији.

Превод са бугарског Елизабета ГЕОРГИЕВ

Скулптура *Плода у камену*, 12x17x10, 2017.

Милица БЕЗМАРЕВИЋ

*ЕСЕНЦИЈАЛНИ ДУХ ПРИРОДЕ МАТИЈЕ РАДОВИЋА
(плод, дрво, лист)*

*Природа је препуна разлога који никада до сада нису постали
саставни дио искуства
Цитат из књиге Живот и дјело Леонарда да Винчија*

*Природа је једна књига која на својим листовима нуди
богат садржај
Гете*

Најзначајнија инстанца коју умјетник жели да представи јесте идеја симбола асоцијативног карактера материјализована у датом материјалу као што је камен.

Скулптуре су симболи моћи, снаге, како духовне, митске, тако и физичке. Снага природе се огледа у њима, по природној датости саме природе као и сама природа по себи.

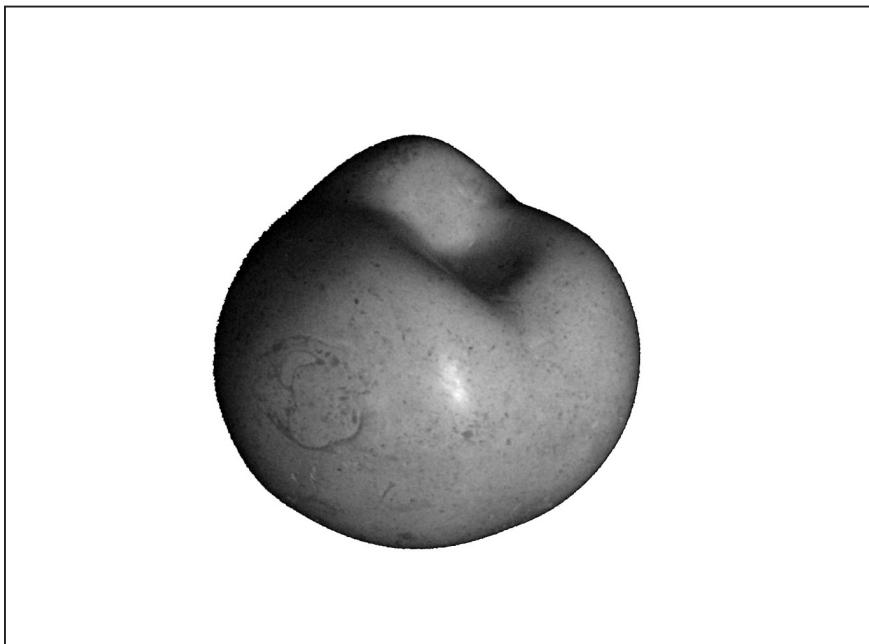
Свака природна датост, било да је ријеч о комаду листа, бића, земље... подстицајан је појам за најразличитија умјетничка промишљања и стварања дјела, својеручни рукопис умјетника кроз домен вајарства. Аутор је наиме тај који властитим сензибилитетом извлачи све оне есенцијалне естетске и визуелне садржаје одабраног мотива и опуса. Умјетничка морфологија је савршено адаптирана поступку форми у скулптури. Умјетникова тенденција је да се вријеме претвори у симбол, то значи да постаје изван времена, вјечност. Као што је камен симбол постојаности и снаге, стабилности и трајности, представљајући васељењу, тако и скулптуре у изведби Матије Радовића одишу постојаношћу, снагом, карактером, ликовношћу. Камен је благородан, посједује своја лековита својства, како сама материја, тако и естетски колорит и линија. Посједујући ликовност, умјетник израдом даје замишљени облик, форму. Полазећи од природе, било фигуративног или апстрактног карактера, тенденцијом претварајући у симбол, дајући му живот у умјетничком изразу. У

дијалогу са каменом човјек је ослобођен страха од пролазности. У камену је тајна која изнова, кроз моделовање, тежи да буде откривена. Откривајући облик умјетник открива нове свјетове и тајну о себи, карактер, свог бића и духа.

Матија Радовић је рођен 1987. године у Подгорици. Дипломирао је на Факултету ликовних умјетности на Цетињу у класи проф. Предрага Милачића. Био је студент продекан, члан студентског парламента УЦГ, члан УО дома ученика и студената на Цетињу. Био је стипендиста Министарства просвете Црне Горе. Излагао је на неколико самосталних и многобројим колективним изложбама. Студијски је боравио у САД. Прву самосталну изложбу имао је у Бару у галерији „Велимир А. Лековић”.

Самосталне изложбе:

„Дрво, плод, лист” – 2017, Галерија „Велимир А. Лековић”, Бар; „Естетика форме и облика” – 2017, Центар за културу Плужине; 2018, Центар савремене умјетности, Подгорица; 2019, Савремена галерија „Рајхалова палата” Суботица; 2020, Галерија „Бућа”, Тиват; 2021, ЈУ Културни центар „Никола Ђурићковић” Котор; 2022, Галерија „Сретен Стојановић”, Приједор; „Есенцијални дух природе” – 2023, Галерија „Небојша Глоговац”, Невесиње; 2024, КЛЦ „Зета”, Подгорица; 2025, Музеј Козаре, Приједор; 2025, Ликовна галерија КЦ Врбаса.

Јабука у камену 12x11x12, 2015.

Мирослав АЛЕКСИЋ

ПОКУДА СТАРОСТИ

(*Душко Бабић: „Пасја зима”, Завод за издавање уџбеника,
Источно Ново Сарајево, 2024*)

У шест циклуса (један од тих циклуса је заправо шестоделна поема) сврстане су 52 песме, случајно или не, онолико колико има недеља у години. А у књизи је заправо реч о данима, недељама, месецима, годинама, вековима у једном контексту који носи наслов „пасја зима”. Реч је о песничком субјекту који сабира животне токове, времена и осећања. Као да се гола егзистенција обучена у задата одела и обучена за задате задатке одједном нашла у чуду пред последњим годинама или деценијама живота и пита се: како је све ово, мајку му, прохујало. *Праштајте, док ме смртна ура / као цигар дувана не смота / и у пепео не преда*. Говори песник тј. његов лирски субјект обраћајући се ближњима у песми „Праштајте”.

И све се у овој по мери скројеној, доброј песничкој књизи, збива између сећања која сежу у сада далеко детињство и тренутка пресабирања у дубокој зрелости. Простор унутар тога испуњен је осећањем за генерацијски неостварене циљеве оне историјске, националне али и за омаж српској књижевности, „српским песницима”. За готово пола века Душко Бабић градио је две своје упоредне приче – једна је научно књижевна а друга је она песничка. Уз све то иду и ангажмани у просвети и у Српској књижевној задрузи који му такође служе на част.

У пажљивом читању ове збирке неће вам промаћи један детаљ у песми „Као на фресци”. Дјед не каже изрецитуј ми, нити кажи ми, него *испјевај ми једну, Дуле, ако ти није мрско*. Овај стих заслужује засебан есеј. Тај стих оне старије међу нама може вратити у детињство, у време када се епске песме нису рецитовале, него *пјевале*, једном посебном мелодијом у посебном ритму, слично како то гуслари раде, али без гусала. Када у детињству пролазите кроз иницијацију тог типа или када на крсној слави слушате страдања Луке Љубоје који је преживео клање и заклан бежао од гонилаца, ви у свет улазите другачији од, да тако кажемо, урбаног детета какво ми данас познајемо. Ви сте обележени и постајете заточеници националног

култа, да то најгрубље кажемо. На страну то што Хомеров еп упознате посредно много пре гимназије, јер се у нашем народном миту кроз народну поезију сусретнете са универзалним мотивима, са начинима грађења песме. Тако, кад на факултету учите Пери-Лордову теорију о настанку Хомерових епова све вам из прве буде јасно. Писац ових редова разговарао је на ову тему са многим нашим песницима који припадају том традиционалном кругу и са Ногом, Сладојем и са Баковићем. Наметнуо се закључак да песнике можемо разликовати по томе да ли су народну поезију прво слушали или читали. Душко Бабић је један од оних који су прво слушали народну поезију.

Први циклус ове збирке под насловом „Одлазе песници” је легитимисање песничке традиције у којој је Душко Бабић настао и растао као песник: народна епска поезија, Петар Кочић, Ђура Јакшић, Косово, Мира Алечковић, Десанка, Добрица Ерић, Ного, Сладоје, али и Новица Тадић чији духовни портрет изузетно упечатљиво осликава Бабић. Поражавајуће звучи песма „Књиге песама” у којој песник вели да књиге нема ко да чита и да су песници као попови у празним црквама.

Други циклус по коме књига носи наслов *Пасја зима* је наспрам овог првог који пева о темељима заправо искорак на маргину.

Описујући свет неморала и криминала *Са њима је Мамон, са тобом је Христ* лирски субјекат се храбри наспрам „света који је пун гада” како би рекао Мустафа Маџар. Песма „Коктел” има сличан контекст. Следе песме „Чипс и пиво”, „Слика из предграђа”, песме о типичним маргиналицима из предграђа, а онда и песме „Беседник” и „Један”, о себи, о простору интелектуалних кругова и песништва, о људима који се удаљавају од суштине. То стање донекле илуструје песма „Човек”:

Није то, синко, од јуче: / човек се ружи и брука, /откако гугутка гуче и кукавица кука.

Следећи циклус „Она светла мука почиње песмом „Србија, зимски сан”. Мото су стихови Милована Данојлића а песма ме асоцира на Сладојеву песму „Оно је био снијег” јер и у тој песми као и у овој Бабићевој дивној песми белина снега покрива земљу и све несавршености и чини је лепшом. Србија у њој личи на невесту која стаје пред женика. Последња строфа ове песме представља сјајно поентирање. Права поента, ефектно изведена једна је од одлика песника-мајстора, а Бабић је свакако један од таквих: *Како је лепа Србија / када изрони из земље белином дозвана: / као голуб што је слетео са неба човеку на раме, / онога дана, изнад Јордана.*

Следи поема „Русија” једна од најдужих песама у књизи, врло амбициозно изведена, са историјском и културолошком позадином српских представа и истина о Русији. О томе речито говоре ови стихови: *Јер смо иста печал, крв и кост, / један пут и једно распеће, / јер нас је родило једно слово / и објавила једна азбука / на пољу што се зове Косово-Куликово.* И сва је песма испевана у овом духу трагичном и меланхоличном, као да нема краја српском и руском страдању ни смирења у оваквом свету. Зато више него опомињуће звуче стихови којима се ова поема завршава: *А спаса и пута – нигде. / Ни за тебе, ни за нас”.*

Песма „Оно што у сну вечерамо” једна је од најособенијих у књизи. Реч је, грубо говорећи, о препричаном сну у коме су преци и потомци под кровом породичне куће на заједничкој вечери. И ништа се ту посебно не догађа, осим што вечерају са оскудне трпезе. Али зар није наша крсна слава уистину вечера са прецима, зар стара српска религија (а све пише код Чајкановића) није заправо заснована на култу предака. *Оно што у сну вечерамо, / храни нас увек – овде и тамо.* Бабић овде у поетски простор уводи идеју сна као простора колективно несвесног у коме се идеја јединства са прецима, јединства вечности и тренутка остварују.

Следе песме „Бајка о каурском ножу” и „Косовска питања” и ту се наш песник налази на неизбежној теми сваког српског песника који је чврсто национално утемељен. Али, за разлику од многих других, Бабић не следи анахроне моделе певања, иконографију и мотиве које је наша стварност профанисала. Његова песма је пуна ироније и горчине, да кажемо и бола. Опет песник маестрално поентира у песми „Косовска питања”: *Али, лако ћу за главу /– то буде и прође. / А шта ћу са душом? / Чиме њу да лечим?*

Добра, али тешка и опомињућа песма „Црно дете” варира мотив црног детета из приповетке „Глава шећера” Милована Глишића. Као што у тој сјајној причи црно дете представља једну фантастичну визију зла, тако се и у Бабићевој песми оно разрасло и постало још опасније, можда и фатално за Србију. Управо то наговештава песник у последњој строфи: *„Изронило из мрака кракато црно дете/ да нам удари дангу на душу и на лице./ Кад се, на крају, Власи опасуље и сете/ шта ће остати деци од јадне Србијице”.*

Тако Бабић у свом поетском дискурсу актуелизује гогољевско-глишићевску тему оболелог друштва.

Поема о страдању, или пасија по Луки Љубоји, „Да ми је запалити једну цигару” могло би се рећи представља сами врх ове збирке или тачку у којој Бабићева поезија достиже зенит. Има одличних песама о страдању људи у ратовима, и у поезији на српском језику. Међу савременим српским песницима ту су у највишим донетима Бећковић, Симовић, Мирослав Максимовић и други. Овај песнички венац или шестоделна поема Душка Бабића ипак по мом суду у највећој мери кореспондира како на плану мотива клања тако и по основном тону, са ремек-делом Ивана Горана Ковачића – „Јама”. Бабићева песма није римована, њени ритам и мелодија су самим тим другачији од Ковачићеве песме. Али она најважнија сличност је заправо апсурдност описа злочина који се не да објаснити. Бабићев лирски јунак Лука Љубоја има и име и презиме, јасно му се може одредити порекло а оно је из Принциповог и Бабићевог завичаја. Недореченост на том плану Ковачићевој поеми даје апсолутну универзалност, а поступац именована лирског јунака обезбеђује у Бабићевој песми конкретан историјски српски контекст.

Насловни стих: *да ми је сад запалити једну цигару* лишава ову песму сваке врсте патетике. Тај готово хуморни моменат издиже људску природу до једног новог нивоа и непознатог простора. Није то само подвлачење снаге порока, него и тиха победа човечности и

истицање њене надмоћи над нечовечношћу и безумљем. Лирски јунак пожели цигару онда кад би да застане у бекству од готово сигурне смрти. Лука Љубоја је један од оних који је израстао у народу мученика Љубана Једнака који је свом кољачу рекао: „Само ти, сине, ради свој посао”!

Циклус „Док се играју деца” чине песме свакодневице у којима лирски субјекат углавном преиспитује себе, свој однос према прошлости и садашњости, релацијама детињство–старост... *и крадом гледајте децу / како јуре низ тобогане, / милују мачке / и градске псе – скитаче // Све док у вама нешто / од среће не заплаче.* („Старачке мрзовоље”) Посебно се лепотом једноставности и тихим меланхоличним тоном овде издваја песма „Чобанче и царска кћи”.

Збирку затвара циклус „Сличице старења”, а њега заокружује изврсна песма „Пре него што одеш”. У завршној песми, како то бива код оних који умеју, сажима се идеја целе књиге па је у односу на збирку читамо као неку врсту магистрала у сонетном венцу. Песник вели: *Погледај помно прашине фасцикле / зачамале по фиокама – / расуте речи из тебе никле, / из твојих бдења и осам.*

У том пребирању по заоставштини, а да не би било као у оном попису фра Петрове имовине, лирски субјекат не жели да неко након њега пребројава могуће манифестације оскудности, несавршености или грешака, већ је решен да једним „кликом” све то преда „градској чистоћи” уколико у свему нема макар *варнице смисла и система.*

Књига песама *Пасја зима* Душка Бабића је на мотивском и идејном плану заправо *покуда старости* као животном раздобљу и феномену. Збирка плени једноставношћу и чистотом израза као и уравнотеженом композицијом. Њоме Бабић, то је извесно, учвршћује своје неспорно место у врху савременог српског песништва

Павле ЗЕЉИЋ

КУЛА ПРЕД ТВРЂАВОМ НИШТАВИЛА

(Ирена Плаовић: „Вишкови себе”, Београд:
Завод за проучавање културног развитка, 2025)

У песништву Ирене Плаовић изнова интригира одлика језичког *исказа* да на особен начин кореспондира са поетичким *изразом*, интегрисаним, са своје стране, у демијуршку уобличеност света. У питању је интерпретативно подстицајан, а поетички вредан и драгоцен квалитет поезије која као да говори са дна бића, гласом који, иако децидно савремен, природан и наш, ипак уме, како каже наслов једне од нових песама, „Побожно с водом”. Последњи период песничког рада ове ауторке обележава један откривалачки импулс. Мења се ипак простор, и мењају се односи у простору онога што се (раз)открива. У начелу, откривено остаје немо. Темељи незнаног дома у најновијој поезији постали су своја супротност, међутим: сада је реч о мноштвима истина, идентитета и смислова свих ствари које се концентришу око једног прећутног апсолута, као у стиховима: „шта то / желимо да сазнамо ми који можемо / да се сврстамо у мене”. Но, језик у својој непроизвољности пружа лукове ка значењу и знању, и на једном плану то указује на важан моменат филозофског залеђа песничке збирке *Вишкови себе*. Постоји историјски лук спекулативне мистике, са зачетком у Платоновом делу, и неким од највиших представника у хришћанском средњовековљу. Песнички спој филозофског, научног и естетичког, као што смо рекли, који даје откривалачки, спознајни карактер језичком изразу, као свој идеал условљавају не језичку јасноћи, али ни прецизност којој ће се стилска уобличеност жртвовати, већ самосвојан манир излагања, осећај за форму и однос делова и целине који треба да кореспондирају са наслеђем из ког референца потиче.

Свеколико знање се, у перспективи, тим начином искупљује и афирмише, али и иманентно превазилази. Исказ остаје, наравно, један, омеђен језичким средствима свог времена, али у себи компримује све претходне слојеве. Говорећи свом веку и остављајући назнаке будућег, велико дело упућује на сопствени родослов, као на својеврсну Аријаднину нит. Слично је са Спинозиним

геометријским методом, Хегеловом дијалектиком, све до 20. века када се појављује доминантна тенденција „естетизације филозофије” у којој сугестивност и алузивност форме исказа има једнаку важност као базично дискурзивно значење. Истинска новина форме говори о степену присуства историјски новог, тако да, најзад, потенцијал за ново у старом живи у савремености, чија форма, такође, актуелизује оно надолazeће. Тако, у духу наслова и тематских проблема претходних збирки Ирене Плаовић, *Темељи чега тачно и Ивичење*, археолошки се може допирати натраг до историјских форми које су транспоноване у новије варијације.

Како каже ауторка у песми „Слободно реци анђео”, „Зар није неко већ рекао / Велико Све о томе?” – интертекстуалност заиста у збирци постаје један од централних изазова и искушења. Но, ипак на потпуно другачији, чак супротан начин у односу на оно о чему се радило у нашем уводном разматрању, песме збирке *Вишкови себе* односе се према својим претходницима. Да ли у смеру редукције вишкова идентитетских одредница? Песничка збирка не пружа једнозначан одговор на то питање. Уосталом, није дидактична, нити оптерећена једном унутрашњом контрадикцијом коју покушава свим средствима да реши. Но, на први поглед не делује ни да пружа наговештај из ког угла се може приступити, јер на необичан начин, збирка *Вишкови себе* у исто време примамљује на интерпретацију и не допушта је. На наговештена обећања за откривањем Значења и Истина игриво се и аутореференцијално указује сигнаlima у збирци – „Ево је опет и неће доћи” („Срастање”), али истина за којом се трага је у исто време најближа себи и зато најдаља, то је истина о себи, самосвест која је недосежна надихват руке. Јер, „ја” није „ја”, оно управо и јесте конструкт вишкова себе, уосталом, још је Рембо прокламовао да „ја, то је неко други”. Заиста: „Ево је опет” јавља се и као почетак песме „Систем мене”, јер она, субјект се налази испред себе док „наилази”. То лиминално стање наилажења, гласа на који се чека, гласа ослобођеног конкретизујућег и ограничавајућег земаљског баласта, али ипак на тај начин да се „не искобелам из себе” („Глас”), то је егзистенцијални циљ који се успоставља у збирци *Вишкови себе*. На најјаснији начин се овај проблем отвара у песми „Непца”, где цинични натурализам – „чоколадне бомбоне у старој кристалној посуди / можда бајате, али још увек примамљиве” – инверзијом у самом себи успева да отвори простор афирмативног стања постајања. Са друге стране, поетичкој констелацији поезије Ирене Плаовић својствена је, то се могло и у досадашњој поезији запазити, одређена реторичка разиграност и, у односу на идејну и тематску подлогу, егзотеризација, на шта се природно надовезује и хуморна нота аутоироничности. Ако се присетимо да реч „метода” на грчком изворно значи *пут*, у споју ове две поетичке тенденције запажамо методичку иницијацију читаоца. Заправо, унеколико поједностављено, али свакако једноставније речено, песме Ирене Плаовић у свом језгру покушавају да разреше битан проблем могућности говорења о великим, вечним егзистенцијалним проблемима у контексту свакодневне садашњице. Још једном се појављује практично-поетички проблем

како да се оствари продуктиван дијалог са различитим књижевним епохама, али да оне ипак не остану ни несамерљиви, класични идеал чије постојање би учинило свако даље стваралаштво бесмисленим. Колоквијални идиом постмодерне Пенелопе, у песми „Пенелопа плови” може илустровати овај аспект. Минимални обрис митског, наравно, и даље је ту, није до непрепознатљивости реинтерпретиран: „Узелењена / чекам”, каже се тек на крају песме. Но, то је тек крај „пловидбе” која почиње истим, сажетим синтаксичким моделом са опкорачењем – „Окрепљена / крећем” – што прате стихови дужег даха: „И сваку глупост стављам на њено место [...]”. Прстенаста структура песме не би указивала само на Хомера, са којим је у интересантном дијалогу, јер пловидба је традиционално Одисејева. Поред тога, у тексту потенцијално присуствују и све касније реинтерпретације овог мита – вреди споменути и Моли Блум, која је канонизован пример не-епске варијације на тему Пенелопе, али и метафоризовано, аутопоетичко читање фигуре Пенелопе у песми Лазе Костића. Траг оба остаје, на одговарајући начин, у стиху „И тешком муком проговарам / Кад (касно) дође вече”; све Пенелопе до данашњег дана, здружене у једну, чекају.

Мноштво је наговештаја Откровења у различитим облицима у збирци *Вишкови себе*; скидање вела, разоткривање, одрицање од несуштинских вишкова, показује се као један од основних поступака. Уосталом, треба на једном метапоетичком нивоу запазити да је и сама збирка минималистички сугестивно конструисана, јер не само да није у квантитативном смислу обимна и већину песама карактерише сажетост и чак елиптичност, већ она није подељена на циклусе, а тиме и тематске целине, што значи да се тематско-мотивске координате збирке морају препознавати, као изохипсе и изобате на географској карти. Управо у том смислу, синонимични облици мотива који смо споменули присутни су у готово свакој песми, и иза њих увек уследи празнина, разочарано очекивање. Збирка се, уосталом, отвара таквом песничком сликом, у песми знаковитог наслова „Поновно покретање”: „Потапаш, као да хоћеш у рикверц, десну руку у мед. / У руци ништа. У меду мрави.” Гледан споља, и живот је чудо, вишак, апсурд у односу на много ширу перспективу могућности његовог непостојања, као у песми „Обичне контемплације”: „Усуд човека мислим да је у вези са неким / сагрешењем којег се не сећамо / или са преступом који нисмо учинили”, али „ипак и сад још живот посматрам као чудо / незаслужено / или по некој заслуги које се не сећамо”.

Посебна врста разуверавања у сусрету са светом препознаје се у покушајима ревитализације сећања, у потрази за изгубљеним временом као вишковима себе који су у времену опредмећени. И иначе, збирка *Вишкови себе* у целини нарасе и јесте о сиромаштву људског уверења у односу на недосежно и ненаслућено богатство оног што се „обезначаје, гласно” („Јуриш”) из грла, „у песми коју ја сама не могу ни да чујем” („Глас”) У том контексту, важна тематска димензија збирке је не само у просторној, већ и временској димензији, у односу између *јуче*, *данас* и *сутра*. Лапидарна поента песме „Двапута ово”, стих „Јуче, вештачко сутра” језгро је ове равни

збирке; бити или проживети исто два пута, „није могуће”. Песма „Све то” на један језички искидан начин латентно упућује на песништво Црњанског, на „Живот” и „Ламент над Београдом”: „Не знам, брате / Све то и – / Рим / Нису били ништа него / Надимање стомака у тврдо пролећно вече”. Тамо где у суматраизму „све то не зависи од мене”, где трансцендентна страна скривене блискости између блиског и далеког осмишљава меланхолију бивствовања, у овом Риму „сабласна река ноћу” и „страх од звучних таласа, сирене / које најављују моју баш малу прошлост” наговештавају да је немогуће искусити блискост далеког, да је изузетно изазовно иступити из голе, чулне, физиолошке опаљљивости света. Лични и колективни наративи се као позлата са некакве статуе ољуште када се обзнани неумољива егзистенција ствари, „давна физика, физика предмет за плакање”. Насупрот свим Пенелопама које се стичу у једној, постмодерној и у „овде и сада” баналне садашњице, ван простора дома, поредак је обрнут: прошлост пушта своја значења ка садашњости до које не може да допре.

Реминисценција на Црњанског омогућује да запазимо и наговештени интертекстуални слој збирке, који се увек сучељава са натурализмом, да створи гротескно амбивалентни спој *јуче* и *данас*. Дорћолска Јалија и савремена безвременост рибе „у руци / што се батрга ко да је јунак у књизи Боре Станковића”, тај културни жал за младошћу исти је као хуморни епски тон песме „Слога” који почиње квазипророчки: „Ја сам видела поља памука, / Товаре парадајза, / Обале турске и гуске, гуске, гуске” да би се о децидно неурбаној, уосталом оријенталној, средини која се тиме наговештава, проговорили стихом Алена Гинзберга, песника једног наизглед супротног велерадског трагизма, али песника који говори у име свога нараштаја, који, штавише, управо као и лирски субјект ове песме познаје „најбоље умове свога нараштаја / осокољене лудилом”. На сличан начин, аркадијски простор пољане, до непрепознавања онеобичен, који живи од Хорација до Стевана Раичковића као *locus amoenus*, „лични на моје детињство / када у њему никада нисам била”, то је, као и са „Борином” рибом и „Гинзберговим” нараштајем, интерференција апстрактно-општег, несвесно-колективног, у појединачно искуство, чак један вид невољне платонске анамнезе, јер призори и смислови се враћају циклично, мимо воље да се стварно спознају. Визије света тако се саме намећу као својеврсни вишкови себе, који су стварном идентитету неслични, или као што се каже у последњој песми збирке: „Неки тако вишеструко посредовани говор / да му се више никада не можеш стварно приближити”.

Онтолошки положај човека у свету данашњице резимира се мотивом „Топле команде” у истоименој песми, и она резимира етички план песме. Топла команда јесте оно што бисмо уобичајеним изразом назвали „зоном комфора”, али не само психолошком у овом случају, већ и цивилизацијском. И мада стих: „а топлу команду слободно сматрај шталом” заокружује тему гађења према рационалном, познатом и редовном као лажно-целовитом искуству света („Само разуму не дај / ни да те њушне”), није ли се управо фигура која посредује између ирационално-изванреалног, трансцендентног, и

земаљског, сам Исус, наине, обзнанио свету у штали, на периферији. Пред тим сазнањем, „разум истрајава, али на себе не мирише”. Егзистирање као мучеништво чији рационални смисао није могуће докучити („Ми нешто погађамо; неки поени постоје”) није ни у временском, ни просторном смислу јасно мотивисано: „Које је доба? И што у њему падаш?” Наравно, то је неминовно, са једне стране и дисовски „онај живот где сам пао и ја”, али разлика, услед које можемо приметити и дијалог са овом граном метафизичког песништва, јавља се у томе што материјални дом *постоји* и он утемељује рационално и емпиријско искуство овог света, али није достатан за сазнање о оном трансценденталном. То неизрециво, празна подлога на којој је саздан темељ језичког искуства, искуствена је ентропија, што значи да је егзистенцијална ситуација лирских субјеката, и самих у стању трансформације (као што каже, у рецензији, Весна Тријић: „сопство остаје обележено ониме што му недостаје”, а језички свет формулисан је експериментима „родом, бројем, и лицима”), управо стање *обичне контемплације*, услед константног сударања свакодневног искуства друштвеног живота са безименим, безидентитетским, вечним апсолутом. „Шта то желим да сазнам у овој својој епохи / тзв. историје, шта то / желимо да сазнамо ми који можемо / да се сврстамо у мене” – питања постављена у песми „Обичне контемплације 2” – пружају поглед са стране на човека садашњице, човека заглављеног у циклусу потрошње, гинзберовски речено – трговине комадићима фантома, грађења „система себе” заробљеног у извлачењу неке ситне, отужне добити на берзи вишкова себе, која убрзо очврсне, окамени се, налик на „кафу, већ попијену, запеклу у хладној шољи”. Могло би се рећи да је, из једне перспективе, становиште Ирине Плаовић о човековом месту и положају у свету изразито песимистично на један мистички начин: све што чини су идентитетски вишкови себе којим уобличава празнину у свом језгру, а која његово биће спаја са нејасним, неизрецивим дном космоса, скривеним иза сваког површног наратива о смислу. О неизрецивом се не може говорити, али се мора.

Валентина ЧИЗМАН

ДА ЛИ ЈЕ ЧОВЕК СПРЕМАН ДА БУДЕ ЧОВЕК?

(Иван Лаловић, „Жабље јунаштво”, Јавна библиотека „Данило Киш”,
Врбас, 2025)

Књига поезије песника Ивана Лаловића *Жабље јунаштво* по свом основном штимунгу израз је провокације духа савремености, његове утакмице, утамничености у отуђењу, понегде израз осећања смутног данка услед недостатка вредности човечности, јунаштва, одсуства идентитета. Она је уједно и врста бунта спрам наметнутих идеала који заводе човека у пустињу, с једне стране, док је, с друге стране, и песнички проглас који позива субјекта да погледа у себе, да у песничкој егзистенцији поново промисли и себе и друге, да отварањем и метафизичког слоја стварности превлада свет који ставља човеку у позицију лелујања између светова обрнутих вредности и противречних аршина.

Његово песничко искуство одмотава се у многим песмама кроз искушавање нихилистичких велура смисла савременог човека, разабарањем ситуација различитих егзистенцијалних случајева, правде и неправде, осећаја постојања и непостојања или се гради из простог непосредног посматрања ствари у коме понекад нема неочекиваног („кроз стакло гледамо прилике и неприлике свикли на све”) или зачуђујућег за свест. На том трагу, реализам онога што јесте остаје регистрован као тло за даље рефлексије и утиске песничког увида о духу времена. Из њега песник често искорачује – тако правећи резове у временском протоку приказане реалне реалности да би свој идеални свет ослободио љуштуре реалистичког формализма и на тај начин дао сопствени одговор на питања. Кроз симбиозу маште, рефлексије, језичких игара он остварује метаморфозу појединих дела властитог сопства.

Често наступа са иронијском дистанцом као методом којом вежба око духа за противречне феномене штетне за људско биће или представља траг искривљавања природности, као што је жабље јунаштво, егоизам, равнодушност, људе металног осмеха, људе пустих улица.

Временски је хоризонт без линеарности, па се ствара утисак да се све одвија у испремештаним временима. Временске тачке кроз своју фрагментарност ипак имају додирних тачака, било да се граде на елементима супротности или се привалаче по својој сличности. Песник је инспирисан и свакодневним животним ситуацијама, сусретима, путовањима, случајним или блиским људима, као и ближњима који као протагонисти појединих песама увек преносе одређено поручење/значање (конобар са „сузом судњег дана” као у песми „Ноћ беше ноћ”, стр. 16). Ова значења имају семиотичко-семантичку потврду заједничких и индивидуалних, субјективних истина у песничком искуству.

Скок из реалности понекад наликује препуштању машти и неком безбрижнијем, невинијем времену који се природно развијао у складу са човековом изворном потребом да машта и сања, воли, лута, слободно пева, природан и у отворености пред виђеним, откључаним лепотама – као у песми „Облачић” – или „Само такве песме”: „Има песника / волели чамце / дубине језера, река, мора / таласале дојке муза, / потицале нерв да обестиде речи.” („Само такве песме”, стр. 35). Ту се ток времена одвија из другог угла где време није експериментална проба над природношћу и изворним доживљајима људске душе, већ непосредно живљење пунине постојања и његовог значења, где „разлистала ренесанса” – отвара обнову смисла – „кад стигнем на / макадам завичајни, поћи ћу / ка реци, строго да погледам / одраз лика развејаног.” („Разлистала ренесанса”, стр. 26).

У поезији збирке *Жабље јунаштво*, песник истражује антрополошке, психолошке и етичке домете савременог човека у његовој човечности, уочававајући промене у многим аспектима саморазумевања и разумевања других. У појединим песмама наслућује се питање – има ли човека, да ли је његова суштина данас видљива, и да ли га има као некада? Песникови одговори на ова питања исказују се кроз симболичне и метафоричне изводе, често у одречним синтагмама. Међутим, понекад се ове теме потврђују у афирмативном кључу, кроз конкретну егзистенцију других и превасходно успомене на животне ситнице и крупнице, доживљене с блиским особама, што чине круг егзистенције који, у савременом бесмислу, има своје приоритетно место за душу, као у стиховима „са мојим другом Чедомиром Љубичићем, само са њим сам волео хладан / шприцер, пуно хладног шприцера, / а потом стој на рукама” (песма „Рајски улов”).

Књижевни јунаци који су заступљени у збирци у дубинском смислу, наслућујемо да несвесно покрећу и питања – да ли је све могло и другачије. Чак и у онтолошком смислу. Зато су садржаји појединих песама попут песничког сведочења о судбинама појединих писаца, који су у поретку својих избора и моралних принципа, као изузеци, као обешечаји, представљени често као људи сизифовог животног пута и као примери храбрости и истрајавања у песничкој егзистенцији, без обзира на хијатусе који владају око њих.

Песник се често креће на контрастним раздаљинама између света значења и света који је изгубио значење, па њихова значења сучељава кроз стихове како би преко разних компарација осветлио

диференцијације између искуства светова – метафорично речено света жабљег и правог јунаштва. Јунаштво које се спомиње такође јесте метафора и обухвата широк круг егзистенцијалних поступака и осећања, ставова, људских држања и међуодноса, обухватајући душевно, духовно, морално значење. Имајући у виду ову разлику, песник јасно у стиховима раздваја жито од кукоља, лажни сјај од праве вредности, лаж од истине, маску од правог израза у погледу на људску егзистенцију. Зато је његово доживљај, који залази изван безначајског света и залази у непосреднији, природнији, много интензивнији услед сазнања наведене разлике па осећа, под изразитим сензитивним, песничким нервом много богатије, отвореније, блискије, саосећајније и кроз муњу која сен надвија над Перастом, са умећем да изрони из света без значења и савременог сивила. Тако онда може да дочара себе себи као да је „Лан Лаутан из песама Гордане Боранијашевић, први снег Драгице Стојановић, Сарајево са усана Емсуре Хамзић” (песма „Муња над Перастом”) или оживи истине песника Мирка Рихарда: „У доба оно кад се по Славонији страشان рат водио, / знао је позвати Београд да ме пита да ли је / онај зец из басни ухићен за добар песнички ручак” или се брине због неправде писаца (песма „Горан Бабић”).

Песник се окреатањем добрим световима, као чуварима сећања душе као путоказима и стубова смисла, ограђује од анонимности безличности жабљег јунаштва, света без укуса, без маште и душевности, свету подређен сензационализму лажних улога, у којем је све само мешавина тј. синкретизам светова, као врста експерименталног мешања свега и свачега. У таквом боравишном стању душе без огледала окренутих ка унутрашњости, човек не сме ни да се пита о себи, што се још једном потврђује и у песми „Анонимно писмо”, али и у песми „Ти си ништа”: „откуд теби право / да вртиш главом, / да се колебаш, птичице/ (...).” Песник у многим стиховима потврђује и ону паскаловску мисао логике срца да је човек сличан каквом крчком бићу, попут трске, с тим да се код песника овај увид рађа из слушања ветрова савременог доба и друштва. А, постоји и наставак оног „ипак” да та крхкост људског бића, била она везана за заборав истинског људског, за немоћ човека пред стихијом хаотичног и непредвиђеног времена, песник не одустаје од наде да се та „тршчаност” људског опстанка може претворити у ипак нешто више, да се „суза судњег дана”, да се „историчари светског бола”, да се магла („све је у врећи магле/у наопаком распореду”) у којој влада незаконоње, жабље јунаштво, немост оних у њу запаљу, кљакави светови, светови иза којих су остале празнине ипак могу савладати кроз једно ново јунаштво, као идеал старине, који се поново тражи као у ренесансном, очекиваном препороду. То трагање, које израста из критичког размисла иза слојева разбијених илузија, јесте као траг сотириолошког у егзистенцијалним драмама песничког повезивања са надом.

Симболизам његовог песничкој језика потврђује се у многим стиховима кроз естетизам чулности и рефлексивности, а симболизам етичко-бајколичног и фантазијског оваплоћења већма је појачан у

самом наслову – *жабље јунаштво*. Као метафора и симболичка језгра целе збирке, песник нас насловом уводи у један од проблематичних феномена и стања душе савремене људске егзистенције – недостатак правог, хуманог и филантропског осећања, спремност на жртву, на недостатак вредности и врлина које су некад биле уткане у право људско јунаштво, па се песничко и морално, симболичко и естетичко преплићу на више равни. У основи тог недостатка лежи и нераздевање вредности лепоте, живота, искрених дела и духовног односа према самом себи, а самим тим и према околном свету, свету другога.

Жабље јунаштво, против којег се буни песничка реч, потпуно је супротно врлинама правих јунака – храбрости и пожртвованости о којој су стари говорили „великим словом” у епској поезији, а у Лаловићевој поезији се његов контраст приказује на лирски начин кроз извесну врсту деградације људског и опхођења, доживљаја света, језичког сензибилитета, а јунаштво се раствара у магли и пустим улицама, празној речи, при чему нико не распознаје глас душе и духа другога па ни сопственог. Комуникацијски кодводи остају незапажени, нечитљиви, неслушљиви, па тако и језик остаје без значења и јасног носиоца. Тај свет представља контраст у огледалу, који неће задивити, изненадити или нас зачудити, јер из чуђења произилази и дивљење. У својој разрушености, равнодушности и пасивности према некадашњим вредностима, свет жабљег јунаштва постоји само као талог, пепео – остатак који тоне у буку и јек мочваре. Друга линија тумачења би се могла, у погледу на метафору жабљег света и реченог, тражити на следећој херменеутичкој линији у разумевању антрополошког поља: као што су и философи тврдили, проучавајући дејство језика и његово суштинско биће и подвукли разлику између аутентичног и неаутентичног људског постојања и у односу на идеју језика и његову употребу, сходно томе постоје два начина људског опстанка. Они који обитавају у језику као истини и кући бића, и други који обитавају у језичком смислу само кроз феномен говоркања, брбљивости што су карактеристике неаутентичног постојања безличног човека и безличне јавности (а који је сличан кркету жаба „из непојамне барџе”, *Жабље јунаштво*, стр. 21). Такво опхођење одузима језику значење *куће бића*, језика као окоснице дејствовања духа и идентитета. Горепоменуто неаутентично језиковање (а посредно и песниковане, мудровање, јунаштво) своди се на жабљи кркет у чијој се ларми (у истоименој песми названа „хором”) више не препознаје ни реч ни смисао реченог, језик је као неартикулисан, своди се на звоњаву у магли – свет је у неравнотежи, па у безакоњу лежи. Свет правих вредности самим тим је минимализован и девалоризован, надјачава га просечност, индиферентност, мањак воље за животом и смислом. Према песниковој рефлексiji о времену, свет се приказује на граници између атмосфере празних улица и све дубљег губитка жеља за нечим величанственим, а остаје жеља за неозбиљном игром, која разастире тренутну „луду” радост. У једноличности свог кркета, свет не виде даље од своје мочваре, чак у њој осећајући самозадовољство, као самозадовољни богови. Нова

божанства, људи из пустиње, жабли јунаци, не либе се да лако упуте поругу и миноризују сваку другу егзистенцију осим сопствене, јер како пева песник – „откуд теби право” – набусито ће да звучи њихово доминирајуће ништење другога.

Иронију и сарказам које показује песник спрема таквог света, покретачки су елементи за буђење освешћене потребе за метаморфозом из једног нижег облика постојања у онај у којем човек постаје оним који јесте по својој вишој природи. Посебно у погледу на морално јунаштво које би било оријентир у успостављању равнотеже, повезаности и смисла, јер човек није само безлично средство, а његова егзистенција није обитавалиште на пепелу туђих и прошлих подвига. Жудња за новим облицима постојања, за обновљеним световима, у којима ће се дух нахранити мудрошћу, уместо утопити у симулакрум, у имитацију света, који постоји само као мимикрија, симулација коју песник иронично назива „кљакав свет”, у истоименој песми. Кљакав свет је постојање на рубу између ускраћености и опстанка, између стварног живота и сизифовских напора и узалудности, свет обрнутог смисла. Та ускраћеност и немогућност да се корача на прави начин, метафорични је израз „осакаћене” природе, па човек живи у вештачком свету изобличених перцепција, у коме је све обрнуто у односу на праву природу. Песник са дистанце посматра те искривљене противречности које се јављају у незрелим духовима времена, уз тежњу да свој дух удаљи из предела пустиње где је и људска душа опустела. Ипак, он индиректно указује и на скривену могућност – трансцендирање *жабљега света* тј. неправилног начина људског постојања.

Свет око нас је како показује и песник ипак и пун значења, различитих димензија живљења и постојања. Он проналази различите супстрате који су и метафизички, у тренуцима одсутности и искључености из метежа свакодневице, који не чине овај свет само монотоним протезањем кроз време – већ појачавају свеукупну идеју о животу и његовој афирмацији, животу који „бљесне” пред погледом на друго биће. Као у песми „Јутро. Јутро над јутрима”: „Сеница на симсу прозора / гледамо се, живо живи / неуплашени. / Једно другом никад већа / тајна.” У песми је провучен мотив јутра као поновног буђења постојања, у којем су и птице део свеопште тежње за животом и његовим оваплоћењем. Смисао живота је наглашен у последњем стиху, где стоји једна једина реч „тајна”. Песниково сагледавање да у освешћивању тока живота постоје и друга бића на земљи, потврђује његово чуђење над загонетношћу онога још неоткривеног, а постојећег. Ту лежи и један поетски мотив чуђења над створеним, свест о чудноватости и величанствености феномена живота, чиме песник отвара *скаску* супротно песимистичком и nihilистичком погледу да „ничег новог под Сунцем” нема (лат. *nihili novum sub Solem*) и да не остаје више никаква загонетка за човека. Заправо, песник ће под видом сунца, тј. под видом једног јутра, између сна и јаве, откривати да је свет ризница тајни, неочекиваног, волшебног. Доживљај тајне уједно као доживљај пунине постојања, раствара утицај деструктивних и деконструктивних покушаја да се уместо правог живота живи његов

наметнут конструкт свакодневице, под којим свет изгледа огољен, пуст и без смисла, као у свету без правог јунаштва. Песник супротно опаженој мимикрији савремености разабера ипак велику причу која се наслућује кроз трагање за субјективном истином и тајном живота. Зато и услед навале свакодневице, песник често тражи скривита места где фрагментарне ситуације и протекле догађаје, као и обичне ситнице из свакодневног живота поново ревидира, редефинише, машта их из новог погледа, поставља у нови контекст, па у *арс комбинаторици* спаја разнолике стварности. Он одлази на нека „скривита места света”, на којима га не обухватају идеалистичке фантазије, већ емпирија реалног света, околног, постојећег, понављајућег, овог овде и мало даље, који са дистанце може да буде не само одраз виђеног већ траг наслућивања метафизичког.

У многим стиховима песник на један дистанциран начин тумачи феноменологију људске душе, проучавајући како се манифестује оно што је се дотиче, што се у њој задржава као талог, као метафора, симбол или реалност у којој се одражава феномен бола. Тај судар душе са својим болом сведочи о њеној спремности у отварању и читању њених истина, ван гласова који долазе од кркета и буке. Силазак у унутрашњост песник описује у једној песничкој мета-позицији, без роптања и осуде, кривње и побуне против његовог емотивног и субјективног појављивања у унутрашњости. Песник апелује на нужност огољавања истина душе, да би указао пут ка његовом могућем превладавању, превазилажењу, трансцендирању, јер право сопство је више од стања које подноси. Та воља за демаскирањем бола, тежња да песнички субјект реши његову укрштеницу и загонетност (не хтеће да се бол заобилази), показује у стиховима: „оголи га нек светли / у по дана и по ноћи / свеци, учитељи, трговци (...) нек о њега пале бакље.” (Лаловић, *Жабље јунаштво*, 2025, стр. 37). Свест о нужности да се сазревање душе одвија и кроз отпуштање бола и суочавање са њим једнако је израз те потраге за истином душе пред којом песник неће да устукне. Бол *по себи*, осећај бола света, није само нешто субјективно, и везано за сопствено Ја, већ се односи на доживљај света. Он је на метафизички начин у спрези, како горе показују стихови, са посебном врстом феноменологије – феноменологијом сјаја, светлости, која има моћ да расветљава тамно у нама, разбуђује, отрехњава, суочава са истином коју преко бола осећају и свеци, учитељи и сви други. Кроз пут бола до светлости, субјекат заправо и ближе сагледава интензитет и значење живота. Општи бол времена (нем. *Weltschmerz*) може се наслутити и у песма „Магла”. Метафором магле, песник објашњава видик са којег перципира савремени човек – видик који не пружа јасно виђење, услед духовне небистрине и помућености душе, а магла постаје тло безакоња, анти-логоса, анти-поретка. На трен магла може да нестане, али човек брзо постаје опхрван истим погледом, а само се из неког скривеног места савести отима крик као опомена добу магле – коју песник износи следећом метафором: *пацов цичи из душе*. Са тим феноменом безлогосног повезан је и феномен безличности, ког песник ближе одређује у песми „Анонимно писмо”. Потирање субјективности човека показује се у наведеним стиховима у отвореном кључу, у

непосредности истине. Субјективно се претвара у анонимно, човек постаје биће без важности, јер само тако редефинисан појединац не може да буде претња „објекту”, „општој” истини.

Сваки покушај израза субјективног смисла, песник, као у једном апокалиптичком, али тихом тону, представља само као покушај индивидуалног експериментализам, а човеков потез и питање стога као да у данашњици остају само у кругу анонимног, невидљивог, недокученог, безидентитетског, без могућности да субјект допре до другог, да изађе из непознатности пред другим. Слика савременог човека још једном је овде представљена на линији потенцијалне опасности заборављања и самозаборава човека, његовог духовног постојања, а самим тим и уметничког. Песма „Да набавим бицикл” је у једном фрагменту и песма о ситуацији поетског, јер поезија спрам других сфера духа као да заузима дон-кихотовску поезицију у савременом добу, постаје врста пародије, смеха, комедије да уопште путем ње можемо револуционарно да мењамо свет.

Још једна песма која се истиче својим штимунгом и осликава пустињу и тишину савремености, налазимо под насловом „Кумови само што нису”.

Овај симбол најпре асоцира на времена у којима је кумство као Свети савез људи на Земљи носио дубоко духовно значење за заједницу. Кроз песму се недри песников увид у растрзаност између старих и нових поредака времена и опхођења, доживљаја и вредновања. Раскорак са временом, једна годишња ситуација и доживљај „непостојећег”, кроз расипање времена у којем човек није у сабраности, па владају слике неприсутности, нереди, а човек је неприпремљен за оно што је иначе увек стрпљиво ишчекивао. Такав однос према себи и традицији, представљен у наведеној песми, упућује на разводњавање човекове укорености у традицији, у значењима повезаним са његовом коренима. Описујући такво стање душе – запустелост некадашњих светова где свет као да је застао у једној непомићној секунди – песник упућује на моменат непрожетости простора животом услед некретања, стајања, ућуткивања времена, а прожето немиром душе. Као да је свет остао у затворености чекања, из којег ништа не може да се уради.

Уплитање у такав парадокс чекања, асоцира на кафкијански тон, јер као да и нема стварног чекања, јер нема актера, субјекта, само призора који је у једној слици затворен за себе, у пасивности, остављености, напуштености иза које се наслућује некадашња пунина живота. Раствореност атмосфере у неуређеној слици, коју песник износи у стиховима – *огледало пукло, зидови флекави од лане* – говори о неприсутности актера који би одржао *околскост* околног света, у поретку животног кретања. Ипак, наслућујемо скривене актере који могу да врате некадашња значења – за шта је потребан повратак из отуђености најпре сопственом дому, а потом и ближњима, прецима, природи, традицији и духовним елементима. Човек је скривен пред самим собом не због страха, већ због сазнања да није испунио свете дужности, које човека држе на путу постојања човеком, него се претворио у жаблиг јунака.

У овој песми, песник још једном потврђује да међуљудска пустиња расте, ако се човек не тргне из пасивног, жабљег света, света равнодушности, немилосрдности, емпатије, који свакога дана увећавају пустињу света и прљавштину мочваре. Опасност расте ако човек не пробуди свој дух, опирући се безвредносном опстанку у којем владају тривијалности без дубље повезаности човека са човеком и у онтолошком, и у језичком, као и духовном смислу.

Последњим циклусом збирке који носи назив „Косидба”, песник нас враћа близини природе изван света модерности, природи која отвара нове приче са разбуђујућим призвуком за дух, преко метафоре у речима: „зелено трње налеће у ноздрве, / грло, плућа, / несносан свраб егзистенцијални”, а егзистенцијалан осећај и јесте нужан почетни осећај човековог освешћивања о важности заборављених места и значења.

Чини се као да песник, кад из стања пустиње улази у просторе који расту, који се обнављају, миришу на дуње (као у стиху „откида се мисао о мирису дуња”), човек осећа близину земље као извора снаге, која подстиче на дубински разговор са животом. Кроз осећај снаге земље, у самом чину косидбе, песнику се отвара моменат у којем води дијалог са животом, са местима где би *живот на низбрдици* имао другу нијансу.

У природи, месту где се песник отвара пред собом, он разабера један одговор на питање куда да се човек окрене да би боље видео себе. Природа допушта човеку да буде самим собом, да поново ствара пут, који је у времену магле и жабљег јунаштва невидљив и затрпан, и да после растварања онога што је сувишно настане и, метафорично речено, ново сунце. Другим речима, косидба отвара наду да ће обнављањем тла настати нови свет, слободан у свом живљењу и бити остварена победа над разним облицима земљаних тежа, имајући у виду и тежу тј. тег (бреме) времена.

У збирци *Жабље јунаштво* песник осведочава уједно и игриву димензију књижевности и још једном потврђује да у светој озбиљности игре, а истовремено невиности која опхрвава стварање у заносу, некој врсти опијености без којег и нема уметничког стварања, човек снажно постоји само као биће које се игра и које сме да се игра, у овом случају кроз песничку егзистенцију. Стиховање ове збирке је као проток који се остварује између неке врсте опијености, пунине унутрашњих утисака, али и диспропорционалности са светом, као и путем решавања енигматичности кроз транспоновање у различите нивое свести, као и свакодневицу која напрасно убризгава гомилу неумитих нужности.

Иако је субјекат свестан да реалност око нас личи на једну велику шаховску таблу, у којој се играју партије дозвољене само према одређеним правилима и поретку и да наши потези морају бити добро осмишљени на позорници свакодневне реланости јер од њих зависи начин нашег опстанка и идентитета, а која је и често извориште песникове рефлексije света око и поред нас, Лаловић избегава уобичајене стратегије у поетском и повлачи потезе пред собом и сопственим судијом, играјући и изводећи пред собом и са собом нове

шаховске партије. Песник трага за доказом властите, субјективне истине, јер је објективности превише суморна и неистинита, попут празних улица, попут одјека који не исписује смисао суштине, већ лелуја у ефемерностима и тривијалностима, због којих је нужно прибећи ескапизму, као једној врсти свођења рачуна и обрачунавања, бекства од већ искреиране слободе и потражити оправдање, поравнање у новој слободи.

Било би грубо рећи да поезија може да служи рационализовању стварности, али у Лаловићевом изразу, она јесте рефлектована, али не и тако представљена, јер је прожета и емотивном снагом, лиричношћу, али и наративношћу, а понегде и новим језичким констелацијама које отварају простор за магичност појава и ствари, попут израза (или појма) *млечни језик*. У његовој поезији, поред валоризације општег духа времена, стихови су прожети и валоризацијом савременог песничког света и питања о песничкој егзистенцији данас, које код песника Лаловића иде некада и до сарказма. У појединим стиховима кристале се тумачења као врста критике на егоизам *богова песничких салона*, јер песник зна да човек себе не сме самопрозвати оним што није, поготово када је реч о представљању човека божанством. Зато таквим песничким нејунацима, песник супротставља искреност шарана, рибликих бића, који својим непосредним постојањем ћуте своје стихове, као у песми „*Рајски улов*”.

Специфичним језичким играма, комбинаторикама, метафорама, симболичким језиком са новим, али и старим значењем, песник улази у простор растумачивања најнеухватљивих финеса душе. Ту, у мору свакодневних таласа и „звукова” који желе да завладају просторима и скривеним кутовима душе, песник ослобађа поетско од таквих окова раскривањем маски.

Индириктни отпор, створен из дистанце, под посматрачким оком песника, добија у песмама смисао једне потребне неумитности ако неко хоће да буде песник који гледа у средиште ствари. Зато свесно хвата тренутке које су мастило из којег душа узима своју супстанцу за своје мисионарење на путу ка себи, као својој спознатости и раскривању слојева. Пред светом носећи скривено себе, а бити свој, а пред сенком бити мудрији од сенке да не би одвукла и сакрила га од светлости, тако песник понире пред привидима који би да се наметну као главни оријентир. И још једном осведочава да се и преко минималних симбола може довести у питање доминација деконструктивних и вештачких конструкција савременог света у име светова који су још увек сачували значења за субјективну егзистенцију, тј. сваку егзистенцију која се није одметнула у неаутентично и безидентитеско постојање, тј. удаљила од своје исконске природе.

Марија СТОЈИЋ

ЦВЕТНИК-ГОДИШЊИЦА БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

(Ненад Грујичић: „Ао, данче, ала си ми бео”, *Цветник песама (о) Бранку, двеста година од рођења Алексија Радичевића, Бранково коло, Сремски Карловци – Нови Сад, 2024*)

Повод приређивања књиге *Ао, данче, ала си ми бео, Цветник песама (о) Бранку*, Ненад Грујичић проналази у догађају који је од великог значаја за српску поезију и књижевност, али и културу и историју – двестогодишњица рођења Бранка Радичевића. Прикупивши посвећене му песме, Грујичић надограђује писани споменик вредности овог стражиловског и српског великана. Несвакидашњи јубилеј у Бранковом колу обележен је приређивањем још неколико књига везаних за јубиларну 2024. годину – *Коло, коло, наоколо: Појаве и портрети и Коло, коло, наоколо: Стражиловски времеплов*. Обе ове књиге написао је Ненад Грујичић.

Следе, књига-беседарник *Свечане речи*, са беседема на свечаним отварањима септембарског Бранковог кола (1972–2024), приредили Ненад Грујичић и Растко Лончар, и *Живот песничког дела Бранка Радичевића*, зборник радова са Округлог стола одржаног на дан рођења Бранка Радичевића у Карловачкој гимназији, 28. марта 2024. године, приређивачи Ненад Грујичић и Растко Лончар.

Свака од ових књига заслужује посебне приказе, а сада пажњу посвећујемо на почетку поменутом цветнику *Ао, данче ала си ми бео*, због жанровског одређења, уметничке подлоге и засигурног будућег обогаћивања. Ова књига састоји се из „Предговора” арапским бројевима подељеног на 16 целина, издвојене песме Јована Јовановића Змаја „Бранкова жеља (Причула се З. Ј. Ј.-у)”, потом главног дела названог „Цветник” са именима аутора и насловима њихових песама (о) Бранку, и „Поговора” са поднасловима „Бранко Радичевић, време и дело”; „Бранко Радичевић и Сремски Карловци”; „О прослави у Сремским Карловцима стогодишњице рођења Бранка Радичевића”; „Бранко Радичевић и Славонски Брод”.

У централном делу, „Цветнику”, песници су поређани хронолошким редом, дакле према њиховим годинама рођења, а оно што овој књизи даје и мемоарски призив, или пак призив писма, јесу

библиографски подаци где и када је која песма објављена што, према речима Ненада Грујичића, чини *пласирану мрежу библиографских података (а не на крају књиге) стварајући лакокрили динамизам у перцепцији прочитаног, а у медијуму који се зове књига* (стр. 42). Ми ћемо рећи – једна хипертекстуалност која доживљај читања своди на библијско читање при ком сам читалац одређује редослед читања, хролошким или ахролошким следом, а све то са „Предговором”, прологоменом у нешто више, чини један, сложићемо се са Грујичићем, озбиљан и драгоцен пројекат, нешто што остаје будућим цветницима (о) Бранку Радичевићу, нешто визионарско, нешто традиционално непорециво.

Идеја, настанак, навођење имена аутора, кратки осврти на заступљене песме, подсећање на претходне јубилеје, објашњења зашто су песме поређане тако како јесу али и зашто су у овој књизи, чине Грујичићев „Предговор” својеврсним манифестом, као некадашњи „Предговор” Богдана Поповића у његовој *Антологији новије српске лирике*, тако дајући одговор свима на питање које и сам поставља: *Каква је ово књига, шта је она? Најпре – цветник настао из велике љубави према песничкој светлости Бранка Радичевића. Цветник као врт, башта оних који су засадили свој цвет, биљку или ружу за Бранка Радичевића, посветили му своје стихове и песме, запевали о њему, каткад користећи неки од његових стихова као епифанијски блесак, а потом певали о нечем трећем, о свом, о оном за њих много важном нечем што се налази у природи поезије и њиховог бића* (стр. 6).

Важно за разумевање настанка овакве књиге јесте још једно, рецимо реторичко, питање које Грујичић, а и ми с њим, постављамо: *Каква је то поезија Бранка Радичевића? Она синтетичише народне песме, естетику класицизма и манифестну снагу романтизма* (стр. 368). Стога је неизоставна, јасна и кључна улога „Поговора” подељеног на четири дела која су ту као део приказа живота и стваралаштва Бранка Радичевића, свеобухватности ове књиге као пројекта и саме њене прегледности – први део нас директно уводи у време у ком је живео и изнедрио своја дела; други део, а који је у вези са четвртим, приказује нам нераскидиву везу са Сремским Карловцима; у трећем је подсећање на стогодишњицу његовог рођења; у четвртном подаци о месту рођења, Славонском Броду.

Којих све то аутора збраја стихове цветник песама (о) Бранку Радичевићу, зачетнику српске стражиловске линије певања, који је припремио једно безгранично књижевно поље свим потоњим песницима, подржаваоцима или не. Такав песник неумирући је својим стиховима, мелодијом, идејама и несумњиво привилегован, што ова књига управо и показује песмама датираним од 18. века до данас, а Ненада Грујичића сматраћемо градинаром баште сачињене од цвећа које жели да проникне у природу Бранка Радичевића који је и сам својевремено желео да проникне у творевину Божју.

Низ је песника који своју жељу остварују, делимично или потпуно, нека остане на читаоцима: Никола Боројевић, Петар Петровић Његош, Јован Илић, Петар Прерадовић, Јован Сундечић,

Лаза Костић, Мита Живковић, Андра Гавриловић, Васа Крстић, Алекса Шантић, Љубомир Ненадовић, Филип Радичевић, Марко Цар, Стојан Новаковић, Илија Огњановић, Јован Грчић Миленко, Ђорђе Ђ. Стратимировић, Аугуст Харамбашић, Авдо Карабеговић, Јосип Берса, Ђазим Ђатић, Светозар Ђоровић, Рикардо Каталанић Јеретов, Осман Ђикић, Стеван Путник, Стеван П. Бешевић, Влада Марковић, Филип Ј. Ковачевић, Милутин Бојић, Милош Црњански, Растко Петровић, Милан Ђурчин, Урош Тројановић, Станислав Винавер, Десанка Максимовић, Скендер Куленовић, Бранко Ђопић, Драгутин Тадијановић, Матија Бећковић, Мирослав Антић, Павле Поповић, Милан Ненадић, Андреј Јелић Мариоков, Раша Перић, Србољуб Митић, Момир Војводић, Љубиша Ђидић, Милосав Тешић, Ранко Рисојевић, Бошко Ивков, Крстивоје Илић, Перо Зубац, Енес Кишевић, Недељко Бабић, Хусеин Дервишевић, Слободан Ристовић, Ђорђо Сладоје, Манојле Гавриловић, Милан Живановић, Будимир Дубак, Данило Јокановић, Анђелко Анушић, Живко Николић, Бабкен Симоњан, Славомир Гвозденовић, Верољуб Вукашиновић, Драгица Стојановић, Радоман Јелена Алексић, Маја Белегишанин, Јасна Миленовић, Валентина Милачић, Љиљана Павловић Ђирић, Милан Ракуљ, Растко Лончар и други.

Грујичић представља песме које су *вансеријски осећај и одговорности и повластице, које су нам дате да уобличимо и изградимо свој однос према 200. годишњици рођења Бранка Радичевића* (стр. 5). Ево само неких од наслова песама: „Бранку Радичевићу”, „Играјмо коло – Бранково коло”, „На гробу Бранка Радичевића”, „Пренели смо Бранка”, „Под Бранковом пирамидиом”, „Да сам!”, „Извор”, „Бранковој сјени”, „На Стражилово идем”, „Крај Карловачке чесме”, „Стражилово”, „У вечни завичај”, „Тужна јесен”, „Бранко сине”, „Разговор с Бранком”, „Вито ребро смо”, „Стражилову”, „Стражиловска стаза”, „Бранкова партија шаха”, „Бела зора”, „Некада ђак карловачки”, „Епитаф за Бранка”, „Младост по јулијанском” и друге. Бранко, Алексије, Стражилово, природа, коло, гроб, песма, завичај и остали појмови делови су наслова заступљених песама, тематска одредница песама али и својеврсни химнични цвет са неоппадајућим латлицама, стога и предлог „О” у загради – то су песме о Бранку али и Бранку посвећене, цветник песама (о) Бранку.

Песници романтизма, модернизма и савремене књижевности певају (о) Бранку Радичевићу и оно што је посебно занимљиво јесте да је сваки аутор своје песме или песму написао личнош поетиком а опет уз поетику Бранка Радичевића, што је доказ утицаја који је имао на савременике и будуће песнике. Фолклорни оквир цветника обухвата низ мотива: српство, вила, зора, коло, срце, брат, звезда, камен, дан(ак), сан(ак), река, Стражилово, Карловци, али и смрт, пролазност, јесен, гроб, растанак. Наслови песама са својим химничним тоном сведочанство су бесмртности Алексија Радичевића и његове поезије која *није прикована (заробљена) уз тренутак у коме пева, већ досеже универзално и надвремено*, (стр. 9), али и *песнички штит осликан разноврсним темама и мотивима, који бране цивилизацију стражиловског пева и српског корена* (стр. 11).

Реч цветник Грујичић преузима из вуковскога, чистог зденца српског народног језика; назива књигу и хербаријумом, бедекером неких трагова и успомена, а песме су песме-документи, песме-сведоци, важне песме, док ми бирамо (полу)сложенице цветник-књига и цветник-песме. Између зборника, алманаха, панораме и хрестоматије, приређивач ове драгоцене цветник-књиге, која ће бити доживотни сведок култа Бранка Радичевића, у жанровском одређењу најприближнији је антологији која и значи сакупљање цвећа, уједно се и ограђујући од тог одређења тезом да је она *мана сађења различитог цвећа кроз време* (стр. 7). Сакупити све цветник-песме заиста је посао који је уродио плодом и у духу је стваралаштва карловачког песника чију личност Ненад Грујичић верно чува детаљно поткрепивши своје одређење издвајањем програмске песме, као решењем задатка који је пред нама, песму Андре Гавриловића (1847–1897), а ми ћемо се у потпуности сложити да она то заиста и јесте:

*Оживи ли опет земља,
Листају ли зелен-лузи,
Запева л' се опет песма,
Састану л' се стари друзи –
То ј' Бог цвеће посл'о натраг,
Да се њиме земља кити,
А малени цветак српски
Он у српске краје хити,
Те да цвеће замирише
Српском дому, пољу, гори,
– А од оног лиска једног
Да се опет Бранко створи!* (стр. 8)

У 200 година садржани су бројеви 29 и 149; 29 година је живео млађани песник, 149 заступљених песника са 200 песама у овој књизи певало је о песнику (и песнику) цветник-песме у цветник-књизи која са собом доноси и симболику броја девет – представља завршетак једног циклуса који (не)заокружен као да позива на даље (не)заокруживање; пишимо и даље (о) Бранку Радичевићу, наставимо да пркосимо пролазности, наставимо да славимо живот, наставимо цветно коло.

На странама свога „Предговора” цветник-књизи, Грујичић наводи поводе настанака песама – Бранков живот; Бранкова младост; Бранков гроб; пренос костију; годишњице обележавања рођења, смрти, „Бачког растанка”, Бранковог кола и посебно *Кола* као споне пределских и племенских подела српског народа. Тако позивајући се на беседу Рајка Петрова Нога са свечаног отварања 19. Бранковог кола 1990. потврђује поруку Бранка Радичевића: *Бранко у коло позива све витезове, змајеве и соколове из свих српских крајева...* (стр. 17). Занимљиво је да Грујичић из самог *Цветника* издваја као уводну песму Јована Јовановића Змаја, „Бранкова жеља”, са поднасловом „(Причула се З. Ј. Ј.-у)”, тиме указујући на онај фолклорни оквир у који се постављају цветник-песме и издваја је *као пролегомену и*

као егземпларан пример онога што нас очекује у књизи, то је песма-извидница (стр. 12).

Како би боље приказао, а ми боље поимали једну овакву књигу, Грујичић нас као биограф, позитивиста, филолог, историчар и – песник најпре, те као вишедеценијски челник Бранковог кола, позива на читање. А како и не бисмо једну овакву творевину читали када и сâм *Цветник* ликовно-технички то чини у свом тврдом повезу – белином предње корице са портретом (рад из 1847. године првог српског фотографа Анастаса Јовановића, у дигиталној обради) култног песника позивајући на вечиту, бранковску младост, а на задњој корици са фотографијом стражиловског споменика (подигнут на Стражилову 1974. године поводом прославе једног и по века од песниковог рођења, рад вајара Јована Солдатовића, 1974) са ликом Бранка Радичевића, окренутог ка нама у изразу захвалности.

Скулптура коња, шаховска фигура, 15x10x25, 2021.

Мирјана ШТЕФАНИЦКИ Антонић

РЕЧИ ПУТОКАЗИ У ВРЕМЕНУ

(Јованка Стојчиновић Николић, „У огледалу тајнописа”, прикази, огледи, есеји; Бесједа, Бања Лука, 2025)

Трећа књига критика, Јованке Стојчиновић Николић, *У огледалу тајнописа – прикази, огледи, есеји*, поводом 50 година њеног књижевног стваралаштва, винула се у књижевно сазвежђе.

Јованка Стојчиновић Николић наставља да се сусреће, осветљава и промишља, кроз радост, о дарованим књигама разних жанрова. Прикази, огледи и есеји у књизи су сложени оним редоследом како их је писала, или објављивала у неким од реномираних часописа за књижевност, уметност, културу и науку или у другој периодици, као на пример: „Књижевне новине”, „Нова стварност”, „Летопис Матице српске”, „Сусрети”, „Траг”, „Кораци”, „Живот”, „Календар – СПКД Просвјета”, „Стремљења”, „Српска вила”... у периоду 2020–2023, осим првог есеја у књизи: „У сагласности с пулсом времена”, који је написан поводом *Изабраних дела Ранка Павловића*, у 14 томова, поводом 60 година од објављивања прве књиге песама, затим 60 година књижевног рада и 80 година живота, а књига се затвара, такође његовим делом, приказом пете књиге сонета под насловом *Завичајни Олимп*.

У књизи је заступљено укупно деветнаест приказа, огледа и есеја, о осамнаест аутора, са по једним текстом, осим о делу Ранка Павловића са два. Наслови су прозно-лирско казивање и сваки може да понесе и наслов неке нове књиге.

Поред Ранка Павловића, заступљени су следећи аутори: Богомир Ђукић, Мирослав Тодоровић, Жељка Аврић, Мелида Траванчић, Јовица Ђурђић, Обрен Ристић, Жарко Миленић, Бојан Војислава Максимовића, Јелена Глишић, Момчило Голијанин, Милена Дрпа, Мирјана Штефаницки Антонић, Савко Пећић, Гордана Жеж Лазић, Радмила Дреновић Себастијановић, Гордана Влаховић и Љиљана Лукић.

Јованка Стојчиновић Николић нас уводи у књижевни рад и у роман Богомира Ђукића, *Декадентни човјек*, који је пун животне филозофије. „Главни лик у роману осликава опште стање у друштву, не само на овим просторима, као одраз планетарног посрнућа...”

Ђукић је у свом богатом књижевном опусу, између осталог, објавио и монографску студију *Свјетлост над Стојчиновином; Пјеснички опус Јованке Стојчиновић Николић*. Из Ритешића код Добоја су поникли ауторкини корени и преци. Ово Ђукићево дело осветљава и краси богату песничку биографију Јованке Стојчиновић Николић. Поезија је Живот! Живот је поезија!

Избор љубавних песама Жељке Аврић, *Песма јој је друго име* сабира око педесет песама, из претходних шест књига, као и неколико нових песама. Песме су писане слободним и везаним стихом, као и у сонетној форми. У књизи се исказује љубав, вечита тема, не само према особи супротног пола, већ и према *Човеку уопште... Мале ствари... Велики загрљаји... Искрени људи...* Васкрсава свеколика љубав и нада у боље сутра.

У „огледалу” се прелама и казивање ауторке, о делу књижевника Обрена Ристића, *Часни сонети*. Ова књига, на неки начин, допуњује претходну књигу *Венац Творцу*. Сонети акцентују дело Творца, што представља богату трпезу духовног поднебесја. Песник је средиште те љубави и супстанца песме уздигнуте до самог врхунца.

Аналитички и студиозно приказан је роман Жарка Миленића, *Први у граду*. За роман каже да Миленић „наставља свој дјелокруг интересовања, проширујући га на личну и колективну свијест, те се на свој књижевно-реторички начин обрачунава са друштвеним неправдама, често не знајући исход ‚борбе’, јер је и сам статус појединца неизвјестан.” Радња романа се дешава у Граду, са описом стања живота *Придошлице*, након ратних збивања... Јованкина, елоквенција и речник одишу богатством описа детаља, истовремено апострофирајући *Придошлицу*, као главни лик романа.

„Пјеснички атеље Јелене Глишић”, доноси нам „слике” и риме у књизи песама за децу *Кад ја лупим шаком о сто*. Велика стваралачка енергија се прелива из стиха у стих, „тако да пјесма добија на музикалности и ритмичности, а сваки стих за себе носи симболику насталу од прве ријечи у стиху. На примјер: *Гладан гладни Гладнивоје / Лажан лажни Лажнивоје / Добар добри Добривоје...* Из стихова исијавају егзалтираност, ведрина и младалачки дух.

„Читати значи дешифровати симболе писаног говора, изговарати их и задржати у памћењу... Ненаметљиво прихватање речника и стила.” – Хелена Сакс.

Што више читамо, обогаћујемо сопствени израз. Ауторка се руководи и наглашавањем у свом литерарном изражавању, јер је за њу поезија највиши стваралачки чин, централно место „песничке егзистенције”, у којој је и сама душа песникање.

Својим врским тумачењем књижевног дела, Јованка, кроз своју рецензију, уноси свјетлост и топлину и у књигу Мирјане Штефаницки Антонић, *Књига о књигама – Рецензије и прикази*. Јованка записује: „Мирјана је књигу посветила брату Мирославу Штефаничком. У предговору књиге насловљеном „Именовање књижевних вредности”... Ова књига представља афирмативно, објективно написана штива из дубине моје душе, из визуре Песникање...”

без намере (...) критиковања и критизерства...” Исписујући своје импресије и запажања двије деценије (од 2000. до 2020. године). Књига садржи 422 странице у којој је објављено осамдесет четири текста, о нешто више од шездесет аутора, јер је о некима писала више пута.” Испод сваке рецензије или приказа се налази библиографска белешка.

„У дијалогу са временом”, или у дијалогу са критичарком, нашла се и књига песама Гордане Жеж Лазић, *Математика слободе*. Песме дугодометне и значајне у времену. Лирски субјекат је у дослуку са математичким „прорачуном”, кроз игру речи, у „метафори једног времена, јер се ради о односу пјесникиње наспрам стварног свијета”. Ризница стиховања је бескрајна. Верси еманирају поруке светлости, снаге, мудрости, вере, љубави, наде, радости... „Нека нам речи увек буду скупе, достојне речи с почетка света... Све наше књиге само су забележени тренуци на путовању кроз светлост. Колико људи у вечности има прилику да се потпише испод једног таквог тренутка? Колико благослов смо понели? И колику одговорност према свакој речи!” – пише Гордана Жеж Лазић.

Само привилеговани су понели благослов речи, призивајући и записујући мисли, диљем наше Васељене. Међу њима је и песникиња Гордана Жеж Лазић.

Помно ишчитавајући књигу, запазила сам да њен средишњи део припада карактеру праве студије о књизи Бојана (Војислава) Максимовића *Неко путује ноћас*, коју је постхумно приредио његов отац, академик Војислав Максимовић. Доминантне су теме: пролазности, смрти, отуђености, бола, запитаности... аутора који нас је најалост прерано напустио.

Рецензент, проф. др Душко Певуља се оглашава у уводном делу: „Јованка Стојчиновић Николић доказује да познаје поезију и прозу и есејистику, али да своје познавање умије да текстуално артикулише, најприје темељитом анализом, затим бираним примјерима којим поткрепљује своје аналитичке увиде, најзад и лијепо уобличеним судовима, без било каквих крајности и површних ефеката.”

У Уводном слову – Сусретања, на крају текста пише:

„Писала сам о људима и књигама ‚свога времена’, у нади да ће моја искра бачена на њихово дјело, свијетлити – искрити једнаким сјајем и послуже нас.” – навела је ауторка.

Остаће речи Јованке Стојчиновић Николић значајне у времену и после нас. Занавек ће светлети жишке критичких осврта у читалишту.

Сенахид НЕЗИРОВИЋ

ЧАРОВНОСТ КЊИЖЕВНОУМЕТНИЧКОГ ИЗРАЗА

(Јовица Ђурђић: „Агостина под кошћелом”, приче, Књижевни атеље,
„Ars Poetica”, Београд, 2023)

Десет уврштених приповедака хармонично је укомпоновано у књигу, под насловом *Агостина под кошћелом*, савременог српског писца Јовице Ђурђића остављају на читаоца утисак уверљивих, кохерентних творевина са хуманистичким порукама (бољег разумевања, толеранције и љубави.

Ако већ у првом прозном тексту „Кућа с душом”, сведочимо чемерно горкој судбини Лазара Палигорића, грађевинског инжењера – интелектуалца, повратника из далеке туђине („Aussie”, жаргонски назив за држављане Аустралије!), који се спасава бекством из „комунистичкога кокошињца”... „да се не врати све до сада, када су у земљи настале велике промене”, не знајући да је помало у заблуди, јер су људи остали исти, али са намером нечасног, ситношићарцијског прелетања из (једне) странке у (другу) странку, или из јата (кокошака) у јато (лабудова)... онда су и остале приче конципиране, у, готово, истом духу, мада, понекад и са знатним разликама!

На силецијски начин, професора биологије Антона, који ужива у даровима природе, три грубијана измлате у причи „Цветна ливада”!

„Голо време” је потресно сведочанство страдања непокорног писца књиге Василија Симоновића чији су отпор узалуд покушавали да сломе мучитељи комунистичког система и политике једноумља, на власти, почев од ослобођења 1945, преко 1948, и Титовог „НЕ” Стаљин(изм)у...

„Кошћела” представља антологијску причу и огледало је премошћавања различитости у језицима када срца и страст говоре.

„Милорад” је прича која изазива горчину због понављања судбине српског народа, који беше имао такав статус у Хрватској и СФРЈ, да би након злочиначких акција (геноцида) против цивилног становништва од стране бојовника и њихових потомака, скончао срећним завршетком – идентификацијом изгубљеног дечака!

„Снег” показује антифашисту Јовицу Ђурђића у свој његовој емпатији, лепој белини солидарисања са јеврејским народом, који беше осуђен да нестане у црном пројекту „Моја борба” А. Хитлера, јер осветљава допринос Руса и славне „Црвене армије” у ослобађању Европе и света од пошаста нацизма!

„Узалудни марш” се темељи на доста захтевном и бољем читању историје, фикционалном дијалогу официра, пуковника Вељковића и подофицира – наредника Шумадинца, да задатак војске није у расправљању с Одлукама Краља и Врховнога команданта, него у доследном спровођењу истих... Разумем: наређење-извршење!

„Време смокава” је предивна прича о младости чија се разуданост суспреже, док је „Крик” својеврсна мисија племенитог спасавања слабијег, без обзира на све последице! Сврставам их у приче које могу бити узор млађим приповедачима како се мора писати, с ентелехијом збивања.

Не заборавимо да је од свог изласка, на књижевну ветромину, поетским првенцем љупке синтагме: *Уснула девојка* (1974), коју беше запазио и мој бивши проф. др Шпиро Матијевић, (1943 – убијен у Тузли 1993), Јовица Ђурђић, на ненаметљив начин и стрпљиво градио свој књижевни углед. Млади песник његовог формата носио је у срцу и души комадић неба свога завичаја и разви(ја)о (се) у перјаницу савременог српског песништа у Хрватској и бившој Југославији, тако да би његов први критичар, а који га је препознао у мору (ондашњих) гласова, био поносан на његов рад и опус. Ову тврдњу поткрепљујем чињеницом да је добитник бројних еминентних награда; да је превођен на скоро све европске језике, као и кинески. Изабрана дела, објављена су му у 15 књига, 2020. године. Значајан је и као песник за децу. Име Јовице Ђурђића с одабраним текстовима је уврштено у многе антологије!

Протагонисти у причама импресионирају читаоца убедљивошћу дијалога и монолога, као функционалних елемената стила. Атмосфери тензичности у причама веома доприноси пишчево настојање да повећа занимљивост казивања наизменичним увођењем краћих и дугих реченица, односно ефектним завршецима. И како год су његове приче заслађене дозрелим плодовима Мајке Природе: смоквама, бадемима, те медом (са) мирисом липе и(ли) чајевима од лековитих трава, тако су и за читаоце праве (по)сластице бриљантна поређења или контрасти. Ипак, оно у чему се Јовица Ђурђић нарочито истакао су незаборавне дескрипције и описи, од којих, читаоцу застаје дах, пре свега, од лепоте причања. Чаробност књижевно-уметничког израза могао је постићи само мајстор свог „заната”, док је овако прелепе (врхунске) приче у књизи „Агостина под кошћелом”, умео да напише једино рођени *Песник* – Јовица Ђурђић! Несумњиво је, ова књига ће остати да траје и светли попут звезде у нашем делу књижевнога космоса.

Велимир КНЕЖЕВИЋ

ЂАВОЉЕ БРВНО

(Момир Вучинић: „Ђавоље брвно”, Чигоја штампа, Београд, 2025)

У књизи *Ђавоље брвно* Момир Вучинић, разложно и ненаметљиво, исказује готово сва својства своје поезике назначене у претходним делима, како у прози, у роману *Сноварица* и збиркама прича *Повратак у белину* и *Затварање круга*, тако и у поезији, у књизи *Лака ти ноћ*. Пре свега мислим на две, могло би се рећи, опсесивне тематско-мотивске равни у којима се аутор креће: завичај и детињство, а ту бих додао и оно што сам Вучинић у песми „Тражим реч” назива „Језички земљопис”.

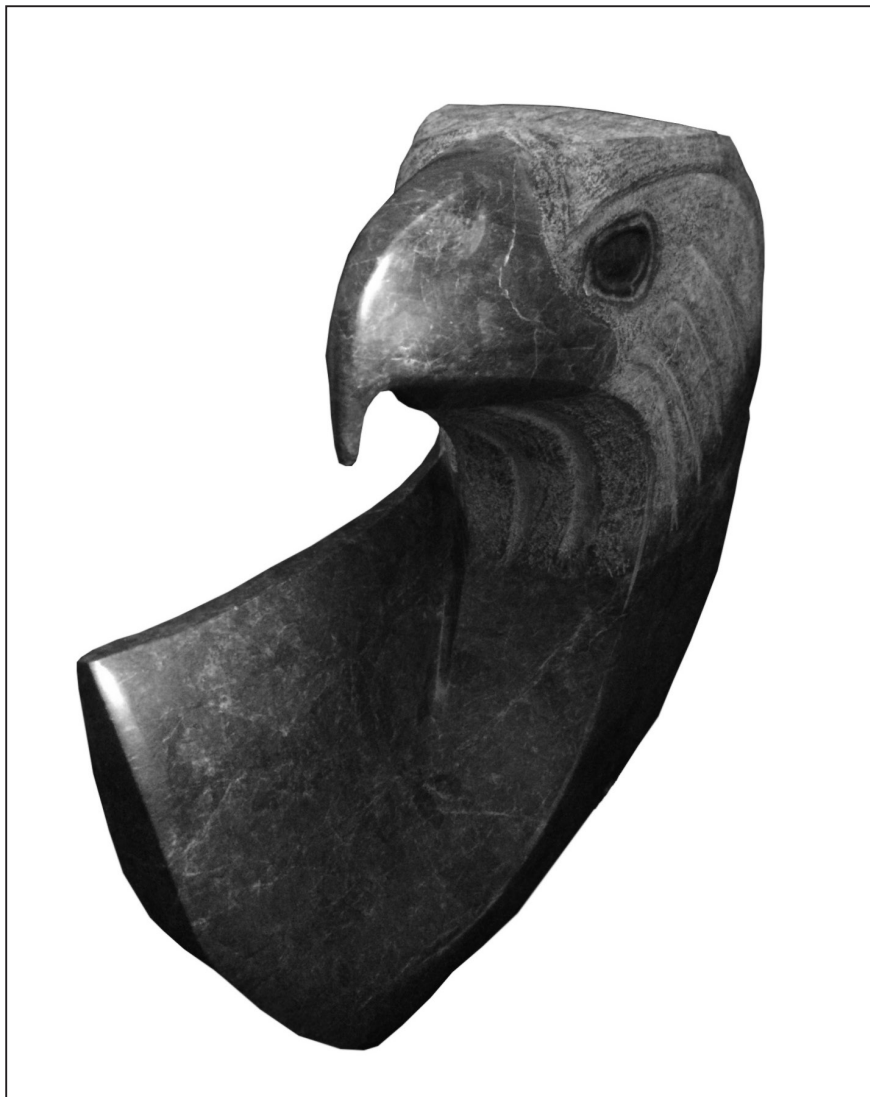
Књига је подељена на три циклуса „Свици у даљини” (претпоноћне песме), „Трагови сна” и „Са Свевића”. Заједно са насловом књиге већ имамо два топонима из песникове *постојбине речи* у врлетном Потарју. Поноћ, свици, трагови, сан, свевид и ђавоље брвно наговештавају да нас песник и овом књигом уводи у познату атмосферу булатовићевског типа; дијаболичну, утварну, гротескну и карневалску, али зато, на крају ће се испоставити, и катарзичну. На први поглед све је у овим песмама од чемера детињства у горштачком, готовом митском пределу Гостиловине. *Тамо је пустош, Мртви мир и тамо никога нема*. Ови стихови као да праве сценографију за некакве антејске дивове изникле на камениту тлу, црном као очева сенка. Густа асоцијативна мрежа сличних мотива увек се шири од једне речи да би се језички транспоновала на читав песнички свет овог аутора. Тема детињства и повратка, како у мелодију тако и у завичајну географију, присутна је готово у свакој песми. У овој књизи није тешко препознати гене песникове лектире, поменимо Вучинићеве исписнике и земљаке Драгомира Брајковића и Илију Лакушића, лиричност и дијаболичност, уз њих и читав низ писаца попут Радослава Братића, Риста Ратковића, Тамила Сијарића или Александра Леса Ивановића и Матије Бећковића, који су својом вером у језички завичај од свог географског завичаја одиста начинили повлашћени простор српске књижевности. Ту линију наставља и обогаћује и Вучинић, читавим својим делом, па и књигом *Ђавоље брвно*. Да се кроз језик ослобађа страх и излази из мрака потврђују стихови:

*Притајите се за виђела па крените по невиђелу
Без лучева и гласова
А из невиђела баните у расвит
(Руба Гашио)*

Момир Вучинић је песник алитерација, асонанци и контраста, како на језичко-стилском тако и на значењском плану. Богата лексика, често комбинована у неочекиваним спојевима чини ову поезију језички густом и звучном; ипак, местимично, предозорирана употреба архаизама доприноси утиску анахроности. Код Вучинића се дан и ноћ, ватра и лед, светлост и мрак никада не преплићу, али зато што песник пева управо са те границе, то је његово *свевиђе* и зато у његову лирску визуру улазе силе које се налазе и испод и изнад и здесна и слева. Једино што се у тој тачки меша и вртложи јесте свет живих и мртвих, јер у сећању и језику мртвих, ваљда, и нема и овај песник то добро зна.

Читав последњи циклус *Са Свевиђа*, заправо је мала лирска хроника, лирски извештај или инвентар, везан за најживописније ликове, догађаје и крајеве песниковог језичког детињства и завичаја. Дете у овом случају свакако јесте отац човека, прецизније дете је отац песника. Ту су, у песмама дужег даха, често на граници поеме, и земља Гостиловина и Свевиђе, али и Гојачке виле и локални оријинали Милан Шајов Медо, Руба Гашио, Орле Габел, Радош Караколац, ту је и глад, ту су и Секуле из Баната и Намастир Добриловина. Свевиђе је место повратка, а да би песник био песник повратка, он за неким местом мора да чезне, отуда у овој поезији једно снажно осећање изгнаности, које је пре свега лирска емиграција из једног света који је у другој половини прошлога века нестајао пред песниковим очима. То осећање одсуства из простора првих сензација, многим песмама ове збирке даје елегантан, али и аутоироничан тон, песник је свестан узалудности потуцања по белосветским Банатима. Даљине су у овој поезији зато премошћене једним јединим боровим деблом које је незнано како кнап углављено, као срасло, између две стене под којима је бездан, тај клиски пут од неколико корака и онај који га је направио они су које песник тражи. Свет светлости и мрака, Бога и ђавола у овој поезији дели управо неколико корака. Између мотива овде влада једна оксиморонска тензија и снажна антитеза, светови се секу и сударају стварајући магловити и језни амалгам. Ликови-утваре, свеједно да ли код Теразијске чесме или на Ђавољем брвну пред нама искрсавају као откинути са Тошковићевих цртежа и Дадових слика. Ипак, мотив јутра, свитања, расвита, сунца, светла, јасно је назначен, али не тако да би осветлио или оплеменио те утварне пределе и ликове, већ да би подвукао границу између сећања и сна, сна и јаве, Бога и ђавола или добра и зла. Песнику је интуитивно дато да сагледа и те пределе људског ума, и он то и чини, не интрвенишући у њима никаквим квазифилозофским, громопучателним стиховима, већ се пред тајном само скрушава имајући веру у језик и мелодију. Иако испеване слободним стихом, све песме ове књиге брује од лексичке густине, често тешким, опорим звуком, као напуклим. Песник

покушава да сведе рачун животних датости и илузија, онако како је то и једино могуће, кроз уметност и непоколебљиву веру да једино што остаје јесте језик, то мало ватре на рукама, поезија. Ово је књига чистих стихова једног песника који се јавља са висине својих година, те смирено влада фактуром стиха, мелодијом и речником и стога је са великим задовољством препоручујем читалачкој пажњи.

Скулптура *Орла у камену*, 15x11x12, 2020.

Јадранка БЈЕДОВ

СТИХОВЕЗИ ЗЛАТНИХ НИТИ СЛОВА ЉУБАВИ
(Биљана Марковић Михајловић, „Све било је музика“, СКОР,
Нови Сад, 2025)

Биљана Марковић Михајловић рођена је под Багдалом у Крушевцу, граду Лазаревом, некадашњој српској престоници. Она се моли кнегињи Милице, за спас свих српских светиња, за све свете српске земље. Моли се Јефимији, која је у молитве од злата слова вајала и саткала у стихове. Пева у славу првих пресветих песникиња и моли се да нас њихови стихови и аманети који су у записима остављени, сачувају. Она се обраћа и Богородици која нас штити својим Покровом „пресветим, сјајним и плавим”. Из песникињине душе, речи теку лако као жуборави бистри поток. Сливају се из душе као вода која је благо и извор живота. „Блажена ода Покрову Пресвете Богородице, сама се из душе слива”. Обраћа се и Светој Петки, Преподобној Мати Параскеви која се „...одрекла свог наследства и блага. / Имаће своје све, сиромасима дала”, казујући нам посредно једну велику истину коју често олако заборављамо, да смо на овај свет сви дошли голи и боси и да ћемо га такви и напустити. Не занемарујући материјално, потребно је да чувамо и негујемо пре свега своје духовно биће, као и да се увек и свуда сетимо својих слабијих и сиромашнијих ближњих и помажемо им онолико колико је то у нашој моћи. Песникиња Биљана Марковић Михајловић, ову књигу посвећује сенима свога оца који је њен узор. Она поштује његове речи у којима налази снажно упориште и преноси их потомцима: „Чврсто тло, метар око себе. Идентитет, понос и поштење”.

У јесен, лирска јунакиња осећа и зна да је све у природи као ритам универзума, „од семена до цвета, од суштине бујања и нестајања. Све има свој редослед, своју логику и свој алгоритам живота”. Моли се за спасење неба, шума и вода као и за добро у људима, како би и природа опстала. Ако уз Божју милост опстане добро у људима, спасиће се и природа.

Њено сећање на младост обојено је бојом наранце... „О младо јутро моје, зоро од младости ружичаста”. У јутру живота, у данима своје младости, она тражи утеху и уточиште. У младалачким

сновима налази животну снагу која се троши и осипа у исцрпљујућој борби са сивилом стварности. Биљанина поезија је пуна светлости и живописних боја, међу којима доминира златна. Ту су и мириси цвеха, природе, али и опојне ноте женских парфема, јер „бити жена је привилегија”. Сва четири годишња доба опевана су у свој својој лепоти и раскоши, а ту су и дечје радости, птице, снови... све то као контраст тамним вечерима, ветровима и бојама које се буђењем нагло мењају и постају сиве и нечисте.

Песникиња је свесна да је спас у молитви, у опраштању свима и свакоме, у захвалности Господу за дар мајчинства и рођење унука. Прво унуче добија на свој рођендан што доживљава као дар од Господа. Моли се за престанак ратова. Бог се стиди похлепних људи и шаље кише, громове, олује, земљотресе, вулкане. Срећа је у малим стварима, у малом парчету земље и плавом небеском пољу: „Боже, хвала за ову лепоту. / Хвала на здрављу у парчету земље / љубављу заливеној, задовољством блиста цела”.

Са годинама, лирска јунакиња је зрелија, има више разумевања за неке неухватљиве емоције кроз духовно сазревање. „Схватам да поразу нису пропасти, већ промисли Господа – искушење”. Љубав је са годинама мирнија, тиша, али стабилнија и сигурнија: „То више нису лептирићи, ишчекивања и немири, / али то је он – и прва јутарња кафа са млеком”. Она своју љубав носи у тишини између откуцаја, јер Љубав каже: „Не бој се док има загрљаја”. Ту је и сећање на прве младалачке љубави, чисте, драге, чедне које греју душу и после толико година, и заувек дубоко у њој опстају. Дотиче се и оних људи којих има свуда око нас, који забадају нос у туђе животе, воле да воде туђу бригу или контролишу друге: „Па кад вас ране, они се тад праве / да сте ви криви...”. У песми „Како је лепо бити глуп”, говори о данашњим људима који би да без муке, труда и школе дођу до високих положаја, о томе како школе називају *дебиланама*, о куповини диплома. Из песме „Бити срећан је избор”, сазнајемо да много тога зависи од нас самих. Тешке животне околности уче нас да у свему што нам се у животу дешава тражимо дубљи смисао и лепоту, па и у ономе што није пријатно: „Сетих се како су баш давно веома крупне пахуље / у једно зимско вече, играле плес белих лептира. Ја се озбиљно забринута враћала од лекара”/. Пала ми мисао: „Замисли, да ово ниси видела!”

У песми „Ако слобода проговори – слободом речи”, песникиња се пита: „Да ли сам заиста слободна?... Смем ли рећи истину – без страха, без последица?... А кад једном из мене провали, биће то олуја страшна, болна, али опасно искрена”. Реч може бити опасна и треба јој прилазити опрезно, а не олако. Колико тога задржавамо у себи, пред собом, пред другим људима? Колико неизговорене речи могу да буду терет, колико можемо да носимо у себи, а да то не остави последице? Колико смемо да кажемо другоме, а да то не повреди ни другу особу ни нас саме? Смемо ли да предуго задржавамо у себи грубе, сирове, прејаке речи и емоције, а да их благовремено не расвешћујемо како би их јасније чули и разумели, свеједно да ли долазе од нас самих или од других?

Своје осећање љубави према ближњима, животу, људима уопште, лепоти природе, према свему што је окружује и даје јој снагу да издржи и најтеже моменте, песникиња изражава лирским тоновима и расположењима која су веома блиска музици на шта указује и наслов ове интересантне песничке књиге *Све било је музика*.

Њен поетски узор је чувени композитор, песник и певач Арсен Дедић, чији су безвремени стихови и музика настали баш у време њеног детињства и младости. Још један доказ да сећања на доживљаје прожете лепотом и топлином, надахнуте искреним емоцијама, какви су могући у непатвореној свежини „јутра живота“, постају инспирација и опстају у нама као светлост и дар и после много година: „Сада бих била срећна / да осетим изнова да душа капље / са тоновима у песми некој“. Док из подсвести израња сећање на неостварену, искрену, младалачку љубав, лирска јунакиња нам поручује да је „најблиставија светлост заробљена у дубини тананих мисли, што као струне трепере, и као лаута изливају сетне тонове у подсвести душе“.

Дбло у камену, 15x11x29, 2013.

Љиљана ЂУРЂЕВИЋ Стојковић

КРОЗ ТЕОРИЈЕ ЗАБУНЕ

(Драгана Стојановић „Суви жиг”, Врачар, Београд, 2025)

Суви жиг, Драгане Стојановић чини се, приликом првог читања, не нуди ништа поетички неочекивано. Почиње пролошком „Друго сунце”, а завршава се епилошком песмом „Једном”. Збирка је подељена на још пет комплементарних целина „Размена”, „Црни круг”, „Домаћи и гости”, „Отварање капије”, „Посвећење”, а нашле су своје место и две програмске песме „Теорија забуне”, „Једном”.

Варамо се да Драгана Стојановић тешко излази из оквира оног „се” (тако „се” пише, тако „се” почиње, тако „се” истичу теме и повезују мотиви, развијају градијације, дискретно појачавају хиперболе, тако „се” саставља и закључује збирка), за чим песници вазда жуде. Онда помислимо да управо у тој „обичности” и ненаметљивости почиње оригиналан и трновит пут субјективног апсолута који се затомљено преображава и трза између могућих конотативних и денотативних равни.

Одсуство знакова интерпункције, такође – већ хиљаду пута виђено, у ритму уобичајеног дусања, безазлено нас, читаоце, гура у поноре лирске трансценденције, или тек назначене самоспознаје („Неопрезно / заробих се / настањена у оном изван мене”), а опет – сведени смо баш на најпотребније, а да нисмо ни следили упутства, нити смо мућкали тачке и запете пре употребе. Нисмо сигурни ни да ли лирски субјекат прича о себи или о ближњима пошто су доживљајне пројекције изгубиле смер у поетском бескрају, кад те поезија „нађе и снађе”, што доводи у питање сваку жанровску фиксацију, а поготову ону што би могла бити и љубавна и рефлексивна („Управо сада”, „Размена”, „Трен”, „Долазак”, „Страст”).

Поглавља ове песничке књиге су низови ониричких преображења, односно – катарзи лирског Ја. „Размена” предочава поетику везаних асоцијација док покрећу метафизичке еквиваленте у поетском контексту. Тако бивамо осуђени и на „Црни круг”, на вероватни безизлаз бројних варијација меланхолије и тихих анксиозности „у смраду сумпора”, где ће нам се кости растопити и „ништа неће остати за памћење”. Али – потом долазе „Домаћи и гости”, као антистетичко разбијање тамног обруча и извесна противтежа истом. Следи „Отварање капије”, посвећено вољенима, издвојеним из трена и вечности. Њихово „Посвећење” маскира ненаметљиве

дескрипције у двосмислености, деформиране фантазије и еманације пренесених значења.

Суви жиг постаје песничка графика, бесциљно утискивана у таласе свих мора, прождрљивости свих пламена и бахатости далеких цунамија, која опстаје или испод коже, или испод капака, у кости и у сржи, у нашем никада до краја изрецивом доживљају, сачувана у траговима и видљива само рођацима поезије.

Ако кренемо од „Другог сунца” и напакон стигнемо „Једном” до епилога, упашћемо у замке лирске дедукције. Поћи ћемо од ширина шареног, васколиког света и особене верзије неоверизма Драгане Стојановић. Сведочићемо како се лирски субјекат нехотично заплиће у инерције свакодневице и стварности. Читалачко путовање ће се чинити једноставније него што јесте јер ћемо, као преко колатералне добити, прелазити преко симбола, метафора, алегорија, инверзија, дијалога дуалности. Игре скривања и откривања биће и дечије и горко озбиљне у исти мах – „онда се свест растапа / у мирисну измаглицу / ствари постају неважне”. Не примећујемо трајно одсуство нити другог лица једине нити првог лица множине у песмама. И како то обично бива у поменутој поетичкој дедукцији, лирског субјекта чека искушење над искушењима – да се нетремице гледа у очи са расцепљеним собом, када нестане претходна сценографија обичног живота („Кружимо једно око другог / пресвлагачимо тела/ наши одбачени делићи / мешају се с ваздухом / удишемо једно друго / стопалима стајемо / у отисак другог стопала / на обући разносимо /туђе трагове / додирујемо што су други већ такли / размењујемо те додире”). Потом се идеја сваке песме разрађује кроз разнолике ситуације говорења и преиспитивања, а лирске и драмске дистинкције се поништавају у новоствореним антиномијама. Песме постају увек и затворени и отворени лични музеји, за које плаћамо и не плаћамо улазнице, са безбројним мистеријама, духовима, драгим сабластима и експонатима што никада не мирују, никада нису на свом месту („Повратак ка почетку”, „Отисак”, „Обред”). Померајући границу лирског себе и очекиваног, стапају се са неком далеком блиставошћу („Једном / кад пређем границу / заувек ћу те изгубити / и више нећу моћи да те вратим / ни да ти се вратим / отада ћу заувек / неумитно / покушавати / да померим границу”). Можемо окренути, опет, целу поетску „причу” уназад, можемо да је вратимо у субјективну ретроспекцију и протумачимо да се „сјај и беда” лирске, унутрашње, интроспективне драме прилагођава сликама и призорима из обичног живота, затим њиховим непребројивим комбинацијама и неуморним метаморфозама што се свакодневно догађају међу нама и међу вама.

И, на крају крајева, ни у последњој збирци *Суви жиг* Драгане Стојановић, као ни у њеној програмској песми „Теорија забуне”, ништа није као што беше и као што мишљасмо, а ипак смо задивљени сопственом сфингом: у кутији за брашно чува се шећер, а со је тамо где пише да је шећер и неминовно је да ћемо послонити кафу, што би могао бити и једини добитак свих прокоцканих животних радости овога света чију суштину углавном не схватамо. Док песме теку и трају, теку и трају, теку и трају, одељене од наших спознаја, стопљене са нашим слабостима.

Владимир УВАЛИН

*РАД СЕОСКИХ БИБЛИОТЕКА
И ЧИТАОНИЦА ВРБАСКОГ СРЕЗА 1954. ГОДИНЕ*

Народни одбор среза (НОС) Врбас настао је Одлуком Извршног већа НР Србије (ИО бр. 542) од 29. октобра 1954. године, којом је назив Среза кулског промењен у Срез врбаски, а седиште среза премештено из Куле у Врбас.¹ Подручје Среза врбаског сачињавају следеће општине: Бачко Добро Поље, Деспотово, Крушчић, Куцура, Липар, Руски Крстур, Савино Село и Црвенка и градске општине Кула и Врбас.

На основу података којима је располагао Библиотечки центар Војводине, јуни 1954. године, на територији Покрајине, која броји 404 места, било је 449 јавних библиотечких установа. Од овог броја 418 су сеоске, 21 среске књижнице и читаонице, а 10 су градске библиотеке, укључујући у овај број и Библиотеку Матице српске, која по свом карактеру прелази оквире градске библиотеке.²

У Библиотеци Матице српске у Новом Саду, 15. новембра 1954. године одржано је саветовање библиотекара и књижничара масовних библиотека у Војводини. У реферату Маре Стајић, инспектора Савета за просвету и културу Аутономне Покрајине Војводине (СПК АПВ),³

¹„Службени гласник НРС”, бр. 61, 27. 11. 1954.

²Мара Стајић, „Стање јавних библиотечких установа у Војводини”, у: Књижничар, бр. 9-10 (1954), 145. „Књижничар”, билтен Библиотечког центра АПВ, год. I, Св. 1, јануар-март 1952. до год. VII, бр. 27-28 (1958). Основни циљ му је био да се библиотекари упуте у библиотекарске послове и информишу о свим догађајима у струци. До 1956. излазио је тромесечно, док су последња два годишта објављена полугодишње. Поднаслов: од бр. 9-10 (1954) билтен Библиотечког центра НРС и АПВ; од бр. 11 (1954) билтен Библиотечког центра НРС и Покрајинског одбора Друштва библиотекара НРС за Војводину.

³Марта месеца 1954. укинут је Библиотечки центар Војводине. Са своја три, односно пет, службеника Библиотечки центар Србије није могао, ни поред најбоље воље, своју делатност да прошири на АП Војводину. Он је оставио да се питањима библиотека у Војводини позабави у 1955., утолико пре што је положај библиотека у Војводини знатно бољи од положаја библиотека

наводи се:

„[...] Иако у Војводини још увек понеко село нема своју библиотеку и читаоницу или оне само формално постоје, ипак са задовољством можемо констатовати да 1954. година представља прекретницу у раду великог броја наших библиотека и читаоница, поготово у погледу материјалног обезбеђења. [...] Све је већи број народних одбора општина и срезова који у библиотечким установама виде, после школе, најпримарнију просветну установу и настоје да јој са материјалне стране омогуће да она што пре таква и практично буде. У већем броју срезова сеоске библиотеке и читаонице су од ове године самосталне установе на буџету НОО. У овом погледу предњачи Потиски, Кикински и Врбаски срез. Резултат овога је бољи смештај ових установа и знатно повећање књижног фонда – дакле, побољшани материјални услови за рад. [...]”⁴

Укидањем Библиотечког центра АП Војводине извештајна служба је пренесена на СПК АПВ. Раније постојећи тромесечни извештаји су укинута, а уведен је годишњи извештај о раду библиотека и читаоница.

Да би годишњи извештај дао што потпунију слику рада библиотечких установа, требало је детаљно обрадити следећа питања:

1. Да ли библиотечка установа функционира као самостална или ради у оквиру неке организације или установе и које.

2. Има ли поред библиотеке и читаоницу.

3. Где је смештена и у колико просторија, како су просторије уређене. Да ли смештај одговара намени овакве установе.

4. Снабдевеност намештајем и другим потребним инвентаром.

5. Књижни фонд: величина и квалитет, повећање фонда у току 1954. године (ако је могуће упоредити приносу са 1953. годином), која врста литературе преовлађује у фонду, а у којој врсти фонда оскудева. Да ли фонд одговара потребама мештана и места и ко руководи набавком књига и часописа. У колико примерака се једно дело набавља и да ли је куповина књига равномерна преко целе године.

6. Које часописе прима библиотека и читаоница.

7. Ко обезбеђује материјална, а посебно новчана средства за рад (буџет НОО, СРЗ, ЗЗ, КПО, ССРН и други) и висина новчаних средстава у 1954. години. Овај податак требало је навести и за 1953. годину.

8. Број активних читалаца у току године (овај број треба да покаже колико је лица користило књижни фонд током 1954. године и по правилу треба да је мањи од броја прочитаних књига) и који је

у Србији и на Космету, па је у првом реду требало тамо помоћи. За рад са библиотекама у Војводини Центар се ослонио на инспектора за библиотеке у Савету за просвету и културу АП Војводине. Извештај о раду Библиотечког центра НР Србије у 1954. „Књижничар”, бр. 13-14/1955, 272.

⁴Мара Стајић, „О неким питањима из рада јавних библиотечких установа у Војводини”, у: Књижничар, билтен Библиотечког центра АПВ Нови Сад, бр. 13-14/1955, 296-297.

то проценат у односу на број становника у месту. Број читалаца – чланова библиотеке и читаонице, социјални по полу и узрасту.

9. Број прочитаних књига у току 1954. године; који писци и књиге се највише траже и читају; који слој читалаца највише чита.

10. Ко руководи радом библиотечке установе (управа или савет библиотеке, управа КПД, итд), састав и квалитет управе, односно савета библиотеке и читаонице; којим питањима се руководеће тело бавило у току 1954. године, које облике масивног културно-просветног рада је оно користило ради популарисања књижног фонда у целини или појединог дела, писца (књижевне вечери, приказа књига, дискусије о највише читаном писцу или делу, дискусије о актуелним темама из најразличитијих области са изложбом пригодне литературе из књижног фонда, часова читања и причања за најмлађе, предавања); који се видови техничке пропаганде користе (списак најновијих дела, списак најквалитетнијих дела, диспозитив, табло са најлепшим омотима новонабављених дела, тематике и сталне изложбе књига итд); да ли је управа односно савет библиотеке и читаонице координирала рад са постојећим институцијама у месту и којима (школа, женска друштва, ССРН, НОО, СРЗ, здравственом станицом и др).

11. Име и презиме књижничара, школска квалификација, да ли је стручно оспособљен за овај позив, да ли му је то стално занимање, да ли је за овај посао плаћен односно хонорисан и висина плате односно хонора.

12. Какве евиденције постоје (инвентар књига, картотека књига – азбучна, стручна, картон књиге, картон читаоца и друго) и како се оне воде.⁵

13. Има ли радио апарат и како се он користи.

Годишњим извештајем требало је појединачно обухватити све јавне библиотеке, школске и синдикалне, а посебно дати оцену Савета за просвету и културу НОО о стању библиотекарства на подручној територији. Исти се морао доставити најкасније до 20. јануара 1955. године.⁶

Овде су дати извештаји библиотека и читаоница на територији НОО Бачко Добро Поље, Куцура, Савино Село, Црвенка, Крушчић, Липар, Руски Крстур и Деспотово, који су крајем 1954. године у саставу НОС Врбас, по траженим питањима.

Бачко Добро Поље

1. Библиотека као установа фунгира као самостална установа на буџету НОО.

2. У истој згради поред библиотеке, у посебној просторији,

⁵Новосновани Библиотечки центар АПВ чији је задатак био да помогне изградњу библиотечке мреже, штампао је обрасце: инвентара, картона књиге, картона читаоца, чланске карте и тромесечног извештаја. „Књижничар”, Св. 1, јануар-март 1952, 5.

⁶Историјски архив града Новог Сада, Ф. 474 Народни одбор срза Врбас, у даљем тексту: ИАГНС, Ф. 474, К 118, бр. 5382, види: Акт Савета за просвету и културу АПВ, бр. 2240, 9. 12. 1954.

смештена је и читаоница.

3. Библиотека са читаоницом смештена је у две просторије, доста уређене са потребним намештајем, који углавном одговара.

4. Библиотека је углавном снабдевена потребним инвентаром.

5. Број књига у библиотеци је 1.083, од тога су у току године набављене 134 књиге. Углавном преовлађују књиге белетристике, а има један део политичких и пољопривредних приручника.

6. Набавком књига руководи библиотекарски одбор. Има појединих књига које су набављене у више примерака, тако да има укупно 410 дела. Куповина књига није равномерна преко целе године јер библиотека није имала своју рачунску књижицу, те је набавка зависила од дотације. Библиотека прима пет часописа и то: „Летопис Матице српске”, „Сусрети”,⁷ „Књижник”, „Пољопривреда Војводине”, и „Наша стварност”.

7. Библиотека је на буџету НОО. За прошлу годину дато је 150.000 динара, а у овој години (1955) планирано је 200.000 динара. У прошлој години добила је 200.000 динара од Народног одбора среза.

8. Број сталних чланова је 227, а број читалаца у прошлој години био је 435. Треба напоменути да је ово после реорганизације, јер је раније читаоница припадала сељачкој радној задрузи (СРЗ). СРЗ „Маршал Тито” помогла је библиотеку са 120.000 динара.⁸

9. Број прочитаних књига је 4.549. Од тога је највише прочитано литерарних дела потребних за школску лектуру, с обзиром да је највећи број читалаца средњошколска омладина.

10. Библиотеком руководи Одбор од три члана. Библиотека има сталног библиотекара, који је плаћен од стране НОО. Књиге се популаришу тако да су увек истакнути спискови појединих дела, па читаоци имају преглед књига. Друге форме нису коришћене.

11. Читаоницом руководи књижник Радe Церовић са основном школом и једним разредом гимназије. То му је стално занимање са месечном платом од 8.000 динара, с тим што исте просторије одржава.

12. Уведена је евиденција по најновијим правилима за вођење библиотеке.

13. Има реадно апарат и стално се користи.

Сем месне библиотеке постоји школска библиотека са укупно 683 књиге, која углавном служи за потребе школе. Ова библиотека је сређена. Њоме руководи Марта Ракић, наставница српског језика у Осмогодишњој школи „Вук Караџић” у Бачком Добром Пољу. Ова библиотека се налази на буџету школе.

Савет сматра да је библиотекарство у месту донекле решено, мада има мали књижни фонд. У идућој години, а поготово после дотације НОС-а од 200.000 динара, овај ће се фонд побољшати.⁹

⁷„Сусрети”: часопис за књижевност и културу, Цетиње (1953-1962)

⁸„Књижник”, бр. 9-10 (1954), 148.

⁹ИАГНС, Ф. 474, К 118, бр. 5382, види Акт Осмогодишње школе Бачко Добро Поље, бр. 118, 3. 2. 1955.

Земљорадничка читаоница Куцура

1. Библиотека је самостална установа, на буџету НОО Куцура.
2. Читаоница је заједно са библиотеком, има једну просторију.
3. Смештена је у приватној кући. Просторија је намењена и уређена према прописима где су заједно читаоница и библиотека.¹⁰
4. Намештај сопствени читаоница нема, него је узет под кирију.
5. Књижни фонд је добар, књиге су распоређене према садржају и то: романа 328, научне књиге 95, пољопривредне 54, позоришне 40, сточарске 43 и воћарске 36.
6. Читаоница прима часописе: „Јутро”, „Одбрана”, „Триста чуда”, „Пољопривреда Војводине”, „Књижничар”, а од листова: „НИН”, „Руске слово” и „Дневник”.
7. Књижница је на буџету НОО-е. Прима повремену помоћ од организација и установа у месту.
8. Читаоница има 180 активних читалаца.
9. Број прочитаних књига 1.723. Највише се читају књиге: „Далеко је сунце” Д. Ћосића, „Нисам био сам” Д. Симића, „Робин Худ” Ц. Финмора, „Сеоска учитељица” С. Ранковића, „Пролом” Б. Топића.
10. Радом читаонице руководи управа читаонице са: председником, секретаром, благајником и Контролним одбором. За пропаганду управа читаонице се користила разгласном станицом, реонским конференцијама, изложбом књига и преко ученика осмогодишње школе.
11. Књижничар је Харди Микола, учитељ, са учитељском дипломом. Исти за посао није плаћен, повремено је награђиван према одлукама Управног одбора.
12. У читаоници се воде следеће књиге: инвентар књига, картотека чланова са легитимацијама, књига примања и враћања књига, књига уписаних чланова, књига благајне, рачунска књига код банке и књига за чланарину.
13. Радио апарат није имала.¹¹

¹⁰На седници НОО Куцура 24. 3 1955. по извештају о раду СПК НОО Куцура, донет је Закључак - Пронаћи могућност за проширење просторије за читаоницу у Куцури. Исто, К 122, бр. 4091/55. Из извештаја СПК НОС Врбас о народним библиотекама у врбаском срезу за 1955. који је упућен СПК АПВ, сазнајемо - У Куцури постоји српска и мађарска библиотека, која је и од раније радила заједнички. Библиотекар је учитељ, који добровољно ради у библиотеци. Скоро је премештена у нове просторије и налази се заједно са читаоном. Читаоница има 20 седишта. Библиотека има око 170 чланова, и књижни фонд од 360 наслова. Поред ученика, ову библиотеку користи већим делом сеоска омладина. Помоћ од 150.000 динара коју су добили од НОС Врбас утрошили су за намештај и нове књиге. Редовно узимају нова издања. У читаоници примају дневну штампу и илустроване листове. Исто, К 124, бр. 6641/55.

¹¹Исто, К 118, бр. 5382, види Акт Земљорадничке читаонице Куцура, бр. 1/55, 20. 1. 1955.

Библиотека и читаоница Савино Село

1. Библиотека и читаоница функционирају као самосталне установе са редовно бираним својим одбором за сваку календарску годину од 1953. године.

2. Упоредо са библиотеком постоји и ради једна читаоница са заједничким УО, и има своју посебну просторију поред библиотеке.

3. Библиотека и читаоница смештене су у две просторије у Главној улици у самом центру, где је раније био Народни одбор општине. Просторије су сређене и у потпуности одговарају намени. Поред ове две постоји још једна просторија, која се користи за шах. Уколико у будућности потребе буду захтевале има још просторија за проширење библиотеке и читаонице. Тренутно постојеће просторије у потпуности задовољавају потребе ове установе.

4. Библиотека је снабдевена потребним инвентаром. Потребан је још један орман за књиге, који ће бити набављен у току ове буџетске године. Средстава су планирана и биће одобрена. Читаоници је потребно још тридесетак столица и оне ће бити набављене у наредном времену. У ствари читаоница и сада располаже најнеопходнијим бројем столица, али су оне у прилично лошем стању и потребно их је заменити. Столова има довољан број. Просторије се редовно загревају.

5. Библиотека тренутно располаже са 1.297 књига. Од тога броја око триста комада су наслеђене из првих дана када је СРЗ била основала библиотеку и својом тематиком не интересују садашње чланство и уопште се не читају. То су махом књиге и брошуре политичког садржаја, тада актуелног, које су временом изгубиле свој значај и актуелност. Осталих хиљаду комада књига су набављене углавном упоредо са развијањем библиотеке и њеног деловања и углавном одговарају потребама и укусу читалаца. Превлађује савремена белетристика (више страна но домаћа) јер се више штампа и потребно је комплетирати дела домаћих писаца, али се и то редовно чини у оквиру постојећих могућности и услова. У последњем кварталу 1954. године задовољене су углавном и потребе у дечјој литератури са којом је библиотека све до тада прилично оскудевала. Десет одсто од ових 1.000 књига су пољопривредне, али се оне врло мало користе, јер још није развијен интерес за читањем ових књига. Популарне стручне и научне литературе има у врло малом броју, али тај број за сада задовољава интерес читалаца у том погледу. Упоредо са интересовањем и захтевима читалаца врши се повремено набавка појединих књига популарно-научне садржине. Политичка литература и публицистика овде се мало користи и не постоји интерес за њом. Једном речју, будући да су књиге набављене према жељама чланова, највећи део одговара захтевима читалаца, те се равноправно користи. Највећи интерес код почетника читалалаца постоји за народном књижевношћу, Његошевим делима и делима савремених домаћих писаца. Међутим, највећи број читалаца чита популарну савремену прозу, како домаћу, тако исто и страну. То је углавном омладина. Дела се набављају већим делом у једном примерку, а она дела за које постоји веће интересовање набављају се у два, три па и више

примерака. Ово је био случај, на пример, са народним приповеткама, песмама, романима Добрице Ћосића, Бранка Ћопића, Михајла Јалића и др. Роман „Далеко је сунце” библиотека је имала у пет примерака и стално је био на читању, а слично томе и неке друге књиге. Добар део читалаца, нарочито женске омладине и омладине ван школе, траже и лаку белетристику помало сумњиве уметничке вредности, бизарну и фриловану по садржини, разне романе према којима су снимљени понеки филмови, углавном забавног карактера. Управа је набављала и такве књиге, у извесном броју, да задовољи свакодневне захтеве и тих читалаца, али се стално настоји да се њихов интерес усмери на озбиљнију уметничку литературу.

6. Библиотека и читаоница је у току 1954. године била претплаћена на следеће часописе: „Наша стварност”, „Комунист”, „Пољопривреда Војводине”, „Наука и техника”, „Република” (Загреб), „Наша школа” (Сарајево), „Осврти”, „Књижничар”, „Свет технике”, „Наука и природа”.

7. Набавком књига и часописа руководи углавном наставник српског језика у осмогодишњој школи, који је уједно и члан управе библиотеке и читаонице. Куповина књига се врши равномерно током целе године, упоредо са издавачком делатношћу и тако се стално задовољавају најнужније потребе. Како библиотека тренутно није располагала новчаним средствима за набавку књига, узимала је исте путем јемства НОО на кредит, и на тај начин обезбеђивала својим читаоцима сталну принову књижног фонда.

8. Читалаца књига било је 253. Овај број био је и већи, али библиотека не располаже подацима колико је лица узимало и читало књиге у кући и читаоници. У току 1955. године настојаће се да се и овај број прати и среди. Од укупног броја становништва села пет процената је читало књиге из библиотеке не узимајући у обзир наведене случајеве. Ако се и то узме у обзир проценат је нешто већи, отприлике 7-8 процената, што је за сада још увек прилично мали проценат. Делимично је на такво стање утицала и чланска обавеза која је годишње износила 140 динара, а 1955. године 20 динара. Резултати се већ виде за протеклих 15 дана јануара месеца. Док је за 15 дана у јануару 1954. године било уписано свега 25 нових чланова, за исти период, јануара 1955. године уписано је преко 150 чланова, дакле 600 одсто више, ако се прво стање узме као 100 процената.

Од 284 члана библиотеке и читаонице 253 члана читали су књиге, и сви су читали штампу и часописе у читаоници. Просечно је дневно похађало читаоницу око 30 чланова. Од укупног броја читалаца, 75 процената је школска и сеоска омадина (ван школе), а од сталих 25 процената 10 посто су службеници, пет посто жене и остатак од 10 посто земљорадници и радници (одрасли). У почетку 1955. године уочава се нагли пораст чланова библиотеке, нарочито земљорадника (сељака) одраслих лица, којих је раније било врло мали број. Разлог овоме је појачана агитација у том правцу, набавка нових књига у већем броју, а великим делом и снижење чланских обавеза, тако да се очекује да ће у 1955. години бити 500-600 чланова библиотеке и читаонице.

9. У току 1954. године прочитано је 3.275 књига, не узимајући у обзир број наведен под тачком 8. Под тачком 5. договорено је већ које књиге и од којих писаца се највише траже и читају. То је углавном народна књижевност, Његошева дела, савремена проза из НОБ (Лалић, Ћосић, Ћопић и други) и страна забавна белетристика, као и омалдинска књижевност - дела Карла Маја, Купера, Лондона итд. Највише чита омладина, како школска тако и она ван школе.

10. Радом библиотеке руководи УО од седам чланова у који се налази три просветна радника (два учитеља и један наставник српског језика у осмогодишњој школи) и четири виђенија члана - три службеника и један земљорадник, који се нарочито интересује за рад ове установе. Управа се у току године оријентисала највише на смештај библиотеке и читаонице у одговарајуће просторије, које није имала и за набавку инвентара и попуњу књижног фонда. У томе се прилично успело. У циљу популарисања књижног фонда није било неког систематског рада, осим редовне набавке нових књига и њиховог излагања. Одржана је једна изложба књига и два предавања за популаризацију наше народне књижевности. Приказа књига, читалачких вечери, часова, предавања и сличног рада није било, пошто библиотека није имала ни одговарајуће просторије, а помало је тај рад био и занемарен и стављен у други план, тако да се преко тога прелазило. У току наредне године предузеће се потребне мере да тај рад заживи. Између управе библиотеке и читаонице и школе, НОО, ССРН, СРЗ и других организација постоји стална координација и разумевање тако да није било нарочитих сметњи за рад библиотеке и читаонице.

11. Књижничар Милорад Губеринић има завршену осмогодишњу школу и дужим радом у библиотеци прилично је оспособљен за рад у њој и углавном задовољава на овом послу уз помоћ претходног књижничара, члана управе и наставника српског језика у школи. Ово му је главно, али не и стално занимање. Младић је врло заинтересован за овај рад, савестан и уредан, и што је главно много чита и воли свој посао. Биће нам врло тешко наћи одговарајућу замену кад он, у току наредне године, оде у војску. Именовани је у току 1954. године радио дневно 4-5 часова и за тај рад био је хонорисан са 3.000 динара месечно, а за 1955. годину предвиђен му је хонорар од 6.000 динара за седмочасовно радно време.

12. Библиотека располаже са свим потребним и прописаним евиденцијама за библиотеке и све се уредно воде. Једино нема стручну картотеку књига ни азбучни списак. Азбучни списак књига (поред каталога који постоји на картонима) биће направљен у најскорије време.

13. Читаоница располаже радио апаратом који се редовно користи за емисије народне музике, вести и радио дневник. Апарат је већ дотрајао и планирана је набавка новог, уколико НОО одобри потребна средства. У потпису Петар Муселиновић, пред, УО.¹²

¹²Петар Муселиновић (Славонска Ораховица, 1920 - ?), наставник српског и руског језика. Звање наставника приправника у Осмогодишњој школи у

Црвенка

На територији НОО Црвенка постоје три библиотеке и то: при месном Синдикалном већу,¹³ Синдикалној подружници Фабрике шећера и шпиритуса и Мађарском културном друштву „Јожеф Атила”.

1. Ниједна од ових библиотека не фунгира самостално, него све раде у оквиру горе наведених организација.

2. Поред библиотека имају своје читаонице, осим код Друштва „Јожеф Атила”.

3. Библиотека у оквиру Синдикалног већа смештена је у две просторије. Исте су уређене према могућностима и одговарају намени у овој фази овакве установе. Библиотека при Синдикалној подружници Фабрике шећера и шпиритуса смештена је у једној просторији (соби) и не одговара намени овакве установе, мада је хигијенски сређена. Значи, истој треба већа просторија-е, а што је предвиђено да се реши у 1955. години. Библиотека која ради у оквиру Друштва „Јожеф Атила” такође је смештена у једној просторији и не одговара намени овакве установе. И за њу би требало обезбедити већу просторију-е.

4. Читаоница при месном Синдикалном већу снабдевена је са потребним намештајем, док књијници недостаје намештај, а највише ормана за књиге. Исти је случај и са намештајем при читаоници Синдикалне подружнице Фабрике шећера и шпиритуса који је дотрајао, а за библиотеку је потребно набавити још ормана за књиге и другог инвентара.

5. У књижном фонду библиотеке при Синдикалном већу је 682 књијних наслова. Квалитет књига је врло добар. Заступљена су скоро сва издања за последње две године. У току прошле као и ове године фонд је повећан за 330 књига, од тога у 1954. набављено је 119, а почетком 1955. године 231. У фонду преовлађује белетристика, а политика је слабије заступљена. Фонд одговара потребама мештана по квалитету, само треба да се вишеструко повећа како би се попунила празнина. Набавком књига руководи УО месног Синдикалног већа преко свог члана УО. Дела се набављају у једном примерку, а ако је интересовање читалаца веће онда се набавља и више примерака.

Савином Селу стекао је Решењем ГИО НСАПВ, бр. 13144 од 15. 9. 1950. и Решењем НОС Кула бр. 18513. Стручни државни испит полагао је 18-23. 4. 1956. на ВПШ Нови Сад, диплома бр. 121 од 26. 4. 1956. Исто, К 140, бр. 11454/56.

¹³Буџетом библиотеке и читаонице при месном Синдикалном већу за 1955. планирана је сума од 314.880 динара. У овај износ су планирани издаци за куповину нових књига, трошкови одржавања (огрев, осветљење, надокнада службенику задуженом за рад исте). Због немогућности да обезбеди та средства месно Синдикално веће обратило се НОО Црвенка. НОО Црвенка 22. 8. 1955. приликом разматрања овог захтева, донео је одлуку да се месном Синдикалном већу дозначи 200.000 динара, на име издржавања библиотеке и читонице. С тим кад буде у могућности НОО ће дотирати још средстава. Исто, К 128, бр. 575/55.

Куповина књига није равномерна преко целе године, него се књиге набављају према расположивим кредитима.

Књижни фонд библиотеке при Синдикалној подружници Фабрике шећера и шпиритуса састоји се од 1.832 књиге. Квалитет књига је добар. На српском језику има 1.624, а на мађарском језику 208 књига. У току 1954. године књижни фонд је повећан за 75 књига. У фонду преовлађују дела страних и домаћих класичара, романи, приповетке, песме, путописи итд. углавном белетристике што за сада одговара потребама мештана односно колектива. Није довољно заступљена литература најновијих издања. Са набавком књига и часописа руководи Синдикална подружница. Куповина књига није равномерна преко целе године и зависи од расположивих средстава. Књижни фонд при Друштву „Јожеф Атила” не постоји. Књиге које имају добили су на поклон или купили када је Друштво имало могућности. Књиге набавља књижничар у заједници са УО Друштва.

6. Библиотека и књижница при месном Синдикалном већу и књижница при Друштву „Јожеф Атила” не прима ниједан часопис. Читаоница при Синдикалној подружници Фабрике шећера и шпиритуса прима следећу штампу и часописе: „Борба”, „Политика”, „Дневник”, „Мађар Со”, „Народна армија”, „Радник”, „Рад”, „Омладина”, „НИН”, „Вјесник”, „Наша сцена”, „Спорт”, „Фудбал”, „Дуга”, „Кепес ујисаг”, „Политикин забавник”, „Јеж”, „Керемпух” и „Опсајд”.

7. Материјална и новчана средства за библиотеку и читаоницу при месном Синдикалном већу обезбеђује само месно Синдикално веће у свом буџету. Предвиђена новчана средства у 1954. износила су 50.000 динара, а у 1955. години 100.000 динара. Новчана и материјална средства при Синдикалној подружници Фабрике шећера и шпиритуса обезбеђује сама Синди-кална подружница.

Библиотека при Друштву „Јожеф Атила” током 1954. године набавила је књиге у вредности од 1.200 динара, које је обезбедило Друштво. У 1955. години, до слања извештаја (априла месеца), Друштво је обезбедило 20.000 динара, од чега је утрошено 10.000 динара, а ресто се није могло утрошити пошто није било књига.

8. Број активних читалаца у току 1954. године – Читаоница при Синдикалном већу 259, што чини 2,5% од укупног броја становника у месту. Читаоци по полу: 149 мушких и 110 женских. Социјални састав: радника 46, службеника 76, ученика 116, земљорадника седам и домаћица 14. Читаоница при Друштву „Јожеф Атила” има свега 166 читалаца, све омладина. Најмањи број читалаца јесте из редова жена домаћица. Социјални састав читалаца-све радници. Од укупног уписаних чланова 70% су стални читаоци књига. По социјалном саставу највише посетилаца има из реда радника. Број чланова читалаца при Синдикалној подружници Фабрике шећера и шпиритуса износи 300, од тог броја 98 су активни и редовни читаоци. Према проценту од овог броја: радника је 55%, службеника 25% и 20% ученика; мушки пол 70%, а женски 30%.

9. У току 1954. године у свим читаоницама прочитане су 4.562 књиге. Највише су се тражили писци: А. Дима, Ж. Верн, К. Мај, Ремарк,

Карацић, Д. Тосић, А. Давичо, И. Андрић, Е. Зола, Балзак, Тургенев, Толстој, Синко, Дебрецин, Јокаи, Миксат. Највише читају ученици и радници. Врло се ретко чита стручна и политичка литература. Од књига читају се „Гроф монте Кристо“, „Три мускетара“, „Винету“, „Кожна чарапа“, „Корени“, „Песма“, народне песме, „Далеко је сунце“, „Прохујало са вихором“, „Нана“, „Рат и мир“, „Мадам Бовари“, „Пролетње воде“ итд.

10. Радом библиотеке и читаонице руководи УО у чијем се оквиру и налазе библиотеке и читаонице. Састав и квалитет Одбора је добар. Он се у току године бавио набавком књига, допуном инвентара и попуњавањем читаонице већим бројем листова. Поред тога и изналажењем нових форми рада, како би се привукао нови број читалаца. У погледу популарисања књига, одржана је једна изложба књига, која није потпуно успела, пошто је исту посетило врло мало становника. У 1955. години предвиђено је одржавање књижевних вечери и дискусија о прочитаним делима. Поред тога установиће се стална изложба омота нових књига. Што се тиче координације рада са осталим институцијама у месту није много учињено.

11. Стручног књижничара нема ниједна библиотека, него тај посао обављају учитељице, пензионери, радници. Код месног Синдикалног већа руководе учитељице, код Фабрике шећера и шпиритуса Стеван Ширмер, који има велику матуру и двогодишњу трговачку академију са завршним испитом. Код Друштва „Јожеф Атила“ књижничар је Андраш Петраш, радник. За обављање овог посла хонорар прима књижничар Стеван Ширмер, месечно 3.000 динара, док остали овај посао обављају на добровољној бази.

12. У библиотекама постоји следећа евиденција: инвентар књига, картотека књига, индекс књига, картон књига, картон читалаца.

13. Радио апарат има само библиотека и читаоница при Синдикалном већу.¹⁴

Крушчић

1. Књижница и читаоница у Крушчићу је при НОО, те је као таква финансирана из буџета НОО Крушчић.

¹⁴Исто, К 118, бр. 5382, види Акт НОО Црвенка, бр. 258/55, 6. 4. 1955. Из извештаја СПК НОС Врбас о народним библиотекама у врбаском срезу за 1955. годину, а који је упућен СПК АПВ, сазнајемо: „У Црвенки библиотека и читаоница броје 250 чланова и 605 књига. Бригу о овој културној установи води Синдикално веће. Библиотека нема посебан одбор. Библиотеку издржавају Синдикално веће и Општински одбор. У буџету је планирано 200.000 динара. Ово је једина библиотека у НОС Врбас, која је на бризи синдиката. Библиотекара плаћа Синдикално веће и он је без довољне стручне спреме. У дискусији за спајање са мађарском библиотеком наилази се на разумевање и фузија ће се вероватно у најскорије време извршити. Поред ове библиотеке постоји библиотека у Фабрици шећера, заједно са читаоцима. У ранијим дискусијама било је предлога да се споје библиотека места и шећеране, али се наишло на отпор код шећеране, те је питање још и данас нерешено“. Исто, К 124, бр. 6641/55.

2. Поред књижнице постоји и читаоница.

3. Књижница је смештена у Задружном дому и поседује две просторије, које су доста добро уређене. Унутрашњи и спољни изглед одговара намени ове установе, по нашој оцени доста добро. У последње време се осећа потреба за већим просторијама услед наглог пораста читалаца и посетилаца читаонице и књижнице, због повећања броја књига.

4. Књижница тренутно располаже са одређеним намештајем и осталим инвентаром, с обзиром на број просторија. Међутим, са повећањем броја просторија, тада би била оскудица за намештајем. Оскудевало се у орманима за правилан и практичан смештај књига и часописа, пошто се број књига прилично повећао.

5. Књижница располаже са 787 књига. Скоро читав књижни фонд су најновија издања и доброг квалитета. При набавци књига водило се рачуна да се купе оне књиге које ће најбоље послужити за бољи и успешнији рад књижнице и читаонице и чиме би се привукла пажња маса за што шире и масовније учешће у читању књига.

У току 1954. године набављено је 540 књига, док је у току 1953. године набављено свега 97 књига. Из овог се види да је развијању културно-просветног рада поклоњена велика пажња. У књижном фонду прво место заузима белетристика. Што се тиче питања - Да ли фонд задовољава потребе места, одговорено је - прилично задовољава. Набавком књига и часописа руководи СПК НОО. Књиге се набављају према могућностима НОО, тј. набављају се равномерно преко целе године. Књижна дела се купују у једном примерку.

6. Књижница и читаоница прима следеће часописе и листове: „Комунист”, „Наша стварност”, „Јутро”, „Пољопривреда Војводине”, „Здравље”, „Дуга”, „Међународна политика”, „8.300 чуда”.

7. Материјална и финансијска средства обезбеђује НОО. Новчана средства за 1954. годину износила су 200.000, а за 1955. годину планиран је износ од 100.000 динара.

8. У току 1954. године било је 149 активних читалаца, што износи 8% од укупног броја становника Црвенке. Сви читаоци су чланови библиотеке, којих има 153. Од тог броја је радника осам, сељака 39, ученика 81, службеника 21 и осталих четири. По узрасту и полу број читалаца је: до 15 година 50 (12 жена), од 15 до 20 година 48 (13), од 20 до 30 година 39 (11), од 30 до 40 година 11 (три) и преко 40 година пет (једна).

9. У току године прочитано је 915 књига, највећим делом забавне литературе и белетристике. Она се и највише тражи. Највише чита школска омладина.

10. Радом библиотеке руководи УО од пет чланова, од којих су четири просветна радника. Масовне форме културно-просветног рада у оквиру библиотеке у току 1954. године нису коришћене. Међутим, одржана су нека предавања о значају књиге на Народном универзитету у месту.

11. Руководилац библиотеке, тј. књижнице је Драго Влаховић, са четири разреда основне школе. Стручно није оспособљен, али послове књижничара обавља са успехом. То му је стално занимање уз

уговор, са платом од 7.200 динара месечно.

12. У читаоници односно библиотеци се воде: инвентар књига, књижни картон и картони читалаца, који се уредно воде.

13. У читаоници постоји радио апарат, који се доста користи.¹⁵

Липар

Библиотека и читаоница у Липару самостално је почела да ради од реорганизације, тј. од поновног оснивања, јануара 1954. године. Поред библиотеке ради и читаоница, основана у исто време. Књиге се издају на позајмицу члановима читаонице, који су истовремено и чланови библиотеке. Плаћају само годишњу уписнину у износу од 30 динара. И библиотека и читаоница су смештене у просторијама Дома културе. Читаоница је смештена у просторији грађену за ту намену још пре рата, а библиотека у једној малој просторији Дома. Просторија за читаоницу је врло добро уређена. Инвентар и намештај су врло слаби и недовољни. Планира се, уколико за то буде могућности, да се инвентар и намештај употпуни.

У књижном фонду има 110 књига новијег издања. Било је и старијих издања, али су оне шкартиране. Највећи број књига су романи, а то највише интересује читаоце. Вредност књижног фонда износи 35.000 динара. Набавка књига за 1954. годину није била равномерна, пошто библиотека није имала новчаних средстава. Велику материјалну помоћ библиотеци пружио је НОС, који је доделио за читаоницу 100.000 динара. Средства ће се утрошити за обогаћење књижног фонда, као и да се набави најнужнији инвентар. Од часописа читаоница прима: „Дугу“, „Јутро“, „Пољопривреду Војводине“, „Комунист“. Поред тога прима се дневна и недељна листови: „Дневник“, „Политика“, „Борба“, „Омладина“, „НИН“, „Јеж“, „Спорт“, „Партизан“ и друге.

Библиотеку и читаоницу у материјалном погледу обезбеђује НОО и организације НОО. У току 1954. године обезбеђено је 125.000 динара. У плану буџета НОО Липар за 1955. годину предвиђена су средства за књижни фонд, штаму, огрев и осветљење библиотеке и читаонице, као и хонорар за књижничара.

Активних читалаца у току 1954. године било је 46, а тај се број сваким даном повећава. Прочитаних књига је 456, што износи 10 књига по једном читаоцу. Највише су читане књиге: „Далеко је сунце“, „Капија победе“, Кинеска трилогија, „Пролом“, Титова биографија и друге. Књиге се издају сваког дана од 5 до 6 часова увече. Читаоци су већином омладинци сељаци, затим ђаци, службеници. Нарочито је велики прилив оних који долазе из ЈНА.

Радом читаонице и библиотеке руководи УО од пет чланова. Ради популарисања књиге користила се изложба књига, књижевне вечери и индивидуалне расправе о појединим књигама. Дobar део књига издаје се на читање са препоруком, а има и таквих читалаца који долазе са захтевом.

Крајем 1954. године и у осмогодишњој школи основана је

¹⁵Исто, К 118, бр. 5382, види Акт НОО Крушчић, бр. 126/55, 21. 1. 1955.

библиотека, са 90 књига. Активних читалаца је 38, а прочитаних књига 120.

Према овом извештају излази да је сваки 18-ти становник Липара активан читалац, пошто у селу има 1.800 становника. Књиге издаје Милан Лалић, учитељ из места. У читаоници ради један омладинац из места који је за свој рад плаћен са 2.500 динара. Предложено је да му се хонорар повећа на 4.000 динара. Читаоница је отворена о 3 до 9 сати после подне.

Библиотека води: картон књиге и читаоца, инвентар књига и списак чланова. Читаоница има радио апарат, који се користи за вести, народне песме и друго.¹⁶

Руски Крстур

1. Библиотека ради као самостална установа и има свој УО од три лица и под патронатом је Савета за просвету и културу НОО Руски Крстур.

2. Библиотека има и читаоницу.

3. Смештена је у центру места у једној приземној кући. Просторије су осредње уређене, а потреба је за једном посебном салом за читаоницу.

4. Снабдевеност намештајем је средња: три ормана, два дугачка стола, 12 столица.

5. Књижни фонд је доброг квалитета. У току године фонд је повећан за 140.000 динара, од тога књижни фонд за 91.000 динара. Преовлађује белетристика, док се оскудева у научној и стручној литератури. Фонд не одговара потребама места, јер је недовољан. Набавком књига и часописа руководи Цакан Марија, учитељица. Једно књижно дело се набавља у једном или два примерка. Куповина књига преко године је равномерна.

6. Библиотека је претплаћена на часопис „Дуга” и „Панорама”.

7. Буџет библиотеке обезбеђују НОО и Земљорадничка задруга из места. За 1954. годину износио је 180.000 динара.

8. Број активних читалаца у 1954. години је 82 (37 женских), односно 1,25%. Укупни број читалаца је 194, од тога је земљорадника 31, занатлија 11, ученика и домаћица по осам и осталих 24.

9. Број прочитаних књига 1.542. Писци који се највише читају: Жил Верн, Карл Мај, Жорж Санд, Емил Зола, Кронин, Стеван Сремац, Ернес Хемингвеј, Борислав Станковић, Теофил Готје, Б. Травел и др. Од дела највише су читани: „Винету”, „Капетан Фракас”, „Човек звер”, „Г-ца Маркан”, „Прохујало с вихором”, „Старац и море”, „Долина ћутања”, „Благо Сијере Мадре, „Шеширцијин замак”, „Џејн Ејр”.

10. Радам библиотеке руководи УО од три лица: Михајло Хорњак (поднео оставку), Марија Цакан и Еуфемија Варга, просветни радници. Популарисање књига је било само усмено и преко месне штампе. Друге форме рада ради популарисања књига није било. УО сарађује са школом, СПК НОО и месним КПД.

¹⁶Исто, К 118, бр. 5382, види Акт НОО Липар, бр. 128/55, 20. 1. 1955.

11. Књижничар је Марија Цакан, учитељица, има нижи библиотечарски курс, библиотечарство јој није стално занимање, нити је за то плаћена.

12. Библиотека има само инвентар књига и картон читалаца.

13. Нема радио апарат.

Деспотово

НОО Деспотово, 22. фебруара 1955. године, Актом бр. 395, обавештава СПК НОС Врбас - Да читаоница у Деспотову ради доста добро, да је НОО-е преузео на издржавање из својих средстава, о чему смо Вас раније већ обавестили. Нисмо добила никакве књиге од НОС-а или од Савета за просвету и културу НР Србије.

У вези истог акта извештавамо Вас да смо мишљења да се од две читаонице које треба да предложите за доделу комплета књига од стране Републичког савета у овој години, требало да предложите и нашу читаоницу, да буде једна од тих. Овај наш предлог поткрепљујемо тиме што је рад читаонице у нашем месту на приличној висини те да постоје услови за њено брзо напредовање, при чему свакако треба рачунати и на снабдевеност dobrим савременим књигама. Колики је број учесника односно читалаца који су прочитали поједине књиге у читаоници, можемо Вам доставити накнадно, уколико постоји могућност да наша читаоница буде предложена за доделу комплета књига.¹⁷

Молимо Вас да нас изволите известити о решењу овог нашег предлога да би се знали равнати при набавци књига и др. у читаоници, јер су средства којима располажемо иначе мала и морамо водити рачуна о њиховом утрошку. У потпису је секретар НОО Деспотово Јован Убавин.¹⁸

НОО Деспотово приликом постављања службеника НОО, 21. фебруара 1955. године, донео је Решење - именује се Здравко Стејић из Деспотова за књижничара Народне читаонице у Деспотову.¹⁹

¹⁷СПК НР Србије својим циркуларним Актом, бр. 1274 од 4. 2. 1955., обавестио је СПК НОС на територији НР Србије, у којем се наводи: „У прошлој години Савет за просвету и културу НР Србије по вашем предлогу опремио је три књижнице из вашег среза са комплетом од око 900 књига. Према ранијем договору и условима срески народни одбори су имали обавезу да ове књижнице културно уреде и опреме, како би својим изгледом и организацијом пословања стварно добиле обележје културне установе. Међутим, до данас нисте обавестили да ли је нешто по нашем ранијем договору учињено и да ли су књижнице, које су добиле књиге, овако уређене, па вас молимо да нам одмах пошаљете извештај из кога би смо видели: [...]. Ово се, понављамо, односи само на оне сеоске књижнице и среске које је Савет за просвету и културу НРС у току 1954. год. опремио књигама. Кад нам доставите тражени извештај молимо вас да нам уједно у истом писму пошаљете предлоге за још две из вашег среза које ће ове године СПК НРС опремити са комплетима књига, као и прошле године”. Исто, К 120, бр. 1816/55.

¹⁸Исто, К 120, бр. 1816/55, види наведени акт НОО Деспотово

¹⁹Исто, К 121, бр. 3038/55.

Службеници Библиотечког центра НР Србије у току 1954. године обишли су 26 места, а инспектор за библиотеке у Савету за просвету АП Војводине 13 места. Тада је инспекцијски преглед обављен у библиотекама и читаоницама у Савином Селу и Бачком Добром Пољу. Те године у Војводини су одржана два покрајинска саветовања библиотекара, као и неколико среских саветовања библиотекара приликом обиласка тих срезова од стране инспектора. Имајући у виду да је Центар дао обавезу да ће у 1955. години прићи реорганизацији народних књижница на селу као и активном раду са читаоцима Библиотечки центар је у току 1954. године извршио низ припрема које треба да буду база за исправан рад на једнообразном уређењу народних књижница у селу.²⁰

Јануара 1955. године оформљени су стручни библиотечки центри при градским библиотекама у Војводини. Ти центри основани су у Вршцу, Зрењанину, Кикинди, Панчеву, Руми, Сомбору, Сремској Митровици и Суботици, док је позајмно одељење Матице српске прихватило задатак да ради са библиотекарима новосадског среза и осталим библиотекама свога подручја. Градска библиотека у Суботици као стручни библиотечки центар пружала је те године помоћ и обишла књижнице у Таванкуту, Ђурђину, Врбасу, Бачкој Тополи, Сенти и Кули, као и библиотеку Месног синдикалног већа, док је средила библиотеке на Палићу и Таванкуту по МДК.²¹

²⁰Извештај о раду Библиотечког центра НР Србије у 1954. „Књижничар”, бр. 13-14/1955, 272, 276.

²¹„Књижничар”, бр. 16/1955, 410.

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње
у обиму од десет штампарских табака
по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за
физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број
840- 98664-83 код УЈП са назнаком
„за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам
слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити на
email: tragvrbas@gmail.com

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни
уредник Бранислав Зубовић. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Јавна библиотека
„Данило Киш”, 2005 – (Нови Сад : „Футура”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407